

Iceland 
Liechtenstein
Norway 
Active
citizens fund

JAK **(NIE)** PROWADZIĆ BIZNESU I PRZESTRZEGAĆ PRAW CZŁOWIEKA W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ I AZJI ŚRODKOWEJ. STUDIA PRZYPADKÓW

REDAKCJA: BEATA FARACIK, OLENA UVAROVA



KIEROWNIK PROJEKTU:



Polish Institute
for Human Rights
and Business

PARTNERZY PROJEKTU:



FÉLAG UM SJÁLFBÆRNI
OG LÝÐRÆÐI



UMBOÐSMAÐUR
BARNA

Niniejsza publikacja powstała w ramach Letniej Akademii Biznesu i Praw Człowieka CEE&CA, zorganizowanej w ramach projektu „Latarnicy – Sieć Współpracy na rzecz Praw Człowieka w Biznesie” prowadzonego przez Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu (PIHRB) we współpracy z Narodowym Uniwersytetem Prawa im. Jarosława Mądrego w Charkowie (Ukraina), Alda – Stowarzyszeniem na rzecz Zrównoważonej Demokracji (Islandia) oraz Rzecznikiem Praw Dziecka (Islandia). Projekt był finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny.

Poglądy i opinie wyrażone w niniejszej publikacji złożonej ze studiów przypadków są poglądami autorów i nie odzwierciedlają poglądów ani stanowisk żadnego z podmiotów ani partnerów projektu.

Autorzy i redaktorzy chcieliby serdecznie podziękować następującym ekspertom, którzy zgodzili się pełnić rolę mentorów pro bono dla autorów (w kolejności alfabetycznej): Gudmundur Alfredsson, Nadia Bernaz, Jernej Letnar Černič, Beata Faracik, Dirk Hoffmann, Bartosz Kwiatkowski, Chiara Macchi, Peter Muchlinski, Claire Methven O’Brien, Ron Popper, Agata Rudnicka, Andrea Shemberg i Olena Uvarova.

Autorzy: Gulnaz Baiturova, Ana Dangova Hug, Krystyna Danikowska, Sandra Dziel-Latanowicz, Ruhiyya Isayeva, Murat Karypov, Zsuzsanna Kerber, Nana Khechikashvili, Mariusz Kośła, Akaki Kukhaleishvili, Franciszek Nowak, Olya Peneva, Valeriia Poiedynok, Snizhana Shevchenko, Kaja Thiele.

Redaktorzy: Beata Faracik, Olena Uvarova

Korekta (język polski) Wiesław Paszkowski

Redakcja techniczna i skład Wiesław Paszkowski

© Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu (The Polish Institute for Human Rights and Business), 2023

Wydawca

Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu

ul. Mireckiego 25/36

42-200 Częstochowa, Polska

www.pihrb.org

ISBN 978-83-974134-0-5



Niniejsza publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0. Licencja międzynarodowa (CC BY-NC-SA 4.0). Użytkownik może swobodnie korzystać z tych materiałów w dowolny sposób, w tym kopiować je, redystrybuować, wyświetlać i wykorzystywać, pod warunkiem, że autor zostanie odpowiednio uznany, materiały nie będą wykorzystywane do celów komercyjnych, a wszelkie materiały na nich oparte będą dostępne na tej samej licencji, co oryginał.

Więcej informacji na temat licencji można znaleźć na stronie: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Niniejsza publikacja jest dostępna bezpłatnie online pod adresem www.pihrb.org

Częstochowa, czerwiec 2023

SPIS TREŚCI

	Wykaz skrótów	4
	Przedmowa	6
Studium Przypadku 1.	Wydobycie uranu w Kirgistanie Gulnaz Baiturova	8
Studium Przypadku 2.	Wyciek rakotwórczego sześciowartościowego chromu z fabryki Jugohrom w rejonie Raszcze, głównego ujęcia wody dla Skopje w Macedonii Północnej. Kto ponosi odpowiedzialność? Ana Dangova Hug	15
Studium Przypadku 3.	Naruszenie prawa człowieka do wody przez spółkę wydobywczą-energetyczną w Polsce Krystyna Danikowska	23
Studium Przypadku 4.	Praca przymusowa Koreańczyków z Korei Północnej w Polsce Sandra Dziel-Latanowicz	29
Studium przypadku 5.	Platforma wiertnicza nr 10, Azerbejdżan Ruhiyya Isayeva	36
Studium Przypadku 6.	Wpływ firmy wydobywczej Centerra Gold na przestrzeganie praw człowieka w Kirgistanie Murat Karypov	42
Studium Przypadku 7.	Cena z perspektywy biznesu i praw człowieka węgierskiej katastrofy spowodowanej przez wyciek czerwonego szlamu Zsuzsanna Kerber	48
Studium Przypadku 8.	Korzyści dla przedsiębiorstw ponad prawami człowieka: produkcja manganu i żelazostopów w Gruzji Nana Khechikashvili	54
Studium Przypadku 9.	Przemysł tekstylny w Polsce Mariusz Kośła	59
Studium Przypadku 10.	Negatywny wpływ spółki górniczej na prawa mniejszości w Gruzji Akaki Kukhaleishvili	65
Studium Przypadku 11.	Megalotnisko w czasach kryzysu klimatycznego Franciszek Nowak	71
Studium Przypadku 12.	Fiasko przesiedlenia mieszkańców Beli Bryag Olya Peneva	79
Studium Przypadku 13.	Ukraina – borżawskie wiatraki: tylko transformacja czy już katastrofa? Valeriia Poiedynok	87
Studium Przypadku 14.	Hodowla zwierząt gospodarskich na Ukrainie: wnioski, problemy i wyzwania Snizhana Shevchenko	94
Studium Przypadku 15.	Zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa pracowników drogowych w Polsce Kaja Thiele	101
	Wybrane normy i traktaty	108

WYKAZ SKRÓTÓW

ADB AM	Asian Development Bank's Accountability Mechanism (Mechanizm odpowiedzialności Azjatyckiego Banku Rozwoju)
ASCI	obszary chronione o szczególnym znaczeniu (ang. Areas of Special Conservation Interest)
BHP	bezpieczeństwo i higiena pracy (ang. Occupational Health and Safety)
CESCR	Komitety Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (ang. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights)
CSO	organizacja społeczeństwa obywatelskiego (ang. Civil Society Organisation)
EBRD	Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (ang. European Bank for Reconstruction and Development)
EBRD's PCM	mechanizm składania skarg dotyczących projektów EBRD (ang. EBRD's Project Complaint Mechanism)
EIA	ocena oddziaływania na środowisko (ang. Environmental Impact Assessment)
EKPCz	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (określana także jako Europejska Konwencja Praw Człowieka, ang. The European Convention on Human Rights)
EKS	Europejska Karta Społeczna (ang. European Social Charter)
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka (ang. European Court of Human Rights)
ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości (ang. European Court of Justice)
FPIC	dobrowolna, uprzednia i świadoma zgoda (ang. Free, Prior and Informed Consent)
GRS	World Bank's Grievance Redress Service (Mechanizm rozpatrywania skarg Banku Światowego)
HRC	Komitety Praw Człowieka (ang. Human Rights Committee)
HRDD	należyta staranność w zakresie praw człowieka (ang. Human Rights Due Diligence)
HREDD	należyta staranność w zakresie praw człowieka i ochrony środowiska (ang. Human Rights & Environmental Due Diligence)
HRIA	ocena oddziaływania na prawa człowieka (ang. Human Rights Impact Assessment)
IATA	Międzynarodowe Zrzeszenie Przewoźników Powietrznych (ang. International Air Transport Association)
ITUC	Międzynarodowa Konfederacja Związków Zawodowych (ang. International Trade Union Confederation)
KLDK	Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (ang. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)
KPD	Konwencja o prawach dziecka (ang. Convention on the Rights of the Child, CRC)
KPK OECD	Krajowy Punkt Kontaktowy OECD (ang. OECD National Contact Point)
KPON	Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (ang. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)
MPPGSiK	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ang. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ang. International Covenant on Civil and Political Rights)
MOP	Międzynarodowa Organizacja Pracy (ang. International Labour Organization)
NEA	Krajowa Agencja Ochrony Środowiska (ang. National Environment Agency)
NGO	organizacja pozarządowa (ang. Non-Governmental Organisation)
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. The Organisation for Economic Cooperation and Development)
OHCHR	Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka (ang. Office of the High Commissioner for Human Rights)

ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych (ang. United Nations)
PDPCz	Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (ang. Universal Declaration of Human Rights)
RB ONZ	Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych (ang. The United Nations Security Council)
SSP	przedsiębiorstwo państwowe, Spółka Skarbu Państwa (ang. State-Owned Enterprise)
TFEU	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (ang. Treaty on the Functioning of the European Union)
UE	Unia Europejska (ang. European Union)
UNECE	Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska (ang. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making, and Access to Justice in Environmental Matters)
Wytyczne ONZ	Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka (ang. United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, UNGPs)

PRZEDMOWA

Z wielką satysfakcją oddajemy w Państwa ręce zbiór studiów przypadków dotyczących biznesu i praw człowieka (BHR) z Europy Środkowo-Wschodniej i Azji Środkowej. Zostały one opracowane przez uczestników pierwszej edycji Letniej Akademii Biznesu i Praw Człowieka w Europie Środkowo-Wschodniej i Azji Środkowej, która odbyła się we wrześniu 2022 roku. Sprawy dotyczą publicznie dostępnych informacji na temat rzeczywistego negatywnego wpływu przedsiębiorstw działających w tych regionach na prawa człowieka.

Pomimo licznych różnic między nimi wszystkie te kraje są dotknięte postsowiecką spuścizną i dzielą wyzwania związane ze słabymi rządami prawa i nieefektywnymi instytucjami państwowymi, które prowadzą do słabego egzekwowania praw człowieka, przy czym, jak widać na podstawie studiów przypadków, ochrona pracy i środowiska są przedmiotem szczególnej troski. Sytuacji z pewnością nie pomaga niska świadomość praw człowieka wśród ludności, co z kolei znajduje odzwierciedlenie w niewielkim zrozumieniu odpowiedzialności za poszanowanie praw człowieka przez przedsiębiorstwa w regionie i umożliwia stosowanie podwójnych standardów przez niektóre firmy z innych regionów, gdy działają one w tych częściach świata.

Zarówno Letnia Akademia, jak i niniejsza publikacja są częścią naszej próby odpowiedzi na to wyzwanie i przyczynienia się do wzrostu kompetencji w zakresie ochrony praw człowieka związanych z biznesem w regionie. Mamy nadzieję, że organizacja Letniej Akademii jest tylko pierwszym krokiem w kształceniu i budowaniu sieci ekspertów ds. biznesu i praw człowieka z wiedzą, kompetencjami i umiejętnościami, które pozwolą im pomagać organizacjom ze wszystkich sektorów we wdrażaniu Wytycznych ONZ ds. biznesu i praw człowieka w ich własnych działaniach i w ich regionach.

Niniejsza publikacja jest przeznaczona do wykorzystania jako materiał do samodzielnej nauki i/lub nauczania, tak aby podczas nauczania o prawach człowieka w biznesie można było odwoływać się do sytuacji specyficznych dla regionu, które są bardziej namacalne, istotne i łatwiejsze do odniesienia dla czytelników niż przypadki z innych części świata. Każde studium przypadku rozpoczyna się od krótkiego opisu kontekstu, po którym następują pytania dotyczące podstawowych elementów należytej staranności w zakresie praw człowieka (HRDD), które każda firma znajdująca się w takiej sytuacji powinna sobie zadać i być w stanie na nie odpowiedzieć.

Należy podkreślić, że studia przypadków nie są w zamierzeniu opracowaniami akademickimi. Zamiarem było raczej przeniesienie poza dyskusje akademickie rozważań o tym, co firma w praktyce musi zrobić „w terenie”, aby zaradzić negatywnemu wpływowi na prawa człowieka. Chociaż udzielone odpowiedzi nie są wyczerpujące, zwłaszcza ze względu na ograniczoną ilość miejsca, mamy nadzieję, że będą inspiracją do dyskusji na temat tego, jak mogłoby wyglądać wdrożenie należytej staranności w zakresie praw człowieka w takim kontekście i dostarczą wskazówek do podążania we właściwym kierunku.

Przekazując publikację szerszemu gronu odbiorców, dziękujemy wszystkim, dzięki którym Letnia Akademia i niniejsza publikacja były możliwe: zespołowi PIHRB, zespołowi Globalnej Inicjatywy Biznesu na rzecz Praw Człowieka, który był kluczowy we współtworzeniu praktycznej części Letniej Akademii, a także Programowi Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny za sfinansowanie programu. Sama publikacja nie byłaby możliwa bez zaangażowania i czasu poświęconego przez naukowców i specjalistów, którzy pełnili rolę mentorów poszczególnych autorów. Nasze podziękowania kierujemy do Gudmundura Alfredssona, Nadii Bernaz, Jerneja Letnara Černiča, Dirka Hoffmanna, Bartosza Kwiatkowskiego, Chiary Macchi, Petera Muchlinskiego, Claire Methven O'Brien, Rona Poppera, Agaty Rudnickiej i Andrei Shemberg.

Na koniec chcielibyśmy podziękować autorom za ich ciężką kilkumiesięczną pracę i pogratulować im wyniku. Bez Was ta publikacja nie powstałaby. Używając słów nieżyjącego już Johna Ruggiego, mamy szczerą nadzieję, że jest to tylko „koniec początku” szerszej i profesjonalnej współpracy w regionie, mającej na celu lepsze wdrażanie Wytycznych ONZ przez wszystkie podmioty.

Współdyrektorki Letniej Akademii CEE&CA



Beata Faracik, LL.M.

Prezeska Zarządu

Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu



dr Olena Uvarova

Dyrektorka Międzynarodowego Laboratorium Biznesu
i Praw Człowieka

Narodowy Uniwersytet Prawa im. Jarosława Mądrego
w Charkowie

STUDIUM PRZYPADKU 1.

WYDOBYCIE URANU W KIRGISTANIE

GULNAZ BAITUROVA

Po szeroko zakrojonych projektach wydobywczych w czasach Związku Radzieckiego (do 1989 r.) w Kirgistanie znajduje się wiele niebezpiecznych składowisk odpadów uranowych, które stanowią poważne zagrożenie dla lokalnych społeczności, zdrowia publicznego i środowiska. Dlatego też wydobycie uranu jest poważnym problemem dla mieszkańców Kirgistanu.

W Kirgistanie zarejestrowano spółkę UrAsia in Kyrgyzstan LLC, która chciała wydobywać uran ze złoża Tash Bulak.¹ 70% udziałów spółki należy do Azarga Resources Ltd, spółki zależnej kanadyjskiej Azarga Uranium Corp., a pozostałe 30% udziałów jest w posiadaniu akcjonariuszy kirgiskich.² W 2010 r. spółka otrzymała licencję na korzystanie z podglebia obszaru Kyzyl Ompol w celu prowadzenia badań geologicznych, ważną do 31 grudnia 2020 r. W 2013 r. spółce ponownie wydano koncesję uprawniającą do poszukiwań geologicznych uranu, toru, cyrkonu, żelaza, tytanu, fosforu, metali ziem rzadkich i skalenia.³

W 2018 r. spółka przeprowadziła wystuchania publiczne we wsi Kok-Mojnok i mieście Bałykczy. W spotkaniach uczestniczyli przedstawiciele spółki i akcjonariusze, szefowie lokalnych władz, poście, działacze młodzieżowi i lokalna społeczność. Mieszkańcy byli niezadowoleni z faktu, że wkrótce kirgiska firma rozpocznie wydobycie radioaktywnego pierwiastka niedaleko ich domów. Dyrektor generalny UrAsia in Kyrgyzstan powiedział zebranym, że ich metoda wydobywania uranu jest unikalna i nie szkodzi środowisku. Miejscowa ludność wyraziła chęć wsparcia zagospodarowania złoża, pod warunkiem spełnienia wszystkich norm i standardów środowiskowych. Firma zainicjowała utworzenie specjalnej komisji, która miała obejmować wszystkich interesariuszy.⁴ Jednak nie wszyscy interesariusze zostali objęci tymi publicznymi wystuchaniami, gdyż niektórzy mieszkańcy pobliskich wiosek i miasteczek pozostali nieusatysfakcjonowani brakiem lub niewystarczającą ilością informacji.

W kwietniu 2019 r. lokalni mieszkańcy protestowali przeciwko wydobyciu uranu w Bałykczy, a kilka dni później mieszkańcy Biszkeku przyłączyli się do zastrzeżeń środowiskowych. Temat rozwoju złóż uranu w regionie Issyk-Kul przyciągnął uwagę mediów i opinii publicznej. Prawie 29 500 osób podpisało się pod apelem „Sprzeciwiamy się zagospodarowaniu złoża uranu w Issyk-Kul!”

1 Ministerstwo Sprawiedliwości Kirgistanu, Rejestracja, <https://register.minjust.gov.kg/register/Public.seam?publicId=22016>, (dostęp 1 marca 2023 r.).

2 Środkowoazjatyckie Biuro Dziennikarstwa Analitycznego, 'Experts: Uranium Mining at Kyzyl Ompol is Hazardous to Environment, Economically Unviable', <https://cabar.asia/en/experts-uranium-mining-at-kyzyl-ompol-is-hazardous-to-environment-economically-unviable>, (dostęp 1 marca 2023 r.).

3 Nuclear Engineering International, 'Kyrgyz Parliament bans uranium and thorium mining', <https://www.neimagazine.com/news/newskyrgyz-parliament-bans-uranium-and-thorium-mining-7487717>, (dostęp 1 marca 2023 r.).

4 International Business Council, 'YurAsia company holds public hearings on the ecology of the Tash-Bulak field', 18 grudnia 2018 r., https://www.ibc.kg/en/news/members/3951_yurasia_company_holds_public_hearings_on_the_ecology_of_the_tashbulak_field_, (dostęp 1 marca 2023 r.).

Po protestach premier Kirgistanu powołał międzyagencyjną komisję w rozszerzonym formacie, z udziałem wszystkich zainteresowanych organów państwowych, w celu zbadania zagospodarowania terenów uranowych i ścisłego monitorowania ich wpływu na środowisko. Wreszcie zarządzono zawieszenie działalności na złożu uranu w Kyzyl Ompol do czasu zakończenia audytu oddziaływania na środowisko. W dniu 19 kwietnia komisja opublikowała wyjaśnienie sytuacji, stwierdzając, że metoda wydobywania złoża Tash Bulak jest przyjazna dla środowiska, ponieważ nie będą używane żadne substancje czynne, a jedynie woda technologiczna.

W dniu 31 października 2019 r. parlament Kirgistanu zatwierdził ustawę zakazującą wydobywania uranu i toru, po czym w grudniu 2019 r. prezydent podpisał ustawę zakazującą wydobywania uranu i toru oraz składowania odpadów radioaktywnych.

Chociaż UrAsia in Kyrgyzstan nie naruszyła umowy licencyjnej, jednak ze względu na to, że kwestia wpływu odpadów radioaktywnych jest drażliwym tematem dla lokalnej ludności, więc władze państwowe po fali wieców przeciwko projektowi zdecydowały się zawiesić działalność firmy.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- miejscowa ludność w regionie Issyk-Kul,
- pracownicy.

Interesariusze:

- obywatele Republiki Kirgiskiej aktywni w mediach społecznościowych,
- lokalne organizacje pozarządowe i przedstawiciele środowisk naukowych,
- organy państwowe,
- Państwowa Agencja Geologii i Zasobów Mineralnych Republiki Kirgiskiej,
- samorząd lokalny/partie polityczne.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Uran jest materiałem radioaktywnym, więc każda działalność wydobywcza, która leży u podstaw modelu biznesowego, jest nieodłącznie związana z ryzykiem dla zdrowia i życia. Wydobywanie uranu może szkodzić prawu do zdrowia oraz do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska zarówno pracowników, jak i miejscowej ludności. Główne zagrożenia to:

- ryzyko negatywnego wpływu na prawo do zdrowia i życia pracowników i członków lokalnej społeczności spowodowane narażeniem ich zdrowia na nieznane lub niepewne złożone ryzyko (promieniowanie itp.);
- ryzyko środowiskowe, mające wpływ na prawo do zdrowia i prawo do życia oraz potencjalnie na prawo do pracy, obejmuje m.in. utratę różnorodności biologicznej (dzika przyroda, różnorodność rolnicza), nadmiar odpadów, zanieczyszczenie wód powierzchniowych/obniżenie jakości wody, wycieki odpadów kopalnianych;

- ryzyko skutków społeczno-ekonomicznych (np. utrata środków do życia, utrata walorów krajo-
brazowych/poczucia miejsca), które mają wpływ na prawo do odpowiedniego poziomu życia
i prawo do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy, prawo własności i potencjalnie pra-
wo do życia rodzinnego oraz inne prawa społeczne i ekonomiczne.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE.

Prawa człowieka poszkodowanych członków miejscowej ludności regionu Issyk-Kul obejmują:

- prawo do zdrowia, w tym⁵:
 - odpowiednie jedzenie i odżywianie,
 - prawo do lokalu mieszkalnego,
 - prawo dostępu do bezpiecznej wody pitnej i odpowiednich warunków sanitarnych,
 - prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy oraz zdrowego środowiska;
- prawo do życia (w skrajnych przypadkach);
- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska,⁶ w tym:
 - prawo do nietoksycznego środowiska życia, pracy, nauki i zabawy,
 - prawo dostępu do bezpiecznej wody, zdrowej różnorodności biologicznej i ekosystemów,
 - prawo do zarabiania na życie poprzez rolnictwo i turystykę;
- prawo własności prywatnej.

Prawa człowieka pracowników, które mogły zostać naruszone, obejmują:

- prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy;
- prawo do możliwości zarabiania na życie poprzez pracę, którą swobodnie wybierają lub akceptują;
- prawo do wynagrodzenia, które zapewnia sprawiedliwe i równe wynagrodzenie za pracę
o równej wartości;
- prawo do godnego życia dla siebie i ich rodzin.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Zidentyfikowane ryzyka to:

- ryzyko, że spółka będzie musiała zaprzestać działalności w danym kraju – uwaga: taka sytuacja
miała miejsce;
- ryzyko pogorszenia się sytuacji ekologicznej, które może ostatecznie doprowadzić do chorób
i śmierci osób mieszkających w bliskim sąsiedztwie, a także roślin i zwierząt, za które spółka
mogłaby ponosić odpowiedzialność;
- ryzyko katastrofy ekologicznej z powodu wypadków podczas wydobywania lub dostarczania
uranu;
- ryzyko wystąpienia niebezpiecznego i długofalowego wpływu pęknięcia zapory osadowej.

⁵ Patrz: ust. 4 Komentarza Ogólnego nr 14 (2000), Prawo do najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia (art. 12 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych), <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>.

⁶ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ (A/76/L.75) z dnia 28 lipca 2022 r.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ?

Mieszkańcy Kirgistanu są już wyczuleni na kwestie związane z wpływem wydobycia uranu i odpadów radioaktywnych na środowisko i zdrowie, ze względu na uranową spuściznę z czasów Związku Radzieckiego.

Ludzie nie wierzą, że państwo i prywatne firmy mogą skutecznie zapobiegać niebezpiecznemu wpływowi wydobycia uranu w pobliżu ich domów na ich bezpieczeństwo i egzystencję, ponieważ ani państwo, ani żadna organizacja wciąż nie rozwiązały problemu istniejących składowisk odpadów niebezpiecznych i radioaktywnych.

UrAsia in Kyrgyzstan mogłaby uniknąć zawieszenia swojej działalności, gdyby pokazała miejscowej ludności, że podejmuje (niezależnie lub we współpracy z państwem czy innymi interesariuszami) kroki w celu zapewnienia bezpieczeństwa ludzi i środowiska.

Firma mogła działać bardziej przejrzysto i być bardziej otwarta na dialog z lokalną społecznością, biorąc pod uwagę kluczowe znaczenie kwestii bezpieczeństwa środowiskowego i zdrowotnego dla miejscowej ludności.

Zgodnie z postanowieniami 17. wytycznej ONZ ds. biznesu i praw człowieka: „Aby zidentyfikować negatywny wpływ na prawa człowieka, zapobiegać mu, łagodzić jego skutki oraz rozliczyć się z działaniami, jakie podejmuje, aby im przeciwdziałać, przedsiębiorstwo powinno przeprowadzić proces należytej staranności w zakresie praw człowieka. Proces ten powinien obejmować przeprowadzenie analizy rzeczywistego i potencjalnego negatywnego wpływu na prawa człowieka, zapewnić zintegrowane uwzględnienie wyników takiej analizy i podjęcie działań na ich podstawie, śledzenie reakcji na te działania oraz komunikowanie informacji na temat tego, jakie działania są podejmowane przez firmę w celu zapobieżenia lub zminimalizowania jej wpływu...”⁷

W związku z tym spółki przeprowadzające badanie należytej staranności powinny skutecznie śledzić podejmowane działania i na bieżąco komunikować się ze wszystkimi interesariuszami, zwłaszcza w zakresie środków łagodzących zagrożenia dla praw człowieka.

UrAsia in Kyrgyzstan mogłaby uniknąć takiego obrotu spraw, gdyby poświęciła znacznie więcej uwagi niepokoju społecznemu związanemu z wpływem działalności firmy na życie i bezpieczeństwo ludności. Biorąc pod uwagę, jak wrażliwa i zaniepokojona była miejscowa ludność w zakresie bezpieczeństwa dla środowiska i zdrowia, UrAsia in Kyrgyzstan mogła zorganizować bardziej jasne i przejrzyste sposoby informowania o tym, jak działa i o środkach, za pomocą których firma planowała zapobiegać lub łagodzić wpływ na życie mieszkańców, tak aby zaufali firmie.

Jak wskazano w 15. wytycznej ONZ, przedsiębiorstwo UrAsia in Kyrgyzstan mogło zacząć wykazywać swoje zaangażowanie, przyjmując i informując, że przyjęło zobowiązanie w celu wywiązania

⁷ Zasada 17. Wytycznych ds. biznesu i praw człowieka, s. 17, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf.

się z odpowiedzialności za poszanowanie praw człowieka miejscowej ludności, a także procesów, które umożliwiają zaradzenie wszelkiemu negatywnemu wpływowi na prawa człowieka, do którego się przyczyniają. Chociaż UrAsia in Kyrgyzstan próbowała zorganizować wystuchania publiczne w 2018 r., proces angażowania interesariuszy w ocenę ryzyka i proces ograniczania ryzyka był niewystarczający. Firma mogła zapewnić lepszą komunikację z interesariuszami. UrAsia in Kyrgyzstan mogła również zaproponować utworzenie skutecznego mechanizmu rozpatrywania skarg i zapewnienia systemu naprawczego. Mogłyby to być na przykład organy o mieszanym składzie, w których zasiadaliby również przedstawiciele lokalnej społeczności – wybrani przez samych mieszkańców. Istnienie takiego mechanizmu składania skarg pomogłoby zbudować zaufanie i wzmocnić poczucie wśród mieszkańców, że istnieje godna zaufania agencja, która może rozpatrywać ich skargi oraz że mają oni dostęp do informacji i są traktowani sprawiedliwie.

Gdyby społeczeństwo obywatelskie mogło być świadkiem tego, że przedsiębiorstwo wydobywcze UrAsia in Kyrgyzstan wykazuje należytą staranność w zakresie praw człowieka w swoich działaniach mających na celu zapobieganie, łagodzenie i rozliczanie się z wpływu na prawa człowieka, prawdopodobnie nie byłoby tak silnej reakcji ze strony ludności.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIENIE OFIAROM?

Ponieważ projekt został wstrzymany, nie ma potrzeby podejmowania dodatkowych działań. Gdyby jednak doszło do jego realizacji i spowodowałoby to powstanie negatywnego wpływu, posiadacze praw mieliby do wyboru opcje przedstawione poniżej.

Gdyby obywatele Republiki Kirgiskiej wyczerpali wszystkie drogi prawne, ze względu na to, że projekt nie został poddany odpowiedniej ocenie oddziaływania na środowisko, a sąd nie zdołałby ochronić ich praw, dopiero wtedy mogliby odwołać się do Komitetu Praw Człowieka. Jednakże Komitet Praw Człowieka ONZ rozpatruje skargi wyłącznie przeciwko państwu, które nie wywiązuje się ze swoich zobowiązań w zakresie ochrony praw człowieka w ramach swojej jurysdykcji. Komitet Praw Człowieka ONZ nie rozpatruje spraw przeciwko działaniom podmiotów gospodarczych.

Można również rozważyć perspektywę procedury komunikacyjnej w ramach Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka – Grupa Robocza ma mandat do „otrzymywania informacji o domniemanych naruszeniach praw człowieka i, w stosownych przypadkach, bezpośredniej interwencji wobec państw, przedsiębiorstw i innych podmiotów w związku z takimi zarzutami”. Taka interwencja może dotyczyć naruszenia praw człowieka, które już miało miejsce, trwa lub istnieje wysokie ryzyko jego wystąpienia. Proces ten polega na wystąpieniu pisma do zainteresowanych państw i przedsiębiorstw w celu zwrócenia ich uwagi na fakty związane z przedstawionymi zarzutami oraz obowiązujące międzynarodowe normy i standardy praw człowieka, w szczególności podstawowe pojęcia, zobowiązania, obowiązki i oczekiwania określone w Wytycznych⁸.

⁸ Mandat Organizacji Narodów Zjednoczonych, ‘Working Group on Business and Human Rights’, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/about-mandate>.

Lokalna ludność może również ubiegać się o międzynarodowy arbitraż jako narzędzie naprawcze. Jednak taka opcja może być nieosiągalna finansowo i trudna dla pojedynczego obywatela lub grupy obywateli.

Chociaż nie ma to znaczenia w tym konkretnym przypadku, warto wspomnieć, że wobec spółek, które otrzymały inwestycje od międzynarodowych banków rozwoju, można składać skargi za pośrednictwem mechanizmów składania skarg tych banków, np. Grievance Redress Service Banku Światowego (GRS), Mechanizmu składania skarg dotyczących projektów EBRD (PCM), Mechanizmu odpowiedzialności Azjatyckiego Banku Rozwoju. Wszystkie owe instytucje mają wdrożone procedury składania skarg, które pozwalają ludziom zgłaszać skargi dotyczące wszelkich bezpośrednich, materialnych i niekorzystnych szkód, których doświadczyli lub mogą doświadczyć w wyniku projektów finansowanych przez te banki rozwoju.

Jednak ze względu na to, że UrAsia in Kyrgyzstan nie korzystała z takich funduszy inwestycyjnych, mieszkańcy Kirgistanu również nie mogliby skorzystać z tych procedur składania skarg.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- 1966 r. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁹
- 1966 r. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych¹⁰
- 1992 r. Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu¹¹
- 1988 r. , o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska (Konwencja z Aarhus)¹²
- 2001 r. Konwencja sztokholmska w sprawie trwałych zanieczyszczeń organicznych¹³ (ratyfikowana ustawą nr 114 Republiki Kirgiskiej z dnia 19 lipca 2006 r.)
- 2005 r. Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu aktów terroryzmu jądrowego (ratyfikowana ustawą nr 59 Republiki Kirgiskiej z dnia 28 kwietnia 2007 r.)¹⁴
- 2011 r. Międzynarodowe wytyczne ds. biznesu i praw człowieka¹⁵
- 1999 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie ochrony środowiska¹⁶
- 1999 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie bezpieczeństwa ludności Republiki Kirgiskiej przed promieniowaniem¹⁷

9 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

10 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

11 <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/climate-change-and-the-environment/unit-ed-nations-framework-convention-on-climate-change>.

12 <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

13 https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-15&chapter=27&clang=_en.

14 https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&-clang=_en.

15 https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf.

16 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ruru/218/145?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

17 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/223/40?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

- 1999 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie wiedzy ekologicznej¹⁸
- 2001 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie odpadów i hałd górniczych¹⁹
- 2016 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie bezpieczeństwa przemysłowego zakładów produkcyjnych wytwarzających substancje niebezpieczne²⁰
- 2016 r. Ustawa Republiki Kirgiskiej w sprawie zrównoważonego rozwoju systemu ekologicznego i gospodarczego Issyk-Kul²¹
- Ustawa nr 139 Republiki Kirgiskiej z dnia 14 grudnia 2019 r. w sprawie zakazu działalności związanej z badaniami geologicznymi podglebia w celu poszukiwania, eksploracji i zagospodarowania złóż uranu i toru w Republice Kirgiskiej.²²

¹⁸ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ruru/219/40?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

¹⁹ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/464/20?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

²⁰ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111439/10?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

²¹ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1514/65?mode=tekst> (tekst w języku rosyjskim).

²² <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111985/10?mode=tekst> (text in Russian) (tekst w języku rosyjskim).

STUDIUM PRZYPADKU 2.

WYCIEK RAKOTWÓRCZEGO SZEŚCIOWARTOŚCIOWEGO CHROMU Z FABRYKI JUGOHROM W REJONIE RASZCZE, GŁÓWNEGO UJĘCIA WODY DLA SKOPJE W MACEDONII PÓŁNOCNEJ. KTO PONOSI ODPOWIEDZIALNOŚĆ?

ANA DANGOVA HUG

TŁO

Jugohrom, zakład przemysłowy wytwarzający produkty chromowe i żelazostopy, został założony przez rząd Macedonii Północnej w latach 50. ubiegłego wieku. Zakład znajduje się na lewym brzegu rzeki Wardar, 15 km od Tetowa i 30 km w górę rzeki od Skopje, w miejscowości Jegunovce.

Żelazostopy zawierają różne pierwiastki chemiczne, takie jak krzem, chrom i magnez, wykorzystywane w przemyśle stalowym. W latach 80. Jugohrom był wiodącym zakładem przemysłowym w kraju, zatrudniającym około 7 000 pracowników. Produkcja w Jugohromie została jednak wstrzymana w grudniu 2001 r., po czym spółka została sprywatyzowana we współpracy z francuską grupą inwestycyjną. W celu wznowienia działalności Jugohromu i jego obsługi utworzono spółkę SILMAK. Następnie zarządzanie obiektem przejęło kilka firm, a ostatnią z nich była Jugohrom Ferolajs-DOO Jegunovce.

Spółka Jugohrom Ferolajs-DOO Jegunovce posiadała pozwolenie dostosowawcze A z planem dostosowawczym jako warunek kontynuacji do czasu spełnienia wymogów wydania zintegrowanego pozwolenia środowiskowego. W 2015 r. Ministerstwo Środowiska i Planowania Przestrzennego (zwane dalej Ministerstwem) wydało projekt zmiany pozwolenia dostosowawczego A, określającego warunki i zasady gospodarowania odpadami w obiekcie. Dokument zawiera rysunek przedstawiający odpady niebezpieczne, ich lokalizację, sposób postępowania z nimi oraz miejsca ich deponowania.

Ponieważ operator nie wypełnił zobowiązań wynikających z pozwolenia A w 2016 r., Państwowa Inspekcja odmówiła odnowienia koncesji na nadchodzący okres, a zakład przestał działać. Ponieważ operator utracił koncesję, został zobowiązany do współpracy z Ministerstwem w celu zmiany lokalizacji, a – finalnie – usunięcia obiektów, sprzętu i wszelkich odpadów, które mogą zagrażać środowisku. Operator został również zobowiązany do przedstawienia Ministerstwu rocznego raportu na temat środków podjętych w celu zapobiegania szkodom dla środowiska i przewidzianych środków finansowych na zaradzenie wszelkim incydentom.

Zgodnie z publicznie dostępną dokumentacją, po zamknięciu obiektu nie było żadnego planu, a w rocznych raportach Ministerstwa nie ma o nim wzmianki.

OBawy DOTYCZĄCE PODMIOTÓW DZIAŁAJĄCYCH I PRAW CZŁOWIEKA

Lokalizacja obiektu (w sąsiedztwie rzeki Wardar i źródła Raszcze, głównego ujęcia wody dla mieszkańców Skopje) budzi poważne obawy ze względu na obecność sześciowartościowego chromu spowodowaną dawną produkcją dichromianu sodu. Dokładniej rzecz ujmując: badania wykazują¹, że od początku działalności zakładu podjęto niewystarczające środki ostrożności w celu ochrony środowiska, zwłaszcza w odniesieniu do zanieczyszczenia wód powierzchniowych i podziemnych. Jugohrom jest zanieczyszczonym terenem – „hotspotem” o średnim poziomie zagrożenia dla środowiska.²

Obecnie na składowisku o średniej wysokości 23 metrów składowanych jest około 7 500 ton sześciowartościowego chromu, który jest mieszany z żużlem w celu zmniejszenia rozpuszczalności.³ Nie ma nowych niebezpiecznych odpadów. Składowane niebezpieczne odpady chromu są oczyszczane przez system drenażowy i stację oczyszczania, a następnie wylewane jako nieaktywny chrom do rzeki Wardar. Uważa się, że sześciowartościowy chrom jest niebezpieczną substancją powodującą raka. Istnieje realne zagrożenie, że składowiska zanieczyszczą wody źródła Raszcze, które jest głównym ujęciem wody pitnej dla miasta Skopje i regionu.⁴

Właścicielem składowiska jest rząd, a stacją oczyszczania kieruje Jugohrom Alzar (dawniej Jugohrom Ferolajs). Składowiskiem i systemem odwadniania zarządza Ministerstwo, które pomaga finansowo w utrzymaniu stacji oczyszczania. Ministerstwo Środowiska i Planowania Przestrzennego jest posiadaczem odpadów i podlega obowiązkowi wynikającemu z zasady „zanieczyszczający płaci”. Zobowiązania dotyczące zakładu mogą mieć dwie gminy, tj. gmina Jegunowce, gdzie znajduje się składowisko odpadów, oraz gmina Skopje, jeśli chodzi o wodę pitną. Jak wynika z oficjalnych dokumentów, Wydział Kontroli Sanitarnej spółki publicznej Vodovod i Kanalizacija poinformował władze miasta Skopje o występowaniu niepożądanych składników w wodzie pitnej i wydał zalecenia działań, jakie należy podjąć.⁵

W październiku 2021 r. mieszkańcy miasta Jegunowce zauważyli, że rzeka Wardar została zanieczyszczona ściekami o zielono-żółtym kolorze, które później okazały się pochodzić z odpadów przemysłowych z zamkniętej fabryki Jugohrom. Ponadto aktywiści ostrzegają, że sześciowartościowy chrom zanieczyścił również wody gruntowe góry Zeden, gdzie znajduje się miejscowość Jegunowce, oraz

1 Służby hydrometeorologiczne, 'The impact of the Jugohrom-Jegunovce landfill on the quality of surface and underground water', 2020, https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/34/069/34069265.pdf (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

2 Ministerstwo Środowiska i Planowania Przestrzennego, 'Annex 9: Special Study E Industrial Contaminated Sites ('hotspots')', wrzesień 2005, http://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/11/Annex_9_Special_Study_E_Industrial_Contaminated_Sites_.pdf, s. 5 (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

3 Meta.mk, 'The carcinogen six-valent chromium from the Jegunovce landfill lurks the health of the citizens', 17 lutego 2022 r., <https://meta.mk/> (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

4 Free Press, 'Nuredini: The six-valent chromium is a risk for the entire country', 19 grudnia 2022 r., <http://www.slobodenpecat.mk/nuredini-shestvalentniot-hrom-od-jegunovce-e-rizik-za-czelata-drzhava/>, Free Press, 'JP Vodovod: The drinking water is safe, but the danger from Jugohrom is lurking', 06 lipca 2021 r., <http://www.slobodenpecat.mk/jp-vodovod-vodata-za-piene-e-bezbedna-no-opasnosta-od-jugohrom-ne-demne/> (dostęp do obu pozycji 19 grudnia 2022 r.).

5 JP Vodovod i Kanalizacija – Skopje, Wydział Kontroli Sanitarnej, Raporty roczne za 2019 r. 2020 r., s. 21.

źródła Raszcze. Według oficjalnych dokumentów w październiku 2020 r. stacja oczyszczania nie działała. W poprzedzającym okresie pracowała z mniejszą wydajnością: 60 m³ na dobę z powodu wady stacji oczyszczania.⁶ Ministerstwo ogłosiło, że otworzyło trzy przetargi publiczne na remonty stacji oczyszczania w celu redukcji sześciowartościowego chromu, które powinny zostać rozstrzygnięte do listopada 2020 roku.

Po tym incydencie nastąpiły intensywne doniesienia medialne, ukazujące zdjęcia żółtej wody w wiosce Jegunowce, martwych roślin otoczonych skażoną wodą oraz reportaże z udziałem mieszkańców wioski, którzy zaświadczaali, że ich grunty i woda pitna są zanieczyszczone od lat. Ekoaktywiści nalegają, aby wszystkie odpady ze składowiska i cały obiekt zostały przeniesione, podczas gdy rząd przygotowuje plan budowy nowej stacji oczyszczania.⁷

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- mieszkańcy miasta Tetowo i stolicy Skopje,
- mieszkańcy wsi Jegunowce,
- wędkarze łowiący w rzece Wardar,
- rolnicy z regionu,
- przyszłe pokolenia.

Interesariusze:

- ekoaktywiści,
- lokalne samorządy,
- rząd Macedonii Północnej.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Ryzyko naruszenia praw człowieka związane z modelem biznesowym dotyczy następujących praw:

- prawo do życia, m.in. art. 6 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), art. 6 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka (KPD), art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (ETPCz);
- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/ RES/76/300);⁸

6 Instytut Studiów nad Komunikacją i MYLA, 'Case study: Endangering the environment with leakage of the six-valent chromium from the former industrial plant 'Jugohrom', lipiec 2021 r., s. 2, <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2021/07/zagrozuvanje-na-zivotnata-sredina-so-sestvalenten-hrom-od-poranesen-jugohrom-studija-na-slucaj.pdf> (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

7 Instytut Studiów nad Komunikacją, '300.000 tons industrial waste remain untreated in the landfill of ex-Jugohrom, 15 kwietnia 2021 r., <https://www.facebook.com/IKSMK/videos/454171129132292/> (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

8 Zgromadzenie Ogólne ONZ. 2022 r. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 28 lipca 2022 r. – Prawo człowieka do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. A/RES/76/300. N2244277.pdf (un.org) (dostęp czerwiec 2019 r.).

- prawo do odpowiedniego poziomu życia, m.in. art. 11 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (MPPGSiK);
- prawo do żywności, m.in. art. 11 ust. 1 i 2 MPPGSiK;
- prawo do wody, m.in. art. 14 ust. 2 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (KLDK), art. 5 Konwencji nr 161 Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotyczącej ochrony zdrowia w miejscu pracy, art. 24 i 27 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka (KPD), art. 28 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (KPON);
- prawo do ochrony zdrowia, m.in. art. 12 MPPGSiK, art. 11 ust. 1 lit. f), art. 12 i art. 14 ust. 2 lit. b) KLDK, art. 24 KPD, art. 28, art. 43 lit. e) i art. 45 lit. c) Konwencji o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących oraz członków ich rodzin, art. 25 KPON;
- prawo do własności, m.in. art. 1 Protokołu nr 1 do ETPCz.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE.

Mieszkańcy miasta Tetowo i stolicy Skopje odczuli negatywny wpływ na następujące prawa:

- prawo do życia,
- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska,
- prawo do wody,
- prawo do zdrowia.

Mieszkańcy wsi Jegunowce:

- prawo do życia,
- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska,
- prawo do odpowiedniego poziomu życia,
- prawo do żywności,
- prawo do zdrowia,
- prawo do własności.

Wędkarze łowiący na rzece Wardar:

- prawo do życia,
- prawo do żywności,
- prawo do zdrowia.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Ponieważ za działalność przedsiębiorstwa Jugohrom pewną formę odpowiedzialności ponosi wiele podmiotów na mocy prawa krajowego (które, jak wyjaśniono, wielokrotnie zmieniało swoją strukturę własności), pojawia się uzasadnione pytanie, czy sprawa ta dotyczy udziału czy sprawczości.

Z jednej strony, ponieważ firma jest odpowiedzialna za zarządzanie i nadzór nad zakładem, ale własność składowiska i wsparcie finansowe są po stronie państwa, to zarówno Jugohrom, jak i państwo przyczyniają się do ryzyka i ponoszą wspólną odpowiedzialność za łamanie praw człowieka.

- Jugohrom nie zarządzał właściwie stacją oczyszczania, przyczyniając się do zanieczyszczenia rzeki Wardar i wód gruntowych góry Zeden sześciowartościowym chromem. Zanieczyszczenie to miało negatywny wpływ na korzystanie z praw człowieka przez posiadaczy praw i przyczyniło się do poważnych szkód środowiskowych na gruntach, w rzece Wardar i wodach podziemnych.
- Państwo nie podjęło szybkich działań i nie wywiązało się z obowiązku wynikającego z prawa krajowego i międzynarodowego, polegającego na zapobieganiu naruszeniom praw człowieka przez Jugohrom, ich badaniu, karaniu i zadośćuczynieniu.

Z drugiej strony, kierując się zasadą „zanieczyszczający płaci” i faktem, że firma jest źródłem zanieczyszczonych płynów, można dojść do wniosku, że to Jugohrom wywarł negatywny wpływ na prawa człowieka. Wszystkie inne podmioty odgrywają rolę i ponoszą odpowiedzialność, ale gdyby nie pojawił się pierwotny problem, ich negatywny wpływ nie miałby miejsca. Nie podejmując w odpowiednim czasie działań w celu rozwiązania problemów ze stacją oczyszczania, organy państwowe zwiększają skalę oddziaływań firmy na posiadaczy praw i środowisko. Jednak pierwotna przyczyna leży po stronie przedsiębiorstwa Jugohrom, które wykazało się niewłaściwym postępowaniem z odpadami i niewystarczającą dbałością o ich bezpieczne przechowywanie.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC NEGATYWNYM SKUTKOM LUB JE ZMINIMALIZOWAĆ ZGODNIE Z WYTTCZNYMI ONZ?

Aby uniknąć negatywnego wpływu na prawa człowieka, można było podjąć szereg działań.

- Państwowy inspektorat ochrony środowiska mógł przeprowadzać stałe kontrole zakładu, dodając to zadanie do swojego rocznego harmonogramu prac. Tej pozycji wciąż brakuje w rocznym harmonogramie prac państwowego inspektoratu.
- Zgodnie z ustawą o gospodarce odpadami Ministerstwo Środowiska mogło podjąć niezbędne środki w celu zapobieżenia dużym niebezpiecznym zdarzeniom, ponieważ posiadało informację, że Jugohrom Alzar, czyli operator, nie podejmie takich działań.
- Rząd powinien był przewidzieć odpowiednie finansowanie, zasoby i możliwości, aby zagwarantować, że odpowiednie ministerstwa i agencje nie będą obchodzić międzynarodowych zobowiązań w zakresie praw człowieka i ochrony środowiska.
- Firma Jugohrom Alzar mogła nawiązać współpracę z rzetelnymi interesariuszami, w szczególności organizacjami pozarządowymi zajmującymi się kwestiami biznesu i praw człowieka, środowiskiem akademickim lub niezależnymi ekspertami, aby uwzględnić Wytyczne ONZ w działalności biznesowej firmy.

Aby uniknąć i zapobiec przyszłemu negatywnemu wpływowi na prawa człowieka, należy przedsięwziąć następujące działania.

- Rząd powinien omówić kwestię niebezpiecznych odpadów w kraju w swoim rocznym raporcie, informować ludność o zagrożeniach i wyjaśnić, jakie środki zostały i zostaną podjęte, wraz z konkretnymi nieprzekraczalnymi terminami, aby zapobiegać naruszeniom praw człowieka.
- Rząd może utworzyć specjalny fundusz, aby zrekompensować mieszkańcom Jegunowce wyrządzone szkody.
- Firma Jugohrom Alzar powinna zmienić swoje praktyki, przeprowadzając badanie due diligence w zakresie praw człowieka w celu włączenia środków, które zapobiegłyby przyszłym naruszeniom w świetle wzajemnie wspierających się zasad prawa ochrony środowiska i praw człowieka. Przeprowadzając badanie należytej staranności spółka powinna współpracować z rządem, samorządami lokalnymi z Jegunowce i Skopje, organizacjami pozarządowymi, społecznościami dotkniętymi skutkami działań, środowiskiem akademickim i niezależnymi ekspertami, a także uczyć się na podstawie praktyk pojawiających się w ich branży i innych sektorach. Następnie spółka powinna opracować plan działania w celu uwzględnienia w swoich praktykach i codziennej działalności ustaleń wynikających z procedur należytej staranności w zakresie praw człowieka zgodnie z Wytycznymi⁹.
- Firma powinna ustanowić mechanizm składania zażaleń, w ramach którego każdy będzie mógł zgłosić swoje uwagi.
- Zanieczyszczenie wody pitnej dla mieszkańców Skopje jest największą szkodą, jaka może się wydarzyć. Aby tego uniknąć, gmina Skopje powinna postępować zgodnie z zaleceniami wydawanymi co roku przez inspekcję sanitarną.

I w końcu, aby sprostać tym wyzwaniom systemowym, potrzebne są działania zbiorowe, ponieważ szkody wyrządzone środowisku przez składowiska odpadów zawierające substancje rakotwórcze wykraczają poza możliwości rządu i firmy Jugohrom Alzar. Wielostronny sojusz między Macedonią Północną, krajami sąsiadującymi, przedsiębiorstwami, związkami zawodowymi, społeczeństwem obywatelskim i organizacjami międzynarodowymi ma kluczowe znaczenie dla rozwoju wspólnych działań opartych na poszanowaniu praw człowieka przez przedsiębiorstwa, odpowiedzialności (rozliczalności) i zaangażowaniu w celu zwiększenia oddziaływania, aby skuteczniej radzić sobie z wyzwaniami systemowymi.¹⁰

Państwa powinny rozważyć „inteligentną kombinację” środków – krajowych i międzynarodowych, obowiązkowych i dobrowolnych – w celu promowania poszanowania praw człowieka przez przedsiębiorstwa.

⁹ Raport Grupy roboczej ds. praw człowieka i korporacji transnarodowych oraz innych przedsiębiorstw na temat zaangażowania wielu interesariuszy w działania „Chronić, szanować i naprawiać” – refleksje z dyskusji na dorocznym forum ONZ na temat biznesu i praw człowieka w 2015 r., A/HRC/32/45/Add.3, 27 maja 2016, 1608580, <https://digitallibrary.un.org/record/843246?ln=es> (dostęp 6 lutego 2023 r.).

¹⁰ Shift, ‘Fulfilling the State Duty to Protect: A Statement on the Role of Mandatory Measures in a ‘Smart Mix’, luty 2019 r., <https://shiftproject.org/fulfilling-the-state-duty-to-protect-a-statement-on-the-role-of-mandatory-measures-in-a-smart-mix/> (dostęp 6 lutego 2023 r.).

W zależności od tego, w jaki sposób analizuje się tę sprawę, może ona stanowić przykład modelu „równoległego współudziału/przyczynienia się” (ang. *contribution in parallel*)¹¹, w którym Jugohrom Alzar, rząd, Ministerstwo Środowiska i Planowania Przestrzennego oraz gminy Tetowo i Skopje przyczyniają się do negatywnego wpływu na prawa człowieka w odniesieniu do ludzi, społeczeństwa i środowiska; lub modelu „sprawczego” (ang. *causation*)¹², w którym Jugohrom ponosi wyłączną odpowiedzialność za negatywny wpływ na prawa człowieka w odniesieniu do posiadaczy praw i środowiska. W pierwszej kolejności wszystkie zaangażowane podmioty powinny podjąć niezbędne kroki, takie jak przeznaczenie środków finansowych na wymianę stacji oczyszczania w celu wstrzymania jej szkodliwego oddziaływania lub zapobiegania mu. Wspólnie wszystkie podmioty powinny również podjąć kroki w celu naprawy wszelkich rzeczywistych uszczerbków praw człowieka interesariuszy.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Przed wszczęciem procedury międzynarodowej należy wszcząć postępowanie cywilne przeciwko pozwanemu/pozwanym, zwracając się do sądu o nakazanie pozwanym podjęcia konkretnych środków w celu zapobieżenia szkodom i usunięcia źródła zagrożenia ze składowisk odpadów, które może naruszać prawa człowieka określonej liczby osób. Organizacje pozarządowe i obywatele Jegunowce mogą być powodami, również domagającymi się odszkodowania. Pozew za niedopełnienie obowiązków może zostać wniesiony przeciwko kilku pozwanym, między innymi przeciwko rządowi, Jugohrom Alzar, Ministerstwu Środowiska i Planowania Przestrzennego, gminie Jegunowce i gminie Skopje. Powodowie mogą domagać się odszkodowania. Powodowie mogą również zażądać środka tymczasowego przed wszczęciem postępowania cywilnego.

Jeśli powodowie przegrają proces na szczeblu krajowym, mogą wszcząć procedurę przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (przynajmniej na podstawie art. 2, 6, 8 EKPCz), złożyć skargę do Komitetu Praw Człowieka ONZ (na podstawie art. 6 MPPOiP) lub komunikat do Komitetu Zgodności (na podstawie art. 9 ust. 3 Konwencji z Aarhus). Organizacje pozarządowe lub osoby fizyczne mogą również zainicjować procedurę komunikacji z zarzutami naruszenia praw człowieka jednostek i społeczności przynajmniej przed jedną z procedur specjalnych dotyczących zobowiązań w zakresie praw człowieka związanych z korzystaniem z bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, zdrowia, toksyn i praw człowieka lub przed Grupą Roboczą ds. Biznesu i Praw Człowieka. Organizacje pozarządowe mogą również zgłaszać zarzuty dotyczące niewłaściwego postępowania przez Jugohrom do Centrum Zasobów Biznesu i Praw Człowieka za pośrednictwem Mechanizmu Reagowania Firmy.¹³

11 Global Compact Network Netherlands, Oxfam and Shift, ‘Doing Business With Respect for Human Rights – Chapter 3,4 Integrating and Acting’, <https://www.businessrespecthumanrights.org/en/page/345/integrating-and-acting> (dostęp 6 lutego 2023 r.).

12 Ibidem.

13 Centrum Zasobów ds. Biznesu i Praw Człowieka, Mechanizm reagowania firmy, <https://www.business-humanrights.org/it/from-us/company-response-mechanism/> (dostęp 6 lutego 2023 r.).

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Rezolucja 17/4 przyjęta przez Radę Praw Człowieka ONZ – Prawa człowieka a korporacje transnarodowe i inne przedsiębiorstwa¹⁴
- Komitet Praw Dziecka, Komentarz ogólny nr 16 (2013) w sprawie zobowiązań państw-stron w zakresie wpływu sektora biznesu na prawa dzieci¹⁵
- Komentarz ogólny nr 24 (2017) w sprawie zobowiązań państwa wynikających z Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w kontekście działalności gospodarczej¹⁶
- Rekomendacja CM/Rec(2016)3 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie praw człowieka i biznesu¹⁷
- Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych¹⁸
- Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności w zakresie odpowiedzialnego prowadzenia działalności biznesowej¹⁹
- Rezolucja 76/300 przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 28 lipca 2022 r. – Prawo człowieka do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska
- UNECE, Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska²⁰
- Konstytucja Macedonii Północnej (decyzja 08-4642/1 z dnia 17 listopada 1991 r.)
- Ustawa o ochronie środowiska (Dziennik Ustaw nr 53 z dnia 5 lipca 2005 r.)
- Ustawa o gospodarce odpadami (Dziennik Ustaw nr 216 z dnia 17 września 2021 r.)
- Ustawa o obowiązkach (Dziennik Ustaw nr 18 z dnia 5 marca 2011 r.)

-
- 14 Rada Praw Człowieka ONZ, Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka – Prawa człowieka a korporacje transnarodowe i inne przedsiębiorstwa, A/HRC/RES/17/4, 2011, <https://digitallibrary.un.org/record/706796?ln=en> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 15 Komitet Praw Dziecka, Komentarz ogólny nr 16 (2013) w sprawie zobowiązań Państw-Stron w zakresie wpływu sektora biznesu na prawa dzieci. CRC/C/GC/16, kwiecień 2013 r., <https://digitallibrary.un.org/record/778525?ln=en> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 16 Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komentarz ogólny nr 24 (2007) w sprawie zobowiązań państwa wynikających z Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w kontekście działalności gospodarczej, E/C.12/GC/24, 10 sierpnia 2017 r., <https://daccess-ods.un.org/tmp/757467.150688171.html> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 17 Rada Europy, Zalecenie Cm/Rec(2016)3 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich przyjęte 2 marca 2016 r., <https://rm.coe.int/human-rights-and-business-recommendation-cm-rec-2016-3-of-the-committee/16806f2032> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 18 OECD, Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych, 2011 r., <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/oecdguidelinesformultinationalenterprises.htm> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 19 OECD, Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności w zakresie odpowiedzialnego prowadzenia działalności biznesowej, 6 marca 2018 r., <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf> (dostęp 6 lutego 2022 r.).
- 20 UNECE, Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, 25 czerwca 1998 r., <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> (dostęp 6 lutego 2022 r.).

STUDIUM PRZYPADKU 3.

NARUSZENIE PRAWA CZŁOWIEKA DO WODY PRZEZ SPÓŁKĘ WYDOBYWCZO-ENERGETYCZNĄ W POLSCE

KRYSTYNA DANIKOWSKA

Polska Grupa Energetyczna (PGE) Oddział Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna w Turowie to polskie przedsiębiorstwo państwowe zlokalizowane w południowo-zachodniej części województwa dolnośląskiego, zarządzające kopalnią Turów. Turów jest kopalnią odkrywkową, której szczytowa zdolność wydobywcza węgla brunatnego wynosi 20 ton rocznie. Początki działalności kopalni sięgają XVIII wieku, jednak od 1947 roku znajduje się ona pod polską jurysdykcją.¹

Oprócz głównej działalności PGE w regionie, czyli wydobycia węgla, spółka jest również właścicielem elektrowni dostarczającej energię elektryczną dla regionu i bardziej odległych części kraju. Lokalizacja firmy jest wyjątkowa, ponieważ znajduje się na styku granic trzech krajów: Niemiec, Czech i Polski.² Pomimo lokalizacji firmy i możliwości dostarczania produktów do innych krajów firma koncentruje się wyłącznie na rynku krajowym.

Działalność kopalni ma bezpośredni lub pośredni wpływ na lokalną ludność, klimat i środowisko naturalne. Górnictwo odkrywkowe powoduje poważne szkody w glebie, poprzez naruszenie jej powierzchni, oraz w krajobrazie, poprzez niszczenie przyrody. Ponadto działania niezbędne do wydobycia odkrywkowego prowadzą do produkcji ton odpadów i zanieczyszczenia powietrza pyłem pochodzącym z wydobycia.

I wreszcie, lokalna ludność w Polsce i w Czechach argumentuje, że kopalnia ma wpływ na przepływ wód gruntowych, powodując ich odpływ w kierunku kopalni, tym samym pozbawiając niektóre obszary odpowiedniego zaopatrzenia w wodę. Firma twierdzi, że problem z zaopatrzeniem w wodę nie jest spowodowany działalnością kopalni, ale przyczynami meteorologicznymi. Firma zaprzecza zarzutom, wskazując na badania przeprowadzone przez Państwowy Instytut Badawczy stwierdzające, że niedobór wody jest spowodowany suszami hydrologicznymi. Jednak pomimo zaprzeczania nadużyciom spółka zdecydowała się na budowę przesłony przeciwfiltracyjnej, która powinna unieemożliwić przepływ wody z Czech do kopalni Turów.³

Ze względu na wszystkie wyżej wymienione kwestie lokalne społeczności domagają się podjęcia środków zaradczych. Początkowo przedstawiciele lokalnej społeczności zgłaszali swoje obawy i wnosili roszczenia do samorządów. Zażądali zaprzestania wydobycia, ponieważ ich zdaniem tylko takie działanie rozwiąże problem. Firma prowadząca kopalnię odmówiła jednak wstrzymania działalności, ponieważ

1 Oficjalna strona internetowa PGE GIEK, 'Historia', <https://kwbturow.pgegiek.pl/O-oddziale/Historia> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

2 Oficjalna strona internetowa PGE GIEK, 'O oddziale', <https://kwbturow.pgegiek.pl/O-oddziale> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

3 Oficjalna strona internetowa Grupy PGE, 'PGE udostępnia protokół z konsultacji transgranicznych ze stroną czeską', 22 maja 2021 r., <https://www.gkpge.pl/grupa-pge/dla-mediow/komunikaty-prasowe/korporacyjne/pge-udostepnia-protokol-z-konsultacji-transgranicznych-ze-strona-czeska> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

generowałyby to straty i mogłoby podważyć funkcjonowanie elektrowni, którą zasila kopalnia, co w czasach presji geopolitycznej mogłoby dodatkowo zagrozić bezpieczeństwu energetycznemu kraju. Firma stwierdziła również, że nie może narażać na ryzyko utraty miejsc pracy prawie 5 000 pracowników zatrudnionych bezpośrednio lub pośrednio w przedsiębiorstwie.⁴ Wreszcie, gdyby kopalnia przestała funkcjonować, elektrownia nie mogłaby działać, co pozbawiłoby tysiące ludzi energii elektrycznej.

W związku z brakiem porozumienia między przedstawicielami spółki a interesariuszami podjęto dalsze kroki, w tym na oficjalnym szczeblu państwowym. W kwietniu 2021 r. Republika Czeska złożyła oficjalny pozew przeciwko polskiemu przedsiębiorstwu państwowemu PGE do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS) w sprawie funkcjonowania kopalni. Po kilku tygodniach ETS nałożył na spółkę środki tymczasowe, zobowiązując ją do zaprzestania działalności kopalni do czasu podjęcia ostatecznej decyzji. Miało to na celu zapobieżenie dalszym poważnym szkodom, nałożono również grzywny za niezastosowanie się do tego wymogu. Kopalnia jednak nadal działa, mimo że państwo polskie płaci za to ogromne kary.

Przypadek ten ma wyraźny wymiar państwo–państwo, jednak niniejsze studium przypadku nie będzie koncentrować się na kwestiach związanych z państwami, ale na działaniach i zachowaniu firmy zgodnie z oczekiwaniami filarów II i III Wytycznych ONZ ds. biznesu i praw człowieka.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Ze względu na charakter działalności firmy i zaangażowanie w wielu sektorach, zaangażowanych i zainteresowanych jej działalnością jest wiele stron.

Posiadacze praw:

- społeczność lokalna i ludność bezpośrednio dotknięta działalnością firmy,
- pracownicy kopalni.

Inni interesariusze to:

- rządy,
- samorządy lokalne, w szczególności w Polsce i Czechach,
- organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną środowiska,
- zarząd spółki.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Ponieważ charakter działalności spółki powoduje ciągłą degradację i pogarszanie się stanu środowiska naturalnego, ryzyko związane z prawami człowieka nieodłącznie związane z modelem biznesowym spółki obejmuje:

- prawo do zdrowia,
- prawo do zdrowego, czystego i zrównoważonego środowiska,
- prawo do wody.

⁴ PGE Górnictwo i Energetyka, 'Największy pracodawca w regionie', <https://turow2044.pl/najwiekszy-pracodawca-w-regionie> (dostęp 3 lutego 2023 r.).

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE.

Największą grupą dotkniętą skutkami działalności kopalni są mieszkańcy okolicznych terenów, przy czym najbardziej ucierpieli mieszkańcy strony czeskiej. W grę wchodzi następujące prawa:

- prawo do wody, ponieważ działalność kopalni ma wpływ na dostęp do wody na tym obszarze;
- potencjalnie zagrożone jest również prawo do życia, zdrowia i zdrowego środowiska.

W przypadku pracowników kopalni największe negatywne skutki dla praw człowieka obejmują:

- prawo do zdrowia,
- prawo do życia.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Główną działalnością spółki jest działalność wydobywcza, która z samej swojej natury wpływa na środowisko i zawsze wiąże się z dodatkowym ryzykiem, że oddziaływanie na środowisko będzie miało (potencjalnie) niekorzystny wpływ również na lokalnych mieszkańców. Jednocześnie, z uwagi na brak możliwości przeniesienia naturalnych złóż/materiałów w inne miejsce, należy dostosować środki zapobiegawcze i łagodzące do lokalnego kontekstu.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ?

Wytyczne ONZ dotyczące praw człowieka stanowią, że przedsiębiorstwo musi podejmować działania w celu „unikania powodowania lub przyczyniania się do negatywnego wpływu na prawa człowieka poprzez własną działalność oraz reagowania na taki wpływ, gdy wystąpi”⁵ oraz że przedsiębiorstwo „powinno uwzględniać negatywny wpływ na prawa człowieka, który może powodować lub do którego może się przyczyniać poprzez własną działalność lub który może być bezpośrednio powiązany z jego działalnością, produktami lub usługami poprzez jego relacje biznesowe”.⁶ W tym przypadku przedsiębiorstwo nie tylko nie zaprzestało działalności, ale nadal broni swoich działań. Z doniesień medialnych można odnieść wrażenie, że spółka nie włożyła wystarczająco dużo wysiłku w rozwiązanie tej sytuacji, nie zaangażowała się skutecznie we współpracę z interesariuszami ani nie przedstawiła realnych rozwiązań problemu. Co więcej, wydaje się, że nie dokonano przeglądu działań ani ich weryfikacji.

Jedyne, co zrobiła spółka – pomimo zaprzeczania niewłaściwemu postępowaniu – to przeprowadziła działania zapobiegawcze i zbudowała ekran przeciwfiltracyjny, który powinien zapobiec przepływowi wody z Republiki Czeskiej do kopalni Turów.⁷ Przedsiębiorstwo powinno przeprowadzić identyfikację i ocenę wpływu potencjalnego negatywnego wpływu na prawa człowieka oraz wpływu swojej

⁵ Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka, Nowy Jork i Genewa, 2011, s. 14.

⁶ Ibidem, s. 17.

⁷ Oficjalna strona internetowa Grupy PGE op. cit.

działalności na środowisko naturalne i życie ludzi, biorąc pod uwagę, że potencjalne zagrożenia mogą ewoluować i zmieniać się pod wpływem różnych czynników. Powinno zatem wdrożyć procedury, które zapewniłyby, że proces zapewnienia należytej staranności w zakresie praw człowieka jest ciągły i dostosowany do złożoności i wielkości spółki.⁸ Niestety, spółka nie dostarczyła żadnych informacji na temat jakichkolwiek działań prowadzonych w tym obszarze.

Wytyczne ONZ przewidują, że przedsiębiorstwa będą „dążyć do zapobiegania lub łagodzenia negatywnego wpływu na prawa człowieka, który jest bezpośrednio związany z ich działalnością, produktami lub usługami poprzez ich relacje biznesowe, nawet jeśli nie przyczyniły się one do tego wpływu”. Przed rozszerzeniem wydobywania przedsiębiorstwo powinno rozpocząć konsultacje z posiadaczami praw i interesariuszami. Następnie powinno ocenić potencjalny wpływ na prawa człowieka w celu sprawdzenia, czy może mu zapobiec. Nie ma znaczących dowodów ani informacji, że firma próbowała zapobiec wyrządzonej szkodzi i że działania podjęte dopiero po upublicznieniu problemu w celu złagodzenia wpływu były wystarczające i skuteczne. Szkody wyrządzone ludziom były niewątpliwie oczywiste, ale nie opublikowano żadnych informacji na temat środków zapobiegawczych, z wyjątkiem tych wspomnianych wcześniej i sadzenia drzew w nieaktywnej części kopalni.

Wytyczne ONZ nakładają na spółkę obowiązek „korzystania z wewnętrznej i/lub niezależnej zewnętrznej ekspertyzy w zakresie praw człowieka”. W opisywanym przypadku nie ma żadnych raportów, które potwierdzałyby lub nawet sugerowały, że spółka starała się o taką ekspertyzę lub zwróciła się do zewnętrznego organu o jej wykonanie. Być może, gdyby przedstawiono taką analizę, pomogłoby to spółce lepiej poradzić sobie z całym procesem i uniknąć kontrowersji, które pojawiły się wokół tej sytuacji.

Ze względu na wszystkie wyżej wymienione kwestie lokalne społeczności domagają się podjęcia środków zaradczych. Niestety, prawo człowieka do skutecznego środka zaradczego jest trudne i czasochłonne. Początkowo przedstawiciele lokalnej społeczności zgłaszali swoje obawy i wnosili roszczenia do samorządów, domagając się wstrzymania prac wydobywczych. Firma broniła swojego stanowiska, twierdząc, że problemy z wodą nie były spowodowane bezpośrednio działalnością wydobywczą, ale suszą, której doświadczał w tym czasie cały region. Ogólnie rzecz biorąc, odmówili zaprzestania działalności z powodów wymienionych powyżej oraz mając na uwadze los prawie 5 000 pracowników, tysiąca gospodarstw domowych pozbawionych energii elektrycznej oraz bezpieczeństwo energetyczne kraju.

Zgodnie z Wytycznymi ONZ sytuacja taka powinna „obejmować konstruktywne konsultacje z potencjalnie dotkniętymi grupami i innymi interesariuszami, stosownie do wielkości przedsiębiorstwa oraz charakteru i kontekstu działalności”. Jest całkiem prawdopodobne, że całemu kryzysowi można by zapobiec, gdyby spółka rozpoczęła cały proces rozszerzania swojej działalności od zaproszenia wszystkich zainteresowanych stron i interesariuszy do zaangażowania się w konstruktywne konsultacje, biorąc pod uwagę sugestie zaangażowanych podmiotów i dążąc do znalezienia rozwiązań zidentyfikowanych problemów. Tak się jednak nie stało. Na późniejszym etapie spółka nauczyła się bardziej angażować. Zgodnie z informacjami opublikowanymi przez spółkę na oficjalnej stronie internetowej, zobowiązanie zostało wypełnione i przeprowadzono dziesiątki konsultacji. Co więcej, spółka zainicjowała dodatkowe spotkania z interesariuszami, mimo że nie były obowiązkowe. Świadczyło to o tym, że przedsiębiorstwo

⁸ Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka, Nowy Jork i Genewa, 2011, s. 17.

chciało uczynić cały proces bardziej przejrzystym i opublikowało protokół z negocjacji transgranicznych. Ponadto Wytyczne ONZ stanowią, że ustalenia i wyniki takich konsultacji i zaangażowania interesariuszy są skuteczne, gdy są zintegrowane „z odpowiednimi wewnętrznymi funkcjami i procesami oraz gdy podejmowane są odpowiednie działania”. W przypadku opisanym w niniejszym opracowaniu nie doszło ani do integracji ustaleń, ani do kompleksowych dalszych działań na ich podstawie.

Ponadto spółka „powinna zweryfikować, czy przeciwdziała negatywnemu wpływowi na prawa człowieka”. Przedsiębiorstwo wskazuje, że wypełni w odpowiednim czasie punkty umowy podpisanej między dwiema stronami: rządami krajów i podmiotem gospodarczym. Obejmuje to na przykład wsparcie finansowe lokalnych i regionalnych projektów ochrony środowiska, zapewnienie ochrony otoczenia kopalni, a także budowę podziemnego ekranu przeciwfiltracyjnego w celu prewencyjnej ochrony wód i budowę wałów ziemnych.

Spółka powinna również informować osoby, których dotyczy wpływ, o postępach prac i zmianach odzwierciedlających obawy zgłoszone przez interesariuszy – ale można odnieść wrażenie, że to również zostało zrobione na niewystarczającym poziomie.

Warto wspomnieć, że w tej konkretnej sytuacji, ponieważ spółka jest przedsiębiorstwem państwowym i biorąc pod uwagę szczególną rolę rządu, jest raczej mało prawdopodobne, aby przedsiębiorstwo mogło podejmować jakiegokolwiek działania lub decyzje bez jakichkolwiek lub nawet szczegółowych konsultacji z władzami krajowymi.

Podsumowując, niniejszy przypadek dotyczy sytuacji, w której przedsiębiorstwo państwowe nie wywiązuje się z obowiązku poszanowania praw człowieka, ponieważ nie przeprowadziła oceny oddziaływania na prawa człowieka przed rozpoczęciem działalności ani nie wdrożyła niezbędnego procesu zapewnienia należytej staranności w zakresie praw człowieka. A kiedy pojawił się negatywny wpływ, firma zaprzeczyła popełnieniu wykroczenia i kontynuowała działalność. Sytuacji można było uniknąć, gdyby spółka będąca właścicielem kopalni zaangażowała się w dialog z interesariuszami i podjęła działania mające na celu poprawę gospodarki wodnej poprzez budowę bariery blokującej migrację wód gruntowych na wczesnym etapie w ramach środków zapobiegawczych, a nie tylko w reakcji na skargi. Ostatecznie grzywna zapłacona przez spółkę za jej działalność pomogłaby lokalnym społecznościom załagodzić skutki wydobywania. Jednak kontynuacja pracy kopalni może powodować coraz większe szkody w środowisku i pogłębiać problem z dostępem do wody.

W przyszłości kluczowe znaczenie dla lepszego funkcjonowania spółki i dobrobytu interesariuszy będzie miało przestrzeganie Wytycznych ONZ i opracowanie strategii przeciwdziałania potencjalnym zagrożeniom i szkodom powodowanym przez jej działalność.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Jak wspomniano w opisie przypadku, jedną z możliwości (która została wykorzystana) było złożenie oficjalnego pozwu przeciwko polskiemu przedsiębiorstwu państwowemu do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie funkcjonowania kopalni.

Dodatkowe opcje dochodzenia zadośćuczynienia to zwrócenie uwagi na sprawę specjalnemu sprawozdawcy ONZ ds. wody oraz złożenie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko państwu polskiemu (jako właścicielowi przedsiębiorstwa) po wyczerpaniu wszystkich krajowych środków prawnych.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego (Dz.U. nr 199, poz. 1227, Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie)
- Artykuł 259 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFEU)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko naturalne
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej
- Rezolucja Organizacji Narodów Zjednoczonych 64/292

STUDIUM PRZYPADKU 4.

PRACA PRZYMUSOWA KOREAŃCZYKÓW Z KOREI PÓŁNOCNEJ W POLSCE

SANDRA DZIEL-LATANOWICZ

Przez dziesięciolecia Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (zwana dalej Koreą Północną lub KRLD) wysyłała pracowników do różnych miejsc na całym świecie, wykorzystując dziesiątki tysięcy osób przy wyrębie lasów, w górnictwie i budownictwie, jednocześnie pobierając znaczną część ich zarobków w obcej walucie. Chociaż państwo nie publikuje oficjalnych danych, niektórzy obserwatorzy szacują, że w 2015 roku za granicą pracowało ponad 100 000 Koreańczyków z Północy.¹ Władze Korei Północnej utrzymywały ścisłą kontrolę nad komunikacją i przemieszczaniem się pracowników oraz pozbawiały ich informacji o prawach pracowniczych w krajach przyjmujących.²

Korea Północna słynie z łamania praw człowieka wobec mieszkających tam ludzi; według danych MOP i Walk Free w kraju tym ponad 2,6 miliona osób żyje w niewolnictwie, z czego zdecydowana większość jest zmuszana do pracy przez państwo. Rząd Korei Północnej wykazał się najstarszą reakcją na niewolnictwo spośród wszystkich krajów badanych w ramach Globalnego Indeksu Niewolnictwa.³

Jednym z wielu krajów, do których wysyłano północnokoreańskich pracowników, była Polska. Podczas pobytu w Polsce północnokoreańscy pracownicy zazwyczaj mieszkali pod okiem nadzorców, którzy byli wysyłani przez północnokoreańskie władze – głównie Ministerstwo Bezpieczeństwa Narodowego. Mogli poruszać się w grupach dwuosobowych lub większych, a w przypadku odstępstw od normy pracownikom grozono karą lub odesłaniem do kraju. Doniesiono również, że pracownicy byli przydzielani do pracy w północnokoreańskich agencjach rekrutacyjnych za wynagrodzenie niższe niż pracownicy lokalni, ich północnokoreańscy przełożeni zabierali im dokumenty, nie pozwalano im opuścić pracodawcę pod groźbą kary i rzadko pozwalano im opuszczać miejsce pracy lub kontaktować się z miejscowymi przez cały czas pobytu.

W 2014 r. północnokoreański spawacz zmarł w stoczni w północnej Polsce w wyniku tragicznego wypadku, w którym oparzeniu uległo 95% powierzchni jego ciała.⁴ Przyczyną wypadku był niewłaściwy

1 Human Rights Watch, 'North Korea: Events of 2016,' w World Report 2017, 2023, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/north-korea> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

2 Amnesty International, Raport Amnesty International 2017/18 – Korea (Democratic People's Republic of), 22 lutego 2018, <https://www.refworld.org/docid/5a9938d74.html> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

3 Globalny Indeks Niewolnictwa, 'GLOBAL SLAVERY INDEX / 2018 / FINDINGS', <https://www.globalslaveryindex.org/2018/findings/global-findings/> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

4 Informacja o sprawie była szeroko relacjonowana w mediach w Polsce i poza jej granicami. Zobacz na przykład: <https://www.rp.pl/rynek-pracy/art1455341-die-welt-niewolnicza-praca-koreanczyka-z-polnocy-w-polsce>, <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/przymusowi-pracownicy-z-korei-polnocnej-w-polsce/7qxexd>, <https://tvn24.pl/biznes/ze-swiate/korea-polnocna-zarabia-na-niewolniczej-pracy-miliardy-dolarow-ra590110-4462711>, <https://www.nytimes.com/2017/12/31/world/europe/north-korea-poland-workers.html>, <https://tvpworld.com/36845273/polish-firms-employ-north-korean-slave-laborers-reports-the-bbc>, <https://www.vice.com/en/article/xw33bj/cash-for-kim-how-north-koreans-are-working-themselves-to-death-in-europe>, <https://www.nytimes.com/2017/12/31/world/europe/north-korea-poland-workers.html>, <https://unwatch.org/un-condemn-north-korea-exploiting-labor-overseas/>.

sprzęt. Należy zauważyć, że mężczyzna pracował w Polsce legalnie, ponieważ otrzymał polską wizę pracowniczą i pozwolenie na pracę w Polsce. Po wypadku przeprowadzono szereg kontroli państwowych, w tym przez polską Państwową Inspekcję Pracy i organy ścigania. Chociaż dochodzenie i kontrole ujawniły szereg niebezpiecznych praktyk, które naruszały zasady higieny pracy w stoczni (której głównym przedmiotem działalności jest budowa statków, konstrukcji morskich, konstrukcji stalowych, inżynieria lądowa, wodna i morska), nie wykazały one, że praca wykonywana przez obywateli KRLD w Polsce, w tym ofiarę wypadku, nosi znamiona pracy przymusowej.

Fakt, że nie zidentyfikowano pracy przymusowej, może wynikać z tego, że inspekcje opierają się głównie na weryfikacji dokumentacji i dodatkowo są ograniczone w inny sposób. Brak współpracy między podmiotami badającymi sprawę, zarówno na szczeblu państwowym, jak i samorządowym, również utrudnia uzyskanie pełnego obrazu sytuacji. Jednocześnie walka z pracą przymusową zależy od skutecznych mechanizmów jej zapobiegania, wykrywania i przeciwdziałania.

Należy zauważyć, że po tym wypadku stocznia zakończyła współpracę z agencją pracy i rozszerzyła swoje procedury kontrolne na wszystkich podwykonawców. Firma odrzuciła zarzuty dotyczące trudnych warunków pracy w stoczni i wdrożyła Zintegrowaną Politykę Jakości, Środowiska i Bezpieczeństwa i Higieny Pracy opartą na normach PN-EN ISO 9001:2015, PN-N 18001:2004, PN-EN ISO 14001:2015, PN-EN ISO 3834-2:2005, EN 1090-1:2009/A1:2011.⁵ Przyczyniła się również do opracowania zestawu narzędzi do identyfikacji i zapobiegania pracy przymusowej pod auspicjami odpowiedniego ministerstwa. Przedstawiciele stoczni podkreślili, że byli przekonani, że jeśli pracownicy posiadają wizy i zezwolenia, to można ich zatrudniać bez dodatkowego ryzyka, ponieważ to rolą państwa powinno być zapewnienie, że polityka wizowa uwzględnia również ryzyko związane z handlem ludźmi i pracą przymusową.

W Polsce pracownicy z zagranicy muszą posiadać wizę zezwalającą na pracę wydaną przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, a następnie na podstawie ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy zezwolenia na pracę dla pracowników zagranicznych są wydawane przez urzędy wojewódzkie. Rok po przyjęciu rezolucji 2397,⁶ która przewiduje wydalenie wszystkich północnokoreańskich pracowników w ciągu 24 miesięcy, w Polsce pozostało jedynie około 45 osób. Oznaczało to zmniejszenie liczby pracowników KRLD w Polsce o około 90% w porównaniu z liczbą z dnia wejścia w życie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ – 445 pracowników. Rezolucja zaowocowała zmianami w polskim ustawodawstwie, ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw zmieniła m.in. to, że „wojewoda wydaje decyzję o odmowie wydania zezwolenia na pracę również w przypadku, gdy wymagają tego obowiązki wynikające z postanowień ratyfikowanych umów międzynarodowych wiążących Rzeczpospolitą Polską”.

5 CRIST S.A., ‘Statement about alleged North Korean workers,’ CRIST, <https://crist.com.pl/crist-sa-statement-about-alleged-north-korean-workers,148,en.html> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

6 W odpowiedzi na wystrzelenie przez Koreę Północną międzykontynentalnej rakiety balistycznej Hwasong w listopadzie 2017 r., Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła w grudniu tego roku rezolucję 2397, która przewiduje wydalenie wszystkich północnokoreańskich pracowników w ciągu 24 miesięcy.

Podsumowując, niniejsze studium przypadku identyfikuje listę zmaterializowanych zagrożeń, które wystąpiły w odniesieniu do pracowników z Korei Północnej. Porusza zarówno kwestie nieprawidłowości związanych ze współpracą stoczni z agencją pracy, jak i braku współpracy pomiędzy samorządem a rządem, ale także pokazuje, jakie mechanizmy wykorzystywał północnokoreański rząd do finansowania reżimu. Po drugie, wskazuje szereg działań, które stocznia powinna podjąć, aby zapewnić, że taka sytuacja się nie powtórzy.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- pracownicy firmy i inni pracownicy wykonujący pracę dla stoczni i na jej terenie, w tym pracownicy migrujący z Korei Północnej.

Interesariusze:

- władze państwowe i samorządowe,
- rodziny pracowników,
- organizacje pozarządowe,
- media,
- społeczeństwo obywatelskie.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Ryzyko związane z prawami człowieka nieodłącznie związane z modelem biznesowym firmy częściowo odzwierciedla profil ryzyka branży:

- Zdrowie i bezpieczeństwo pracowników, ponieważ wskaźniki śmiertelności i urazów w branży są wyższe w porównaniu z innymi, pracownicy tymczasowi mogą być narażeni na większe ryzyko ze względu na brak przeszkolenia lub doświadczenia w branży, ryzyko związane z brakiem ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników, brak zapewnienia odpowiedniego sprzętu ochronnego. Ponadto incydenty związane ze zdrowiem i bezpieczeństwem mogą powodować opóźnienia/zakłócenia w realizacji projektów.
- Pozyskiwanie niskopłatnej siły roboczej od zewnętrznych agencji pracy, w których ochrona praw pracowniczych jest mało przejrzysta i nie ma nad nią kontroli. Pracownicy migrujący byli przydzielani do pracy w północnokoreańskich agencjach rekrutacyjnych za wynagrodzenie niższe niż pracownicy lokalni. Współpraca z agencjami rekrutacyjnymi jest nawiązywana bez odpowiednich klauzul zobowiązujących wykonawcę do zapobiegania pracy przymusowej, co sprawia, że stocznia nie ma możliwości przeprowadzenia audytu wykonawcy w celu sprawdzenia zgodności z zewnętrznymi standardami, które odnoszą się do tej kwestii.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Indywidualne prawa człowieka północnokoreańskich pracowników migrujących, które są zagrożone negatywnym wpływem:

- Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego oraz łamanie zakazu pracy przymusowej⁷ (na przykład: zatrudnianie pod przymusem, praca przymusowa, niemożność opuszczenia pracodawcy, kary lub groźby kar,⁸ pracownikom rzadko pozwalano opuszczać miejsce pracy lub kontaktować się z miejscową ludnością przez cały okres pracy przymusowej. Pracownicy napływowi żyli pod okiem nadzorców wysyłanych przez północnokoreańskie władze – głównie Ministerstwo Bezpieczeństwa Narodowego. Mogli poruszać się w grupach dwuosobowych lub większych, a w przypadku odstępstwa od rygorów grożono pracownikom karą lub odesłaniem do kraju).
- Prawo do zdrowia (przykład: praca w warunkach, które mogą skutkować utratą życia i zdrowia pracowników).
- Prawo do życia (przykład: śmierć północnokoreańskiego pracownika pracującego w stoczni z powodu nieodpowiedniego sprzętu jest jednym z przykładów, że ten rodzaj pracy wiąże się z wysokim ryzykiem).
- Prawo do odpowiedniego i satysfakcjonującego wynagrodzenia zapewniającego jednostce i jej rodzinie godną egzystencję. Mieszkańcy Korei Północnej byli pozbawieni większości swoich zarobków, które były wyptacane w obcej walucie prosto do Koreańskiej Partii Pracy, co służyło jako metoda obejścia sankcji ONZ. Ponieważ usługi pośrednictwa pracy były świadczone przez inną firmę działającą na polskim rynku lokalnym, która specjalizowała się w branży stalowej, pracownicy z Korei Północnej nie otrzymywali wynagrodzenia od agencji pośrednictwa pracy, ale od swojego pracodawcy, któremu agencja pośrednictwa pracy przesyłała środki finansowe za wykonaną pracę.
- Prawo do prywatności, ponieważ warunki życia i zakwaterowania w grupach sprawiały, że byli oni pod stałym nadzorem.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Ryzyko pracy przymusowej nie tylko we własnej działalności firmy, ale w całym łańcuchu dostaw i związane z tym ryzyko nierzetelności podwykonawcy, np. agencji zatrudnienia, naruszeń prawa pracy, wyzysku, handlu ludźmi do pracy przymusowej, praw migrantów. Dla firmy, która wcześniej nie miała do czynienia z kwestią pracy przymusowej, wydawanie przez państwo wiz i pozwoleń na pracę oznaczało w zasadzie zielone światło. Jednym z największych wyzwań jest zapewnienie odpowiedniego i skutecznego nadzoru w celu zagwarantowania, że agencje pośredniczące w zatrudnianiu pracowników przestrzegają praw człowieka.

7 Europejski Trybunał Praw Człowieka, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (dostęp 2 lutego 2023 r.).

8 Międzynarodowa Organizacja Pracy, 'Hard to see, harder to count: survey guidelines to estimate forced labour of adults and children', https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_182096.pdf (do 2 lutego 2023 r.).

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Sytuacji można było uniknąć, gdyby firma nie polegała całkowicie na państwie w kwestii ochrony praw człowieka i sama zastanowiła się, czy biorąc pod uwagę wszystko, co wiadomo o Korei Północnej, istnieje prawdopodobieństwo, że zatrudnianie pracowników z tego kraju mogłoby przyczynić się do pracy przymusowej.

Co stocznia mogła zrobić (a czego nie zrobiła), aby zapobiec wystąpieniu sytuacji: stocznia powinna była sprawdzić informacje na temat ryzyka pracy przymusowej/innych naruszeń w Korei Północnej. Biorąc pod uwagę istniejące dane MOP i raporty ONZ, gdyby firma przeprowadziła odpowiedni proces HRDD, zadałaby sobie właściwe pytania dotyczące tego, czy zatrudnianie pracowników z Korei Północnej za pośrednictwem północnokoreańskich agencji było w porządku. Sytuacja ta mogła mieć miejsce w wielu firmach w Polsce, ponieważ bardzo niewiele z nich sprawdza takie informacje, ograniczając się jedynie do sprawdzenia, czy nie zostały naruszone oficjalne sankcje ONZ/UE/państwowe.

Aby odpowiednio zarządzać polityką ryzyka pracy przymusowej, ważne jest wprowadzenie w stoczniach wewnętrznych przepisów najwyższego szczebla określających ogólne zobowiązanie do poszanowania praw człowieka, w tym bardziej szczegółowe zobowiązania do zapobiegania i przeciwdziałania incydentom pracy przymusowej, a także odpowiednie środki zapobiegawcze i łagodzące oraz posiadanie własnej polityki kadrowej, która uniemożliwia korzystanie z takiej formy pracy.

Zgodnie z wytycznymi ONZ firmy są odpowiedzialne za cały swój łańcuch wartości. Oznacza to, że firma powinna wprowadzić klauzule zobowiązujące wykonawcę do unikania pracy przymusowej, a następnie monitorować ich zgodność z wymogami umownymi poprzez audyty, ponieważ ostatecznie to na niej będzie spoczywać największe ryzyko utraty reputacji.

Umowa o współpracę z agencją pracy powinna określać rodzaj pracy, która ma być powierzona pracownikowi tymczasowemu, kwalifikacje niezbędne do jej wykonywania, przewidywany okres wykonywania pracy, wymiar czasu pracy, miejsce wykonywania pracy, zasady udzielania urlopu wypoczynkowego, zasady przetwarzania danych osobowych kandydatów i pracowników tymczasowych, a także zasady dotyczące przekazywania między stronami umowy informacji dotyczących m.in. wynagrodzenia, jakie pracownik tymczasowy będzie otrzymywał za powierzoną mu pracę, warunków wykonywania pracy tymczasowej w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, ewidencjonowania czasu pracy oraz terminów jej świadczenia.

Łańcuch dostaw obejmuje wielu dostawców i wiele etapów, a najczęściej firmy nie wiedzą, co robi każda z nich, poza zapewnieniem swojego ogniwa w łańcuchu. Skuteczne minimalizowanie ryzyka pracy przymusowej wymaga zaangażowania całej organizacji i promowania świadomości wśród pracowników. Budowanie świadomości wśród pracowników jest bardzo ważne, aby przede wszystkim mogli rozpoznać, że w ich miejscu pracy może dochodzić do pracy przymusowej i powiadomić kierownictwo firmy, a w razie potrzeby organy ścigania, tak aby dana osoba otrzymała pomoc i informacje o swoich prawach. Pierwsze szkolenie BHP dla nowych pracowników można wykorzystać do

uświadomienia im, że firma nie akceptuje łamania praw człowieka i że sytuacje wyzysku pracowników są niedopuszczalne.

Problemem uniemożliwiającym udzielenie pomocy ofiarom jest niechęć samych ofiar do dzielenia się swoimi doświadczeniami z innymi ludźmi; większość ofiar nigdy nie zwraca się do żadnej organizacji humanitarnej lub organu państwowego. Prawdopodobnie jest to w dużej mierze spowodowane doświadczeniami w ich własnym kraju, brakiem zaufania do instytucji państwowych. Ważnym aspektem jest również słaba znajomość własnych praw wśród migrantów, w wyniku czego migranci często nie wiedzą, że firma, dla której pracują, nie przestrzega prawa.

Stocznia w ogóle nie przeprowadziła oceny lub przeprowadziła ją nieprawidłowo w odniesieniu do agencji pośrednictwa pracy, z którą współpracowała. Mogły też istnieć nieodpowiednie klauzule w umowie o współpracy, które przynajmniej uprawniałyby stocznię do przeprowadzenia audytu.

Jednak informacje dostępne publicznie sugerują, że stocznia wyciągnęła wnioski z tej kryzysowej sytuacji i wdrożyła szereg kroków i zasad, aby zapobiec takim sytuacjom w przyszłości.

Po zakończeniu współpracy z agencją pośrednictwa pracy stocznia rozszerzyła swoje procedury kontrolne na wszystkich podwykonawców. Strona internetowa firmy informuje, że stocznia wdrożyła zintegrowaną politykę jakości, ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa i higieny pracy. Polityka opiera się na normach ISO 9001, ISO 14001 i ISO 45001, określających wymagania dotyczące systemu zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy (BHP), wraz z wytycznymi dotyczącymi jego stosowania, aby umożliwić organizacji proaktywną poprawę wyników w zakresie BHP w zapobieganiu urazom i chorobom. Firma opublikowała politykę jakości środowiskowej oraz bezpieczeństwa i higieny pracy, w której częścią wartości jest poszanowanie praw człowieka, a także kodeks etyki i postępowania biznesowego. Dokonała również przeglądu współpracy z agencjami zatrudnienia i rekrutacji, przeprowadziła podstawowe szkolenia z zakresu praw człowieka dla kluczowej kadry kierowniczej i personelu oraz dokonała przeglądu kanałów składania skarg.

Nie ma informacji, czy rodzina zmarłego pracownika otrzymała odszkodowanie, co powinno mieć miejsce.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIENIE OFIAROM?

Wniesienie sprawy do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (najpierw musi zostać przeprowadzony krajowy proces sądowy, aby sprawa została przyjęta). Formularz wniosku należy pobrać ze strony internetowej, wypełnić, wydrukować i wysłać pocztą na adres Trybunału, załączając niezbędne dokumenty.⁹

O sytuacji można było również poinformować MOP – Konwencja MOP nr 29 z 1930 r. dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej, Konwencja MOP nr 105 z 1957 r. o zniesieniu pracy przymusowej.

⁹ Europejski Trybunał Praw Człowieka, 'Apply to the court'. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants&c=> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Konwencja MOP nr 29 z 1930 r. dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej
- Konwencja MOP nr 105 z 1957 r. o zniesieniu pracy przymusowej
- Konwencja MOP nr 143 z 1975 r. o pracownikach migrujących (postanowienia uzupełniające)
- Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.
- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2397
- Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy

STUDIUM PRZYPADKU 5.

PLATFORMA WIERTNICZA NR 10, AZERBEJDŻAN

RUHIYYA ISAYEVA

W dniu 4 grudnia 2015 r. 17:40 czasu lokalnego wybuchł niszczycielski pożar na platformie morskiej nr 10 na polu Gunaszli położonym 60 mil na wschód od Baku w Azerbejdżanie, na Morzu Kaspijskim. Pole Gunaszli, na którym wydobywa się głównie ropę naftową i trochę gazu, działa od lat 70. ubiegłego wieku i zostało zmodernizowane w latach 90. ubiegłego wieku. Platforma nr 10, należąca do azerbejdżańskiej państwowej spółki naftowej State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR) i zarządzana przez nią, jest eksploatowana od 1984 roku. Pożar był spowodowany sztormem, który wygenerował fale o wysokości nawet 9 metrów, co doprowadziło do pęknięcia rury wznoszącej gazu. W wyniku zdarzenia śmierć poniosło 12 pracowników wydobywających ropę naftową i gaz ziemny, a 19 wciąż uznaje się za zaginionych.¹ Silny wiatr i fale utrudniały akcję ratowniczą. Pracowników ewakuowano do dwóch łodzi ratunkowych, które zostały opuszczone na wysokość 10 metrów nad wodą, ale awaria olinowania dźwigu lub haka spowodowała, że jedna łódź ratunkowa spadła do morza. Uratowano trzech pracowników, a załoga pobliskiego statku wyłowiała jedno ciało. Jedna z łodzi ratunkowych została uwięziona na platformie podczas ewakuacji z powodu sztormu.

SOCAR jest w pełni przedsiębiorstwem państwowym działającym w branży naftowo-gazowej z siedzibą w Baku w Azerbejdżanie. Spółka wydobywa ropę naftową i gaz ziemny zarówno na lądzie, jak i na morzu w azerbejdżańskim sektorze Morza Kaspijskiego. Spółka zarządza również rafinerią ropy naftowej należącej do skarbu państwa oraz jednym zakładem przetwórstwa gazu ziemnego, a także wieloma rurociągami eksportowymi ropy naftowej i gazu ziemnego na terenie całego kraju. SOCAR jest również właścicielem stacji paliw pod nazwą SOCAR w Azerbejdżanie, Turcji, Gruzji, na Ukrainie, w Rumunii i Szwajcarii.

Zgodnie ze skalą Beauforta, siła wiatru tego dnia wahała się w granicach 10–11 punktów, co kwalifikuje go jako bardzo silny sztorm.² Zgodnie z załącznikiem nr 2 do Kodeksu pracy Republiki Azerbejdżanu podczas sztormu większość pracowników na platformach morskich należy ewakuować, a prace konserwacyjne i budowlane powinny zostać wstrzymane. Jednak pracownikom polecono kontynuować pracę, pomimo sztormowej pogody.

1 Związek pracowników sektora publicznego Organizacja Ochrony Praw Pracowników Przemysłu Naftowego (OWRPO PU), 'Evaluation on fire at stationary deep sea platform No.10 in 'Guneshli' field of State Oil Company of Azerbaijan Republic on December 4, 2015', (2016), s.4, dostępne pod adresem <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/report-on-accident-at-guneshli-oil-field-platform-that-resulted-in-12-dead-19-missing-32-injured/>. O wypadku informowały również różne media: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/report-on-accident-at-guneshli-oil-field-platform-that-resulted-in-12-dead-19-missing-32-injured/>, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/azerbaijan-2-killed-29-missing-after-socar-oil-rig-fire/>, <https://maritime-executive.com/article/azerbaijan-three-missing-and-platform-on-fire>, <https://guide-supervision.ilo.org/freedom-of-association-complaints/>, <https://en.trend.az/azerbaijan/society/2465970.html>, <https://maritime-executive.com/article/azerbaijan-three-missing-and-platform-on-fire>, <https://emtv.com.pg/azerbaijan-says-29-missing-after-oil-platform-fire-feared-dead/>, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/azerbaijan-abuses-by-oil-companies-include-workplace-discrimination-illegal-termination-of-contracts-health-safety-violations-sexual-harassment-environmental-pollution-say-ngo-reports-includes-company-comments/>.

2 Ibidem, s. 14.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadaczami praw są:

- pracownicy, którzy zginęli lub zaginęli oraz ich spadkobiercy i rodziny,
- pracownicy wciąż pracujący na polu Gunaszli,
- pracownicy na innych polach SOCAR.

Interesariuszami są:

- SOCAR,
- dział wydobywania ropy naftowej i gazu „28 maja”,
- odpowiednie organizacje pozarządowe, samorządy lokalne i potencjalnie także służby ratunkowe,
- przedsiębiorstwo Complex Drilling Works Trust,
- dział transportu,
- Caspian Catering Service,
- Ministerstwo Pracy i Ochrony Socjalnej Ludności (Inspekcja Pracy),
- Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Naftowego i Gazowniczego.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

SOCAR jest krajową spółką naftowo-gazową. Jej działalność obejmuje: poszukiwanie, produkcję, rafinację i sprzedaż ropy naftowej i gazu, transport i magazynowanie energii oraz projekty związane z energią odnawialną, w tym energią wiatrową i słoneczną. Podobnie jak w przypadku każdej firmy działającej w tak złożonej i wymagającej branży, jaką jest branża naftowa i gazowa, model biznesowy wiąże się z szeregiem zagrożeń dla praw człowieka.

Istotne zagrożenia dla praw człowieka związane z modelem biznesowym spółki:

- Prawo do zdrowego otoczenia: działalność związana z ropą naftową i gazem może potencjalnie powodować szkody dla środowiska, takie jak zanieczyszczenie powietrza i wody, co może mieć negatywny wpływ na zdrowie lokalnych społeczności i pracowników.
- Prawo do zdrowia/prawo do życia/prawo do pracy: pracownicy obiektów firmy, w szczególności ci zajmujący się wydobywaniem ropy naftowej i gazu, są narażeni na zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa, takie jak wypadki, eksplozje i narażenie na niebezpieczne substancje chemiczne.
- Prawo do wolności słowa: SOCAR jest spółką państwową i może podlegać wpływom rządu, co może prowadzić do ograniczenia prawa do wolności wypowiedzi pracowników i innych interesariuszy.
- Prawo do ziemi, mieszkań i własności: projekty infrastruktury energetycznej spółki mogą wiązać się z wysiedlaniem lokalnych społeczności oraz utratą ich domów i ziemi, co może naruszać ich prawa do ziemi, mieszkań i własności.
- Prawo do wody: działalność spółki może wpływać na dostępność i jakość źródeł wody, szczególnie na obszarach, gdzie jest jej mało lub gdzie działalność spółki wymaga dużych ilości wody. Może to mieć negatywny wpływ na prawo do wody lokalnych społeczności i ekosystemów.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE.

Prawa pracowników sektora naftowego i gazowego, które mogą zostać naruszone:

- prawo do życia,
- prawo do pracy w bezpiecznym i zdrowym środowisku,
- prawo do wolności od dyskryminacji,
- prawo do odpowiedniego poziomu życia,
- prawo do życia,
- prawo do rzetelnego procesu sądowego/skutecznego środka ochrony prawnej.

Prawa rodzin pracowników sektora naftowego i gazowego, które mogą zostać naruszone:

- prawo do poszanowania życia rodzinnego,
- prawo do odpowiedniego poziomu życia,
- prawo do skutecznego środka prawnego.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI / KONTEKST BIZNESOWY?

Fakt, że wydobycie ropy odbywa się na morzu – gdzie znajduje się pole naftowe – z natury rzeczy zwiększa ryzyko:

- prawo pracowników do zdrowia, prawo do życia oraz prawo do pracy w bezpiecznym i zdrowym otoczeniu ze względu na możliwy wpływ wody, a w szczególności sztormów, a także trudniejsze sytuacje, gdy trzeba reagować w nagłych wypadkach i przeprowadzać ewakuację (zwłaszcza przy złej pogodzie);
- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego rozwoju, ponieważ każdy wyciek ropy spowodowany błędem ludzkim lub siłami natury prowadzi do zanieczyszczenia.

Powyższe zagrożenia mogą stanowić wyzwanie dla zdolności spółki do prowadzenia działalności w sposób bezpieczny i odpowiedzialny oraz do utrzymywania pozytywnych relacji z interesariuszami, w tym z pracownikami, lokalnymi społecznościami i rządami. Ponadto ma to wpływ na reputację i odpowiedzialność spółki: katastrofa może mieć negatywny wpływ na reputację SOCAR i może prowadzić do roszczeń odszkodowawczych ze strony rodzin pracowników, którzy zginęli lub zaginęli.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ?

1. Przeprowadzić ocenę wpływu na prawa człowieka: spółka powinna przeprowadzić kompleksową ocenę wpływu swojej działalności na prawa człowieka, biorąc pod uwagę konkretny kontekst, w którym działa, w celu zidentyfikowania potencjalnych zagrożeń dla praw człowieka i wpływu jej działalności.

2. Opracować i wdrożyć politykę dotyczącą praw człowieka: spółka powinna opracować kompleksową politykę dotyczącą praw człowieka, która określa jej zobowiązania i powinności w zakresie poszanowania praw człowieka oraz zawiera wytyczne dotyczące sposobu uwzględniania kwestii praw człowieka w jej praktykach biznesowych.
3. Zająć się kwestiami praw człowieka zidentyfikowanymi na etapie oceny wpływu na prawa człowieka. Jednym z oczywistych obszarów w tym kontekście jest poprawa środków bezpieczeństwa i higieny pracy: firma powinna dokonać przeglądu i poprawić swoje środki bezpieczeństwa i higieny pracy, aby zapewnić, że pracownicy są chronieni przed uszkodzeniami oraz że istnieją skuteczne plany reagowania kryzysowego i ewakuacji.
4. Zaangażować zainteresowane społeczności i interesariuszy: spółka powinna zaangażować zainteresowane społeczności i interesariuszy, w tym pracowników i ich rodziny, aby zrozumieć ich obawy i znaleźć sposoby przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka i zapobiegania im.
5. Monitorować i raportować wpływ na prawa człowieka: przedsiębiorstwo powinno monitorować i raportować wpływ swojej działalności i działalności swoich łańcuchów dostaw na prawa człowieka oraz regularnie przekazywać aktualizacje interesariuszom, w tym pracownikom i ich rodzinom, aby pokazać swoje zaangażowanie w poszanowanie praw człowieka.
6. Mechanizmy rozpatrywania skarg: spółka powinna dysponować odpowiednimi i skutecznymi kanałami komunikacji i mechanizmami rozpatrywania skarg. Powinna również zapewnić odpowiednie odszkodowanie i zadośćuczynienie osobom poszkodowanym i rodzinom zmarłych pracowników.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy sytuacji można było całkowicie uniknąć, ponieważ przyczyną pożaru był sztorm, który wygenerował fale o wysokości dochodzącej nawet do 9 metrów. Istnieją jednak kroki, które firma mogła podjąć, aby zminimalizować negatywny wpływ tej sytuacji:

1. Przeprowadzanie regularnych ocen ryzyka: firma mogła przeprowadzać regularne oceny ryzyka w celu zidentyfikowania potencjalnych zagrożeń dla pracowników i zapewnienia odpowiednich środków w celu ich złagodzenia.
2. Poprawa planów reagowania kryzysowego i ewakuacji: firma mogła zweryfikować i poprawić swoje plany reagowania kryzysowego i ewakuacji, aby zapewnić bezpieczną ewakuację pracowników i skuteczność działań ratowniczych.
3. Dopilnowanie konserwacji łodzi ratunkowych: firma mogła dopilnować, że jej łodzie ratunkowe są regularnie konserwowane i testowane w celu zminimalizowania ryzyka awarii w przypadku zagrożenia.
4. Zapewnienie regularnych szkoleń dla pracowników: firma mogła zapewnić regularne szkolenia dla pracowników, aby mieć pewność, że posiadają umiejętności i wiedzę, potrzebne do skutecznego reagowania na sytuacje awaryjne.
5. Nawiązanie współpracy z zainteresowanymi społecznościami i interesariuszami: spółka mogła podjąć współpracę z zainteresowanymi społecznościami i interesariuszami, w tym z pracownikami i ich rodzinami, aby zrozumieć ich obawy i znaleźć sposoby przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka i zapobiegania im.

Jeśli szkody wystąpiły w wyniku zaistniałej sytuacji, można było podjąć następujące kroki w celu złagodzenia wpływu i uniknięcia podobnych incydentów w przyszłości:

1. Zapewnienie odpowiedniej rekompensaty i wsparcia osobom poszkodowanym: firma powinna zapewnić odpowiednią rekompensatę i wsparcie osobom poszkodowanym, w tym pracownikom i ich rodzinom, w celu naprawienia wyrządzonych szkód.
2. Poprawa planów reagowania kryzysowego i ewakuacji: firma powinna zweryfikować i poprawić swoje plany reagowania kryzysowego i ewakuacji, aby zapewnić bezpieczną ewakuację pracowników i skuteczność działań ratowniczych.
3. Dopilnowanie konserwacji łodzi ratunkowych: firma powinna dopilnować, że jej łodzie ratunkowe są regularnie konserwowane i testowane w celu zminimalizowania ryzyka awarii w przypadku zagrożenia.
4. Zapewnienie regularnych szkoleń dla pracowników: firma powinna zapewnić regularne szkolenia, aby mieć pewność, że posiadają umiejętności i wiedzę, potrzebne do skutecznego reagowania na sytuacje awaryjne.
5. Zaangażowanie zainteresowanych społeczności i interesariuszy: spółka powinna zaangażować zainteresowane społeczności i interesariuszy, w tym pracowników i ich rodziny, aby zrozumieć ich obawy i znaleźć sposoby przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka i zapobiegania im.

Ponadto wypadek na platformie morskiej, takiej jak pole Gunaszli, może spowodować szkody dla środowiska w przypadku wycieku lub innego incydentu. Można tego uniknąć, wdrażając i egzekwując surowe środki ochrony środowiska, w tym regularne monitorowanie i raportowanie wpływu na środowisko oraz szybkie i skuteczne reagowanie na wszelkie pojawiające się incydenty poprzez wdrażanie działań i instalowanie odpowiedniego sprzętu.

Analiza przypadku pożaru na platformie nr 10 na polu Gunaszli w Azerbejdżanie podkreśla znaczenie kwestii praw człowieka w działalności firm. W wyniku tego zdarzenia śmierć poniosło 12 pracowników sektora naftowo-gazowego, a inni zostali ewakuowani, przy czym część z nich nadal uznaje się za zaginionych. Silne wiatry i fale utrudniały akcję ratunkową, co uwydatnia ryzyko związane z modelem działalności państwowej spółki naftowej SOCAR. Istnieje kilka międzynarodowych procedur i mechanizmów, które można wykorzystać w celu rozwiązania i zakwestionowania zachowania firmy oraz zwiększenia szans ofiar na zadośćuczynienie. Podsumowując, sprawa ta uwydatnia potrzebę, aby przedsiębiorstwa były świadome swoich zobowiązań w zakresie praw człowieka i wdrażały środki mające na celu poszanowanie praw człowieka i unikanie negatywnego wpływu na prawa człowieka w swojej działalności.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Procedury składania skarg Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP): ustanowiła ona szereg procedur składania skarg, które umożliwiają jednostkom i grupom składanie skarg na domniemane naruszenia międzynarodowych standardów pracy, w tym tych dotyczących warunków pracy, wolności zrzeszania się i eliminacji pracy przymusowej, za pośrednictwem organizacji pracowniczych.

Rada Praw Człowieka ONZ ma mandat do promowania i ochrony praw człowieka na całym świecie, w tym poprzez rozpatrywanie indywidualnych skarg i prowadzenie dochodzeń w sprawie łamania praw człowieka. W związku z tym, pod pewnymi warunkami (np. gdy kraj zaakceptował opcję skarg indywidualnych lub gdy nie zawarł zastrzeżenia podczas ratyfikacji traktatu, które miałyby wpływ na taką możliwość), organy traktatowe (Komitet Przeciwko Torturom, Komitet Praw Człowieka, Komitet Praw Dziecka, itd.) mogą rozpatrywać skargi indywidualne lub informacje od osób fizycznych.

Sądy krajowe: W niektórych przypadkach istnieje możliwość wniesienia roszczeń prawnych (które mogą mieć charakter cywilny lub nawet karny) przeciwko spółce przed sądami krajowymi w związku z naruszeniami praw człowieka. Odpowiedzialność karna osób prawnych została wprowadzona w Azerbejdżanie 7 marca 2012 roku.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE

- Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka; 16 czerwca 2011 r.
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotycząca bezpieczeństwa, zdrowia pracowników i środowiska pracy (nr 155), 3 czerwca 1981 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, 16 grudnia 1966 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych; 16 grudnia 1966 r.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 10 grudnia 1948 r.
- Konwencja o gotowości do zwalczania zanieczyszczeń morza olejami oraz współpracy w tym zakresie (OPRC)
- Międzynarodowa konwencja o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami (konwencja CLC) i protokół do niej z 1976 r., protokół z 1992 r. odnawiający konwencję CLC

DOKUMENTY KRAJOWE

- Konstytucja Republiki Azerbejdżanu,³ 12 listopada 1995 r.
- Kodeks pracy Republiki Azerbejdżanu,⁴ 1 lutego 1999 r.
- Ustawa o bezpieczeństwie technicznym nr 733-IQ z dnia 2 listopada 1999 r.
- Umowa o podziale wpływów z wydobywania Azeri-Chirag-Gunaszli, 14 września 2017 r.
- Kodeks karny Republiki Azerbejdżanu,⁵ 30 grudnia 1999 r.
- Ustawa Republiki Azerbejdżanu o bezpieczeństwie przeciwpożarowym, nr 313-IG z dnia 10 czerwca 1997 r.
- Ustawa nr 313 z dnia 29 września 1992 r. o ochronie pracy (bezpieczeństwo i higiena pracy) itp.

³ Konstytucja Republiki Azerbejdżanu, 12 listopada 1995 r., dostępna pod adresem <https://www.e-qanun.az/framework/897>.

⁴ Kodeks pracy Republiki Azerbejdżanu, 1 lutego 1999 r., <https://www.e-qanun.az/framework/46943>.

⁵ Kodeks karny Republiki Azerbejdżanu, 30 grudnia 1999 r.; dostępny pod adresem <https://www.e-qanun.az/framework/46947>.

STUDIUM PRZYPADKU 6.

WPŁYW FIRMY WYDOBYWCZEJ CENTERRA GOLD NA PRZESTRZEGANIE PRAW CZŁOWIEKA W KIRGISTANIE

MURAT KARYPOV

Niniejsze studium przypadku koncentruje się na wpływie międzynarodowego przedsiębiorstwa wydobywającego złoto Centerra na przestrzeganie praw człowieka w Kirgistanie. Międzynarodowa korporacja Centerra Gold Inc. jest kanadyjską spółką zajmującą się wydobywaniem złota, koncentrującą się na eksploatacji, rozwoju, poszukiwaniu i nabywaniu złóż złota i miedzi w Ameryce Północnej, Turcji i na innych rynkach na całym świecie. Do 2022 r. Centerra posiadała 100% udziałów w kopalni złota Kumtor w Kirgistanie za pośrednictwem swojej spółki zależnej Kumtor Gold Company (KGC).¹ W 2022 r. kopalnia złota Kumtor została znacjonalizowana przez rząd Kirgistanu. Była to jedna z największych kopalni złota w Azji Środkowej należąca do zachodniej firmy, która w latach 1997–2020 wyprodukowała ponad 13,2 miliona uncji złota. W 2020 r. produkcja złota w Kumtor wyniosła znacznie ponad 16 ton złota.²

W ciągu prawie 30 lat aktywnego wydobywania złota i minerałów w Kirgistanie Centerra wielokrotnie była głównym obiektem poważnych konfrontacji. Głównym powodem był sposób dystrybucji ogromnych, wielomilionowych dochodów pochodzących z wydobywania złota. Centerra podejmowała aktywne próby samodzielnego kontrolowania wszystkich procesów uzyskiwania korzyści pieniężnych. Na początkowych etapach spółka zawarła dwustronne porozumienie z oficjalnymi władzami Kirgistanu w celu utworzenia wspólnej spółki w kopalni Kumtor. Za sprawą korupcyjnych układów z byłymi władzami większość zysków trafiła do zagranicznej firmy Centerra. Jednocześnie lokalne społeczności znajdujące się w pobliżu Kumtor zostały dotknięte negatywnym wpływem trujących substancji, w szczególności cyjanku, który z winy spółki Centerra w 1998 r. przedostał się do wód i rzek w regionie Issyk-Kul.

Po wycieku cyjanku woda została zdezynfekowana chlorem, co spowodowało zatrucie okolicznych mieszkańców. 17 000 osób wymagało pomocy medycznej, 2 000 uznano za ofiary, a dwóch mieszkańców zmarło. Od kilku lat wśród miejscowej ludności rodzą się dzieci z niepełnosprawnością fizyczną i umysłową oraz różnymi mutacjami, a wiele kobiet z regionu zostało zmuszonych do aborcji na żądanie lekarzy. Po tym grupa ponad 120 lokalnych mieszkańców złożyła pozwy przeciwko Centerra, ale dochodzenie trwa już ponad 25 lat, a sprawa jest nadal otwarta. Szczegółowe raporty potwierdzają fakty łamania praw człowieka przez spółkę Centerra, a mianowicie negatywny wpływ wydobywania złota na zdrowie lokalnych mieszkańców, zwłaszcza rolników i na ich grunty rolne³.

1 K. Kasymbekov, Strategic agreement between Kyrgyzstan and 'Centerra'. What the parties agreed on, Radio Azattyk (serwis kirgiski Radia Wolna Europa), 2019, https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_kumtor_strategic_agreement/30134766.html (dostęp 26 kwietnia 2023 r.).

2 E. Nurmatov, Barskoon tragedy. In the 22-year-old case, the court handed down its fifth judgment, Radio Azattyk (serwis kirgiski Radia Wolna Europa), 2020, <https://rus.azattyk.org/a/30782997.html> (dostęp 26 kwietnia 2023 r.).

3 Raport 'Justice in waiting: Kumtor and a community's struggle for their rights', FORUM ASIA, 2022, <https://forum-asia.org/?p=37589>, p.25 (dostęp 26 kwietnia 2023 r.).

Wspólna grupa robocza ustanowiona przez przedstawicieli władz publicznych w celu zbadania wszystkich przestępstw zidentyfikowała duże ilości pyłu pochodzącego z różnych typów ciężarówek, które transportują rudę do wydobywania złota. Pył i nieznane pierwiastki chemiczne osiadają następnie na ziemi i lodowcach, z których dwa zostały całkowicie zniszczone przez Centerrę i nie można ich odtworzyć. Władze Kirgistanu były w stanie udowodnić, że podczas rozbudowy kopalni Kumtor Centerra składowała odpady z wydobywania złota na lodowcach, naruszając krajowe przepisy dotyczące ochrony środowiska, co doprowadziło do ich zniszczenia.

We wrześniu 2021 r. Centerra po tym, jak pojawiły się doniesienia o różnych naruszeniach prawa krajowego, w tym praw pracowniczych, próbowała zwolnić 4 000 pracowników kopalni złota Kumtor bez wypłaty jakiegokolwiek rekompensaty finansowej.

Ponadto wyłączono system monitorowania stabilności ścian szybów i składowisk odpadów, od którego zależy bezpieczeństwo i życie górników pracujących przy wydobywaniu złota. W świetle kirgiskiej konstytucji i krajowych przepisów prawa praca Centerra naruszyła prawa człowieka, ponieważ firma aktywnie starała się uniknąć odpowiedzialności i wypłacenia odszkodowania swoim pracownikom za zawieszenie działalności Kumtor. Ponadto zgodnie z oświadczeniami pracowników Kumtor, doszło do wycieku ich danych osobowych na dużą skalę, przy czym nie przestrzegano ich prawa do dostępu do własnych danych osobowych gwarantowanego przez kirgiską ustawę o ochronie danych osobowych. Co więcej, zgodnie z obowiązującą w Kirgistanie ustawą o danych osobowych, zdalne zablokowanie przez Centerrę serwerów komputerowych z bazami danych wszystkich pracowników stanowi naruszenie prawa dostępu do danych osobowych i naruszenie zobowiązań pracowniczych Centerry wobec ponad 4 200 kirgiskich pracowników Kumtor. Naruszało to prawo obywateli do dostępu do informacji, a pracownicy firmy nie mogli udowodnić, że są pracownikami Centerry i otrzymują wynagrodzenie i świadczenia socjalne.

Ponadto publiczne organizacje pozarządowe w Kirgistanie, które monitorowały działalność Centerry, były poddawane presji ze strony byłych ówczesnych władz, które chciały ukryć układy korupcyjne i próbowały na wszelkie sposoby ograniczyć dostęp do informacji o kopalni złota Kumtor. Urzędnicy otrzymali wysokie gratyfikacje za tuszowanie naruszeń spowodowanych działalnością Centerry w Kirgistanie. Naruszenia te obejmowały łamanie praw pracowniczych, niszczenie środowiska naturalnego w kraju, nieprawidłowości przy przetargach na drogi sprzęt czy uzyskiwaniu wymaganych koncesji od organów rządowych oraz omijanie barier i ograniczeń prawnych, które wymagały od firmy Centerra przedstawiania szczegółowych i przejrzystych raportów miejscowej ludności. Co więcej, doszło do ataków nieznanych osób na biura organizacji publicznych i aktywistów zajmujących się kopalnią Kumtor.

Aby uniknąć podobnych szkód, konieczne jest opracowanie listy konkretnych działań zaradczych, a następnie utworzenie wielostronnych grup roboczych z udziałem organizacji pozarządowych, dziennikarzy i społeczności lokalnych w celu stałego monitorowania działań Centerry. Pozwoli to wszystkim interesariuszom, m.in. liderom i działaczom społecznym w regionie Issyk-Kul, uczestniczyć w badaniu wszystkich kontrowersyjnych i problematycznych kwestii w celu skutecznej ochrony ich praw i promowania interesów obywatelskich. Grupy robocze mogłyby zostać upoważnione

do opracowania konkretnych planów działania w celu pociągnięcia Centerry do odpowiedzialności, w ramach których wszystkie zaangażowane strony, które zostały poszkodowane przez spółkę, będą mogły aktywnie współdziałać ze sobą, dzielić się informacjami i opracowywać lokalne plany działania z myślą o interesach wszystkich obywateli. Aby zapobiec utrzymywaniu się problemu dostępu mieszkańców do czystej wody pitnej, potrzebne są skoordynowane wspólne działania organów publicznych z aktywnym udziałem ekspertów, przedstawicieli organizacji pozarządowych, dziennikarzy, lokalnych działaczy społecznych i ekologów, którzy są najlepiej poinformowani o rzeczywistej sytuacji w regionie i mogą zaoferować konkretne rozwiązania w celu zmniejszenia negatywnych konsekwencji i szkód spowodowanych przez firmę.

Firma powinna również wypłacić odszkodowanie ofiarom, posiadaczom praw poszkodowanym w wyniku jej działań i zaniedbań, a także ustanowić odpowiednie kanały komunikacji i procedury składania skarg.

JAKIE INNE POWIĄZANE SZKODY MOGĄ WYSTĄPIĆ I JAK MOŻNA ICH UNIKNĄĆ

W przypadku beczynności i bierności mogą wystąpić dodatkowe szkody. Większość osób poszkodowanych przez działalność Centerry może nie otrzymać odszkodowania i zwrotu kosztów od firmy, ponieważ Centerra stara się uniknąć odpowiedzialności wobec miejscowej ludności. Jeśli nie podejmie się odpowiednich działań, w regionach Kirgistanu szkody wyrządzone środowisku i ekologii mogą rozprzestrzenić się jeszcze bardziej, wpływając na dostęp lokalnej ludności do czystej wody pitnej.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- członkowie lokalnych społeczności dotkniętych działalnością firmy,
- członkowie organizacji pozarządowych/aktywiści, którzy byli nękan i atakowani przez firmę.

Interesariusze:

- samorządy lokalne,
- akcjonariusze,
- ludność Kirgistanu,
- państwo.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Nieodłącznym elementem modelu biznesowego firmy są zagrożenia dla przedstawicieli lokalnej społeczności, którzy mieszkają w pobliżu kopalni złota Kumtor i pracują tam. Szczególnie możliwe są zagrożenia związane z naruszeniem ich praw pracowniczych, ograniczeniem praw miejscowej ludności do dostępu do informacji, ograniczeniem praw mieszkańców do dostępu do czystej wody pitnej oraz zagrożenia związane z wpływem na prawa mieszkańców do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. Również w przypadku górnictwa zagrożone są prawa pracownicze.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Na członków lokalnych społeczności w regionie Issyk-Kul spółka miała negatywny wpływ w zakresie następujących praw:

- prawo do życia,
- prawo do zdrowia,
- prawo dostępu do czystej wody pitnej,
- prawo do pracy,
- prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia,
- prawo dostępu do informacji,
- prawo dostępu do zasobów naturalnych,
- prawo do środowiska naturalnego i ochrony przyrody.

Firma niekorzystnie wpłynęła na następujące prawa pracowników:

- prawo do życia,
- prawo do zdrowia,
- prawo do pracy,
- prawo do prywatności.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Teraz, gdy kopalnia zmieniła właściciela, prawdopodobnie trudno będzie znaleźć wystarczające środki na oczyszczenie środowiska. Centerra zniszczyła środowisko i miała negatywny wpływ na ludzi, ale nie przeprowadziła odpowiednich działań naprawczych. Teraz to państwo, jako nowy właściciel kopalni, musi zająć się sytuacją.

Wyzwaniem jest również to, że ruda złota znajduje się w określonym miejscu, więc przeniesienie kopalni nie jest możliwe.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Można było uniknąć obecnej sytuacji związanej ze spółką Centerra i kopalnią złota Kumtor. Pierwszym krokiem byłoby ustanowienie jak najbardziej przejrzystych i odpowiedzialnych mechanizmów prawnych na etapie podpisywania dwustronnych umów między rządem Kirgistanu a kierownictwem Centerry na wydobycie i sprawiedliwą dystrybucję złota i metali szlachetnych. W tym przypadku ludność byłaby najpierw informowana i angażowana w badanie, ile złota wydobyto i ile złota wywieziono za granicę.

Najważniejsza w tej kwestii jest podstawa prawna. Aby uniknąć takiej sytuacji, konieczne było wyraźne przestrzeganie porozumień zawartych między stronami i niewprowadzanie żadnych zmian w krajowym ustawodawstwie Kirgistanu. To właśnie z powodu żądzy dodatkowych zysków funkcjonariusze weszli w zmołę z Centerrą, aby zmienić prawo we własnym interesie, a zagraniczna firma wykorzystwała władzę, aby osiągnąć ogromne zyski i wyeksportować jeszcze więcej złota za granicę bez żadnych zgłoszeń.

Centerra nie przeprowadziła odpowiednich ocen wpływu na prawa człowieka i środowisko oraz nie zadbała o to, by cała jej infrastruktura była bezpieczna i nie stanowiła zagrożenia dla lokalnych społeczności. Firma nie stworzyła również odpowiednich polityk, kanałów komunikacji i procedur dotyczących wypadków i wycieków, aby natychmiast powiadamiać lokalnych mieszkańców i informować ich, co robić, aby ograniczyć negatywny wpływ na ich zdrowie i życie.

Centerra wywarła ogromny wpływ na ekologię, hodowlę i rolnictwo poprzez wyciek pierwiastków chemicznych. Ze względu na to, że lokalni rolnicy nie mogli pracować w takich warunkach, naruszone zostało ich prawo do pracy oraz prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, a także prawo do czystej wody.

W imieniu działaczy społeczeństwa obywatelskiego, organizacji pozarządowych, ekspertów i społeczności lokalnych należy kierować apele do władz krajowych, aby te podjęły odpowiednie kroki w celu ochrony praw obywateli przed spółką Centerra poprzez zbadanie faktów wszystkich naruszeń praw człowieka wobec miejscowej ludności, podjęcie odpowiednich decyzji politycznych i zmian legislacyjnych w ramach ich jurysdykcji. Zwiększyłoby to odpowiedzialność prawną Centerry wobec Kirgistanu, a także określiło jasne wymagania dotyczące wypłaty odszkodowań dla poszkodowanych.

Należy również dokonać przeglądu kirgiskiego prawa, aby zidentyfikować przepisy i regulacje, za którymi lobbował poprzedni zarząd Centerry, a które są niezgodne z kirgiskimi zasadami praw człowieka.

Należy zauważyć, że sytuacji tej można byłoby uniknąć, gdyby początkowa umowa dwustronna między Centerrą a rządem Kirgistanu została zawarta z zachowaniem maksymalnej przejrzystości i rozliczalności wobec lokalnej ludności kraju. Interesariusze, eksperci, organizacje pozarządowe i dziennikarze powinni aktywnie uczestniczyć w monitorowaniu działalności Centerry w zakresie wydobywania złota. Szkody wyrządzone przez spółkę Centerra można było zmniejszyć i uniknąć przyszłych odszkodowań w przypadku rekompensat i płatności za rekultywację ekosystemów i środowiska w regionie Issyk-Kul, odbudowy systemów zaopatrzenia w wodę i przywrócenia praw byłym pracownikom kopalni złota Kumtor.

Jeśli nie przywróci się równowagi ekologicznej w regionie, mogą nadal występować inne szkody dodatkowe. Wówczas może dojść do nieodwracalnych zmian, które wpłyną na klimat nie tylko Kirgistanu, ale także całej Azji Środkowej.

Niniejsze studium przypadku ilustruje wpływ działalności wydobywczej złota i metali szlachetnych firmy Centerra na prawa człowieka w Kirgistanie przez ponad 20 lat. Pokazuje to, jak silny może być negatywny wpływ prywatnego przedsiębiorstwa na prawa człowieka. Studium przypadku zawiera niezbędne wnioski dla dalszych wspólnych działań społeczeństwa obywatelskiego, organizacji pozarządowych, władz rządowych, ekspertów, dziennikarzy i ekologów w celu zapobiegania podobnym naruszeniom w tym sektorze i stworzenia warunków dla otwartych, przejrzystych i odpowiedzialnych działań innych firm.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIENIE OFIAROM?

Ważne jest, aby wdrożyć strategię skutecznego działania w celu ochrony praw ofiar działań Centerry. Możliwe jest również wszczęcie postępowania sądowego na mocy przepisów krajowych w celu pociągnięcia spółki do odpowiedzialności za wyrządzone szkody.

Posiadacze praw i organizacje pozarządowe mogą również zwrócić się do kluczowych organizacji zajmujących się prawami pracowniczymi, w szczególności do Międzynarodowej Organizacji Pracy⁴ i Specjalnego Sprawozdawcy ds. Ochrony Praw Pracowniczych przed Dyskryminacją, z pozwami zbiorowymi i indywidualnymi, ponieważ doszło do naruszenia praw pracowniczych całej grupy obywateli Kirgistanu pracujących dla Centerry.

Możliwe jest składanie wniosków o udzielenie informacji do organów państwowych.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- kirgiska Ustawa o ratyfikacji umowy w sprawie nowych warunków projektu Kumtor między rządem Republiki Kirgiskiej a kanadyjską spółką Centerra Gold Inc. podpisana 24 kwietnia 2009 r.
- kirgiska Ustawa o lodowcach
- kirgiski Kodeks pracy
- kirgiska Ustawa o dostępie do informacji
- Konwencja ONZ w zakresie dyskryminacji w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 1948

⁴ System/mechanizm nadzoru MOP, <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-supervisory-system-mechanism/lang--en/index.htm> (dostęp 26 kwietnia 2023 r.).

STUDIUM PRZYPADKU 7.

CENA Z PERSPEKTYWY BIZNESU I PRAW CZŁOWIEKA WĘGERSKIEJ KATASTROFY SPOWODOWANEJ PRZEZ WYCIEK CZERWONEGO SZLAMU

ZSUZSANNA KERBER¹

Największa katastrofa przemysłowa i środowiskowa na Węgrzech miała miejsce w 2010 r., kiedy pękła tama zbiornika czerwonego szlamu², wylewając około 1 miliona metrów sześciennych czerwonego szlamu do okolicznych miast. Dziesięć osób zginęło, 121 zostało rannych, a w dotkniętych gminach doszło do znacznych szkód materialnych – uszkodzonych zostało 367 nieruchomości. Zanieczyszczony obszar obejmuje 800–1000 hektarów. Wyciek skoncentrowanego szlamu alkalicznego spowodował również poważne szkody ekologiczne, niszcząc faunę okolicznych jezior.³

W momencie katastrofy spółka, której dotyczyła katastrofa, była ważnym podmiotem w węgierskiej gospodarce: jako jeden z największych pracodawców w regionie dawała zatrudnienie tysiącom ludzi. Spółka reprezentowała sektor produkcji aluminium i w 100% należała do węgierskich właścicieli.⁴

Chociaż po katastrofie przyjęto Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka (dalej: Wytyczne), warto spojrzeć na tę sprawę przez pryzmat biznesu i praw człowieka z kilku powodów:

1. Sprawa dotyczy naruszeń praw człowieka związanych z działalnością gospodarczą, które były tak znaczące, że zasadniczo zmieniły życie członków lokalnych społeczności.
2. Trzeci filar Wytycznych, czyli dostęp do środków odwoławczych, ma w tym przypadku szczególne znaczenie i warto przeanalizować ten aspekt w oparciu o zasady przewodnie.
3. Możemy wyciągnąć cenne i przydatne wnioski na przyszłość, analizując, w jaki sposób można było zapobiec katastrofie lub przynajmniej złagodzić jej skutki, gdyby firma przeprowadziła odpowiednie badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka.

1 Poglądy i opinie wyrażone w tym studium przypadku są poglądami autorki i nie odzwierciedlają poglądów ani stanowisk innych podmiotów.

2 Czerwony szlam jest produktem ubocznym powstającym na wczesnym etapie produkcji aluminium. Po wydobyciu z ziemi boksytu, będącego surowcem, i przemyciu go wodorotlenkiem sodu, powstaje tlenek glinu, który jest poddawany dalszej obróbce, oraz odpady składające się z zanieczyszczeń stałych, metali ciężkich i chemikaliów używanych jako środki przetwórcze. Około 40%–45% odpadów to tlenek żelaza, który nadaje im czerwony kolor. Kolejne 10%–15% to tlenek glinu, kolejne 10%–15% to tlenek krzemu i mniejsze ilości tlenku wapnia, dwutlenku tytanu i tlenku sodu. Patrz: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11492387> (dostęp 2 lutego 2023 r.).

3 A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának állásfoglalása az Ajkai Timföldgyár területén bekövetkezett vörösiszap katasztrófa építésügyi jogi és hatósági háttere vonatkozásában, 2010, para 8.

4 J.I. Tóth, 'Key actors of the red sludge disaster in Hungary', w: L. Westra, P. Taylor and A. Michelot (eds.), *Confronting Ecological and Economic Collapse*, Londyn, Routledge, 2013, s. 145.

Jak zauważa Telesetsky „katastrofy często zdarzają się, ponieważ podmioty, które są w stanie najlepiej zarządzać zagrożeniem lub je wyeliminować, ignorują znane sobie zagrożenia”⁵ W tym przypadku katastrofy prawdopodobnie można by uniknąć, gdyby firma przeprowadziła badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka, a władze odpowiednio monitorowały działalność fabryki.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Głównymi posiadaczami praw są:

- lokalne społeczności i mieszkańcy, którzy zostali bezpośrednio dotknięci katastrofą (na nich koncentruje się niniejsze studium przypadku);
- pracownicy fabryki.

Lista interesariuszy obejmuje:

- organizacje ekologiczne i pozarządowe,
- związki zawodowe,
- samorządy lokalne,
- partnerów biznesowych,
- ratowników.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

W przemyśle wydobywczym boksytu i produkcji aluminium prawa człowieka i zagrożenia dla środowiska są ze sobą powiązane. Pojawiają się poważne kwestie związane ze zdrowiem i bezpieczeństwem (np. zanieczyszczenie powietrza i wody, pęknięcie tamy), które mogą mieć wpływ na prawo pracowników i mieszkańców do zdrowia oraz ich prawo do nietykalności cielesnej i bezpieczeństwa osobistego. Ten rodzaj działalności może mieć również długoterminowy wpływ na środowisko (np. nieodpowiednie składowanie odpadów, zanieczyszczenie gleby i wód gruntowych oraz zagrożenie dla różnorodności biologicznej).⁶

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Głównymi ofiarami tej katastrofy przemysłowej i środowiskowej są lokalne społeczności i mieszkańcy: w tym przypadku zagrożone było ich prawo do życia i nietykalności cielesnej, prawo do godności ludzkiej i prawo do zdrowia. Istnieją również kwestie związane z prawami do ziemi dla właścicieli gruntów, biorąc pod uwagę, że uszkodzeniu uległy okoliczne grunty rolne.

⁵ A. Telesetsky, 'Beyond Voluntary Corporate Social Responsibility: Corporate Human Rights Obligations to Prevent Disasters and to Provide Temporary Emergency Relief', *Vanderbilt Law Review*, t. 48, 2015, s. 1020.

⁶ M. Buderath i in., 'Raw materials in focus: An integrative view of human rights and environmental risks', Berlin, adelphi, 2021, s. 13–16.

Dla pracowników fabryk najważniejsze jest prawo do bezpiecznego środowiska pracy i prawo do zdrowia. Na przykład produkcja aluminium wiąże się z zanieczyszczeniem powietrza i wdychaniem pyłu boksytowego.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Firmy, których działalność obejmuje zarządzanie odpadami niebezpiecznymi, są narażone na dodatkowe ryzyko związane z bezpieczeństwem. Kluczowe jest również zaangażowanie społeczności, ponieważ produkcja aluminium może mieć poważny wpływ na środowisko.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC NEGATYWNYM SKUTKOM LUB ZMINIMALIZOWAĆ JE ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Sytuacji można było potencjalnie uniknąć, a szkody można było przynajmniej złagodzić, gdyby oba podmioty odpowiedzialne – spółka i władze – przeprowadziły właściwe badanie należytej staranności. Już od lat 80. ubiegłego wieku klasyfikacja zbiornika i związane z nią uprawnienia do wydawania zezwoleń były przedmiotem sporu między odpowiednimi władzami.

Budowę rozpoczęto w 1993 roku, po uzyskaniu pozwolenia na budowę, a napętnianie zbiornika czerwonym szlamem rozpoczęto w 1998 roku. Operacja została zatwierdzona przez organ gospodarki wodnej w 2002 roku. Spór kompetencyjny zasadniczo wynikał z klasyfikacji prawnej samego zbiornika. Zbiornik powinien zostać sklasyfikowany jako obiekt unieszkodliwiania odpadów wydobywczych, zarówno pod względem terminologii stosowanej w odpowiedniej dyrektywie UE i przepisach krajowych (zbiornik, zaporą, obiekt unieszkodliwiania odpadów), jak i pod względem charakteru obiektu. Jednak urząd górnictwa odmówił przyjęcia tej interpretacji i stwierdził, że nie ma kompetencji w tej sprawie.

W praktyce oznaczało to, że chociaż zbiornik czerwonego szlamu posiadał pozwolenie wydane przez organ administracji wodnej, po 2002 r. żaden organ nie monitorował zgodności z pozwoleniem, np. stabilności zbiornika. Przy wydawaniu pozwolenia środowiskowego władze popełniły również błąd, klasyfikując czerwony szlam jako odpad niebędący odpadem niebezpiecznym.

Biorąc pod uwagę powyższe spory kompetencyjne, brak współpracy zainteresowanych organów i brak monitorowania, działanie zbiornika odegrało kluczową rolę w procesie, który doprowadził do katastrofy. Była to raczej kwestia egzekwowania przepisów niż luka legislacyjna.

Nie ulega jednak wątpliwości, że głównym podmiotem ponoszącym odpowiedzialność jest sama spółka. Poniżej analizuję, w jaki sposób błędy popełnione przez spółkę przyczyniły się do katastrofy.

Podczas procesu uzyskiwania zezwolenia firma musiała przedstawić kilka planów, w tym plan

zapobiegania katastrofom i gotowości w przypadku wystąpienia katastrofy. W planie obliczono, że przerwanie tamy może nastąpić tylko z powodu przyczyny zewnętrznej, a nawet w takim przypadku wycieknie maksymalnie 400 000 metrów sześciennych wody alkalicznej i 100 000 metrów sześciennych czerwonego szlamu. Plan nie uwzględniał jednak możliwości, że firma będzie składować znacznie więcej czerwonego szlamu, niż dopuszczono. W rezultacie okoliczne wioski zostały zalane przez około 1 000 000 metrów sześciennych czerwonego szlamu. Należy zauważyć, że plan ten jest niemal dosłowną kopią planu ochrony wód przedłożonego przez spółkę, a zatem koncentruje się na aspekcie środowiskowym. Jednym z najważniejszych niedociągnięć było to, że firma nie miała odpowiedniego planu zarządzania katastrofami, który koncentrowałby się na ratowaniu życia i mienia w przypadku katastrofy. Zgodnie z Wytycznymi przedsiębiorstwa powinny rozpoznać i ocenić rzeczywisty lub potencjalny negatywny wpływ na prawa człowieka, zająć się tym wpływem i monitorować skuteczność reakcji na ten wpływ. Szczególnie istotne w tym przypadku jest to, że przedsiębiorstwa powinny jasno informować, w jaki sposób rozwiązują kwestie wpływu na prawa człowieka, zwłaszcza jeśli interesariusze, których to dotyczy, zgłaszają obawy (Wytyczne ONZ 18–21). Fabryka prowadząca niebezpieczną działalność powinna być wyposażona w plan zarządzania katastrofami i poinformować o nim podmioty zewnętrzne, ponieważ działalność ta z natury może naruszać prawo do życia, prawo do nietykalności cielesnej i prawo do zdrowego środowiska okolicznych mieszkańców.

W jednej ze spraw cywilnych sąd stwierdził również, że katastrofie można było zapobiec m.in. dzięki dokładniejszym badaniom gleby, uważniejszemu wykorzystaniu technologii, właściwemu systemowi monitorowania i budowie odpowiednich konstrukcji ochronnych.⁷

Ocena wpływu na prawa człowieka przeprowadzona zgodnie z Wytycznymi ONZ z pewnością pomogłaby zapobiec szkodom lub przynajmniej zminimalizować ich wpływ.

1. Grupy potencjalnie poszkodowane i inni interesariusze (np. okoliczni mieszkańcy i organizacje ekologiczne) powinni zostać zaangażowani w konsultacje w celu ustalenia rzeczywistego lub potencjalnego negatywnego wpływu działalności fabryki na prawa człowieka (Wytyczna 18). Dostępne źródła wskazują, że tak się nie stało.
2. Jasny protokół awaryjny, który uwzględniałby zidentyfikowany ale i skutki, miałby kluczowe znaczenie dla niezwłocznego zminimalizowania szkód po katastrofie, ale spółka zdecydowanie nie podjęła żadnych wysiłków w celu przeprowadzenia należytej staranności w zakresie praw człowieka.⁸
3. Po wystąpieniu naruszeń praw człowieka poszkodowanym należało zapewnić dostęp do skutecznych środków odwoławczych (wytyczna 25).

Pierwszy wyrok w sprawie odszkodowania został wydany w listopadzie 2013 roku. W sprawie tej sąd wydał wyrok na łączną kwotę 32 milionów HUF na rzecz pięciu członków rodziny, ponieważ pozwany (spółka) naruszył ich prawo do nietykalności cielesnej i zdrowia, a także ich prawo do godności ludzkiej i zdrowego środowiska. Członkowie rodziny doznali poważnych obrażeń fizycznych i psychicznych, rodzice stracili 13,5-miesięczne dziecko, a ich dom nie nadawał się do zamieszkania.⁹

⁷ Fővárosi Törvényszék P.24.249/2011/58. para. 140.

⁸ Telesetsky, s. 1021.

⁹ Fővárosi Törvényszék P.20.799/2011/56.

Przeciwko spółce wniesiono wiele pozwów o odszkodowanie, z których wiele zakończyło się sukcesem. Głównym problemem związanym z uzyskaniem dostępu do zadośćuczynienia było to, że spółka została postawiona w stan likwidacji i nie była w stanie wypłacić wszystkich odszkodowań zasądzonych przez sąd. Jednak w 2015 r. państwo przejęło wypłatę tych odszkodowań,¹⁰ wynoszących setki milionów forintów. Państwo musi również zająć się długoterminowymi (środowiskowymi) skutkami katastrofy.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Nie dotyczy tej sprawy, ponieważ nie było międzynarodowych inwestorów ani partnerów biznesowych powiązanych ze spółką, a dostęp do środków naprawczych został przyznany w ramach krajowego systemu prawnego, więc nie było potrzeby odwoływania się do mechanizmów międzynarodowych.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy
- Dyrektywa Rady 96/82/WE z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie kontroli niebezpieczeństwa poważnych awarii związanych z substancjami niebezpiecznymi
- A hulladékgazdálkodásról szóló 2000 évi XLIII. törvény (Ustawa o gospodarowaniu odpadami)
- A vízgazdálkodásról szóló 1995 évi LVII. törvény (Ustawa o gospodarce wodnej)
- A környezeti védelmének általános szabályairól szóló 1995 évi LIII. törvény (Ustawa o ochronie środowiska)
- A bányászatról szóló 1993 évi XLVIII. törvény (Prawo górnicze)
- 1959 évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (poprzedni Kodeks cywilny)

BIBLIOGRAFIA

- A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának állásfoglalása az Ajkai Timföldgyár területén bekövetkezett vörösiszap katasztrófa építésügyi jogi és hatósági háttere vonatkozásában (JNO-619/2010), (Stanowisko parlamentarnego komisarza ds. przyszłych pokoleń w sprawie prawnego i regulacyjnego kontekstu katastrofy czerwonego szlamu w fabryce tlenku glinu Ajka).¹¹
- Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-843/2012. számú ügyben (Sprawozdanie Komisarza Praw Podstawowych).¹²
- Buderath, M. i in., 'Raw materials in focus: An integrative view of human rights and environmental risks', Berlin, adelphi, 2021.

¹⁰ Patrz 21/2015. (II. 18) Korm. rendelet a vörösiszap katasztrófa magánszemély károsultjai javára nem vagyoni kárak megtérülése érdekében vállalt állami segítségnyújtásról.

¹¹ <http://www.jno.hu/hu/?&menu=allasfog&doc=af-jno-619-2010> (dostęp 25 lutego 2023 r.).

¹² <https://www.ajbh.hu/jelentesek-inditvanyok-allasfoglalasok> (dostęp 25 lutego 2023 r.).

- 21/2015. (II. 18) Korm. rendelet a vörösiszap katasztrófa magánszemély károsultjai javára nem vagyoni káruk megtérülése érdekében vállalt állami segítségnyújtásról (Dekret rządowy w sprawie pomocy państwa dla prywatnych ofiar katastrofy czerwonego szlamu w celu zrekompensowania ich szkód niemajątkowych).
- Telesetsky, A. 'Beyond Voluntary Corporate Social Responsibility: Corporate Human Rights Obligations to Prevent Disasters and to Provide Temporary Emergency Relief', *Vanderbilt Law Review*, t. 48, 2015, s. 1003–1027.
- Tóth, J. I. 'Key actors of the red sludge disaster in Hungary', in L. Westra, P. Taylor and A. Michelot (eds.), *Confronting Ecological and Economic Collapse*, Londyn, Routledge, 2013, s. 143–155.

SPRAWY SĄDOWE NA WĘGRZECH

- Fővárosi Törvényszék P. 24.249/2011/58
- Fővárosi Törvényszék P. 20.799/2011/56

STUDIUM PRZYPADKU 8.

KORZYŚCI DLA PRZEDSIĘBIORSTW PONAD PRAWAMI CZŁOWIEKA: PRODUKCJA MANGANU I ŻELAZOSTOPÓW W GRUZJI

NANA KHECHIKASHVILI

Studium przypadku dotyczy Spółki X, gruzińskiej spółki zależnej brytyjskiej firmy produkującej mangan i żelazostopy. Spółka została oskarżona o łamanie praw pracowniczych i praw człowieka w swojej działalności wydobywczej w Cziaturze w Gruzji.

W 2016 r. Spółka X wprowadziła nowy system wydobywania, który obejmował 12-godzinne zmiany, przy czym ponad 15 kolejnych dni pracy odbywało się w nocy, bez dni wolnych i formalnych przerw w trakcie zmiany. Ten nowy system narzucił górnikom limity i potrącenia z pensji za ich niewykonanie, co miało negatywny wpływ na bezpieczeństwo pracowników.¹ Ponadto Human Rights Watch i Grupa Robocza ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka zgłosiły poważne zastrzeżenia dotyczące praw pracowniczych w kopalniach Cziatury. W różnych raportach zauważono również, że nieodpowiednio rozwiązano kwestię zagrożeń zawodowych dla górników, co skutkowało różnymi urazami, a także uszkodzeniami słuchu spowodowanymi hałasem w kopalni.

W 2018 r. lokalne związki zawodowe udokumentowały 60 wypadków, w wyniku których zginęła jedna osoba, a kilka odniosło poważne obrażenia. W okresie od 2016 r. do pierwszego kwartału 2019 r. czterech pracowników Spółki X zmarło w wyniku wypadków w miejscu pracy.² Zdarzenia te wywoływały szok i oburzenie w Gruzji i na całym świecie. Kraj już wcześniej wymagał reformy prawa pracy po dekadzie deregulacji, która drastycznie ograniczyła ochronę praw pracowniczych i nadzór rządowy. Chociaż w 2017 r. firma zawiesiła praktykę potrącania wynagrodzeń za niezrealizowanie celów w kopalniach objętych starym systemem w następstwie nieformalnego porozumienia ze Związkiem Zawodowym Cziatura, nie wprowadzono jeszcze zasadniczych zmian.

Istnieje również ryzyko negatywnego wpływu na środowisko, takie jak zanieczyszczenie lokalnych strumieni i terenów podmokłych, w przypadku których istnieje potrzeba konsultacji z ekspertami w celu zminimalizowania szkód górniczych dla środowiska.³ Nadal istnieje niebezpieczeństwo, że mogą wystąpić podobne tragiczne przypadki lub inne powiązane szkody. Praktyki firmy naruszają gruzińskie prawo pracy, które wymaga od pracodawców zapewnienia pracownikom bezpiecznego i zdrowego środowiska pracy oraz dostarczenia im obiektywnych i wyczerpujących informacji na temat wszystkich czynników wpływających na ich życie i zdrowie.

1 Human Rights Watch, '»No Year without Deaths« A Decade of Deregulation Puts Georgian Miners at Risk', 2019, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/georgia0819_web.pdf (dostęp 1 marca 2023 r.).

2 Centrum Zasobów ds. Biznesu i Praw Człowieka (BHRRC), 'Georgian Manganese', 2021, https://media.business-human-rights.org/media/documents/Georgian_Manganese.pdf (dostęp 1 marca 2023 r.).

3 Gachechiladze, Maia & Antypas, Alexios, 'The Aarhus Convention in Georgia: The Long Road to Implementation', 2009 Environmental Liability, t. 15, s. 190–199 (dostęp 1 marca 2023 r.).

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- górnicy,
- mieszkańcy obszaru wydobywania, na którym działa Spółka X.

Interesariusze:

- rząd Gruzji,
- administracja samorządowa,
- organizacje pozarządowe (lokalne i międzynarodowe),
- Grupa Robocza ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Zagrożenia dla praw człowieka nieodłącznie związane z modelem biznesowym Spółki X obejmują zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy, które dodatkowo pogarszają długie, 12-godzinne zmiany, praca przez 15 kolejnych dób w nocy, bez dni wolnych lub formalnych przerw w trakcie zmian, z których wszystkie stanowią poważne zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Świadczą o tym liczne wypadki i zgony, które miały miejsce w kopalniach spółki.

Ponadto ryzyko związane z prawami pracowniczymi – praktyki spółki w zakresie wydobywania, takie jak narzucanie limitów i potrącanie wynagrodzeń za niezrealizowanie celów, naruszają prawa pracownicze pracowników. Istnieją zagrożenia dla środowiska – działalność wydobywcza może mieć niekorzystny wpływ na środowisko, w tym zanieczyszczenie lokalnych strumieni i terenów podmokłych. Istnieje również ryzyko związane z wymianą informacji – komunikacja firmy z lokalnymi społecznościami została zidentyfikowana jako ryzyko, co może prowadzić do nieporozumień i sporów.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Górnicy to najbardziej poszkodowani posiadacze praw, a naruszenia praw w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, a także praw pracowniczych są najistotniejszymi kwestiami związanymi z prawami człowieka. Ponadto w przypadku mieszkańców obszaru wydobywania, w którym działa Spółka X, najsilniej dotkniętymi prawami są prawo do zdrowia i prawo do zdrowego środowiska. Eksploatacja złóż może uwalniać szkodliwe zanieczyszczenia do powietrza, wody i gleby, co może powodować choroby układu oddechowego, nowotwory i inne problemy zdrowotne zarówno dla górników, jak i lokalnych mieszkańców. Wydobywanie może również szkodzić środowisku naturalnemu, w tym lasom, rzekom i siedliskom dzikiej przyrody, co może negatywnie wpływać na warunki życia i dobrobyt lokalnych społeczności.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI / KONTEKST BIZNESOWY?

Ryzyko, które prawdopodobnie stanowi największe wyzwanie dla Spółki X to ryzyko środowiskowe. Wydobycie i produkcja manganu i żelazostopów może mieć znaczący negatywny wpływ na środowisko, w tym zanieczyszczenie wody, erozję gleby i wylesianie. To z kolei może mieć wpływ na zdrowie lokalnych i bardziej odległych populacji, ale także skutkować ryzykiem prawnym i wizerunkowym dla firmy.

Równie istotne są zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa. Wydobycie i produkcja manganu i żelazostopów mogą być niebezpieczne i narażać pracowników na zagrożenia (takie jak choroby układu oddechowego, wypadki i zanieczyszczenie hałasem), którym nie zawsze można w pełni zapobiec. Może to skutkować utratą reputacji, roszczeniami prawnymi i zwiększonymi kosztami ubezpieczenia dla firmy.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Spółka powinna przyjąć podejście oparte na prawach człowieka, które nadaje priorytet poszanowaniu praw człowieka, identyfikuje i minimalizuje potencjalne ryzyko oraz angażuje się w konstruktywny dialog z interesariuszami. Można to osiągnąć poprzez wdrożenie Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka, które stanowią ramy dla odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej z poszanowaniem i ochroną praw człowieka.

Spółka może podjąć kilka działań w celu rozwiązania tych kwestii i zapewnienia podejścia zgodnego z Wytycznymi:

- Przeprowadzenie oceny wpływu na prawa człowieka: Spółka może przeprowadzić kompleksową ocenę wpływu na prawa człowieka w całym swoim łańcuchu wartości, aby zidentyfikować i nadać priorytet zagrożeniom dla praw człowieka związanym z jej działalnością i łańcuchem dostaw. Umożliwi to spółce zrozumienie zakresu, w jakim jej działalność biznesowa może wpływać na prawa człowieka jej interesariuszy oraz opracowanie odpowiednich strategii ograniczania ryzyka.
- Zaangażowanie interesariuszy: Spółka powinna zaangażować swoich interesariuszy, w tym posiadaczy praw (górników, społeczności lokalne), organizacje społeczeństwa obywatelskiego i ekspertów w dziedzinie praw człowieka, aby zrozumieć ich obawy i perspektywy dotyczące powstałych problemów i tego, jak można/należy je rozwiązać. Dzięki temu działania firmy będą opierać się na spostrzeżeniach i opiniach osób i społeczności, w których firma prowadzi działalność.
- Ustanowienie mechanizmów rozpatrywania skarg: Spółka powinna ustanowić skuteczne mechanizmy rozpatrywania skarg (najlepiej spełniające kryteria skuteczności wymienione w wytycznej 31), które umożliwiłyby jednostkom i społecznościom zgłaszanie obaw dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z działalnością spółki. Mechanizmy te powinny być dostępne, przejrzyste i responsywne oraz powinny umożliwiać naprawienie wszelkich wyrządzonych szkód.
- Zapewnienie szkoleń z zakresu praw człowieka: Spółka powinna zapewnić swoim pracownikom, dostawcom i wykonawcom szkolenia z zakresu praw człowieka oraz zaangażowania spółki

w przestrzeganie praw człowieka. Pozwoli to uświadomić wszystkim stronom ich obowiązki i podjąć odpowiednie działania w celu zapobiegania i przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka.

Należy zauważyć, że aby całkowicie uniknąć tej sytuacji, firma powinna była przeprowadzić badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka, a także ocenić swój model biznesowy pod tym kątem. Wiązałoby się to z rozpoznaniem potencjalnych i rzeczywistych zagrożeń dla praw człowieka oraz wdrożeniem środków mających na celu zapobieganie im lub ich ograniczanie. Biorąc pod uwagę, że doszło do szkody, spółka powinna podjąć natychmiastowe działania w celu jej złagodzenia, takie jak zapewnienie zadośćuczynienia poszkodowanym osobom i społecznościom. Może to wiązać się z odszkodowaniem, rehabilitacją lub innymi formami restytucji.

Spółka powinna być również świadoma możliwości degradacji środowiska i jej wpływu na prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. Ryzyko negatywnego wpływu można ograniczyć poprzez wdrożenie zrównoważonych praktyk i technologii, które minimalizują wpływ na środowisko, takich jak odpowiedzialna gospodarka odpadami, oszczędzanie wody i korzystanie z odnawialnych źródeł energii. Studium przypadku podkreśla negatywny wpływ na prawa człowieka i prawa pracownicze, a także szkody środowiskowe w kopalniach Cziatura. Praktyki w górnictwie węgla i manganu polegające na narzucaniu limitów, potrącaniu wynagrodzeń za niewykonanie limitów oraz zachęcaniu pracowników i przełożonych do narażania bezpieczeństwa pracowników zawsze były obecne w gruzińskiej praktyce górniczej.

Niekorzystne konsekwencje (zdarzenia itp.) opisane w studium przypadku wskazują na konieczność przeprowadzenia w Gruzji reformy prawa pracy, ponieważ po dekadzie deregulacji ochrona praw pracowniczych i nadzór rządowy zostały drastycznie ograniczone. Pomimo zmian wprowadzonych w firmie nadal istnieje ryzyko ponownego wystąpienia takiego samego negatywnego wpływu lub innych powiązanych szkód.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Prawo międzynarodowe ustanawia wysokie standardy praw człowieka w traktatach ratyfikowanych przez Gruzję, takich jak Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (MP-PGSiK) i Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), a także w instrumentach regionalnych, takich jak Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPCz) i Europejska Karta Społeczna (EKS). Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (PDPCz) również wyraża podstawowe prawa człowieka.

Można wykorzystać kilka międzynarodowych procedur i mechanizmów, aby zareagować na zachowanie przedsiębiorstwa i zakwestionować je oraz zwiększyć szanse ofiar na zadośćuczynienie.

- Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP): MOP dysponuje mechanizmem składania skarg, który umożliwia osobom lub grupom składanie skarg dotyczących naruszeń międzynarodowych standardów pracy. Procedura obejmuje komisję trójstronną i może prowadzić do zaleceń dotyczących działań naprawczych.

- Komitet Praw Człowieka (HRC): Osoby fizyczne mogą składać skargi dotyczące naruszeń praw człowieka przez państwo lub firmę podlegającą jurysdykcji tego państwa. Mechanizm składania skarg nazywany jest procedurą komunikacji osobistej.
- Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR): Zgodnie z protokołem fakultatywnym do MPPGSiK osoby lub grupy mogą składać skargi przeciwko państwom, które ratyfikowały konwencję w związku z domniemanymi naruszeniami praw gospodarczych, społecznych lub kulturalnych.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz): Aby złożyć skargę do ETPCz, osoba fizyczna lub jej przedstawiciel prawny musi wypełnić formularz wniosku i przedstawić odpowiednie dowody na poparcie swoich roszczeń. Skargę należy złożyć w ciągu sześciu miesięcy od ostatecznej decyzji sądu, a ETPCz może podjąć decyzję o oddaleniu skargi lub przystąpić do pełnego rozpatrzenia sprawy. (Ponieważ jednak nie wyczerpano wszystkich dostępnych krajowych środków odwoławczych, nie będzie to jeszcze możliwe).

Sytuacja ta była również sprzeczna z ustawodawstwem Gruzji, które zobowiązuje pracodawców do zapewnienia bezpiecznego i zdrowego środowiska pracy oraz obiektywnych informacji o wszystkich czynnikach wpływających na życie i zdrowie pracowników lub bezpieczeństwo środowiska naturalnego. W ten sposób możliwe byłoby zaskarżenie spółki w sądzie.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

Dokumenty międzynarodowe i krajowe, które określają ramy prawne dla studium przypadku, są następujące:

- Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka
- 'The Aarhus Convention in Georgia: the long road to implementation', Maia Gachechiladze, Alexios Antypas, styczeń 2009 r.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (PDPCz), przyjęta 10 grudnia 1948 r., G. A. Res. 217A(III),

U.N. Doc. A/810 w 71

- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, GA res. 2200A (XXI), 21 UN GAOR Supp. (nr 16) w 49, UN Doc. A/6316 (1966), 993 UNTS 3, który wszedł w życie 3 stycznia 1976 r., ratyfikowany przez Gruzję w 1994 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych; przyjęty 16 grudnia 1966 r., G. A. Res. 2200A (XXI)
- Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPCz)
- Europejska Karta Społeczna (EKS)
- Kodeks pracy Gruzji
- prawo Gruzji dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy
- gruzińska Ustawa o ochronie środowiska
- Kodeks karny Gruzji

STUDIUM PRZYPADKU 9.

PRZEMYSŁ TEKSTYLNÝ W POLSCE

MARIUSZ KOŚLA

Niniejsze studium przypadku opisuje sytuację w firmie zlokalizowanej w małym mieście w Polsce. Jest to polska (krajowa) spółka założona w 2000 roku po przekształceniu przedsiębiorstwa państwowego. W regionie jest niewielu pracodawców, zwłaszcza dużych, a stopa bezrobocia należy tu do najwyższych w Polsce. Wspomniana spółka zatrudnia ok. 350 pracowników, z czego zdecydowaną większość stanowią kobiety. Jest to spółka z branży odzieżowej produkująca męskie garnitury, marynarki i spodnie, zaopatrująca duże marki (zwane dalej klientami spółki) w Polsce i za granicą. Klienci fast fashion oczekują bardzo niskich cen i bardzo krótkich terminów dostaw, co wpływa na postępowanie firmy i sytuację pracowników. Od 2014 r. w polskiej prasie pojawiały się artykuły¹ na temat ogólnej sytuacji w branży odzieżowej, a w szczególności w tej spółce, z których wynikało, co następuje:

1. Wynagrodzenie. Miesięczne wynagrodzenie ustalono na poziomie tzw. płacy minimalnej, poniżej 300 euro. Nie pozwalało to pracownikom na utrzymanie się, szczególnie w przypadku rodzin z dziećmi. Otrzymanie wynagrodzenia, które pozwoliłoby związać koniec z końcem, było możliwe tylko w przypadku pracy w godzinach nadwymiarowych. Każdego dnia każda zmiana produkcyjna musiała spełnić minimalną dzienną normę produkcji jako warunek otrzymania wynagrodzenia. Norma została ustalona tak wysoko, że zazwyczaj niemożliwe było wykonanie jej w ciągu ośmiu godzin roboczych.
2. Wymuszone nadgodziny. Pracodawca nalegał na pracę w godzinach nadwymiarowych w zwykłe dni robocze i w soboty. Czasami dosłownie zmuszano pracowników do pozostania, dopóki produkcja nie spełni oczekiwań menedżerów. Łączna liczba nadgodzin przekraczała limity dozwolone przez prawo, a firma nie rejestrowała ich, aby uniknąć potencjalnych kar ze strony Państwowej Inspekcji Pracy. Godziny nadwymiarowe często nie były opłacane w całości, a czasami były niepłatne. Kobiety, które zdecydowały się otwarcie mówić o tej sytuacji, twierdziły, że były stale wyczerpane i przytłoczone do tego stopnia, że trudno było im wytrzymać; ciągle prosiły o zwolnienie z pracy w nadgodzinach. Pracownicy, którzy odmawiali pracy w nadgodzinach lub przychodzenia w soboty, byli często karani potrąceniem około 25–30 euro z pensji. Co więcej, pracownicy byli obrażani, zastraszani i grożono im zwolnieniem.
3. Brak autonomii. Pracownicy nie mogli sami decydować o tym, kiedy będą mieli wolne dni lub urlopy – szczególnie w okresie letnim – co pozbawiało ich kontaktu z rodzinami i dziećmi. Osoby, które szły na zwolnienie lekarskie, były częściej zwalniane, więc ludzie pracowali nawet wtedy, gdy byli chorzy i źle się czuli.

1 G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Dlaczego szwaczki nie strajkują', Ekonsument [strona internetowa], 21.01.2022, https://www.ekonsument.pl/a67274_dlaczego_szwaczki_nie_strajkuja.html (dostęp 20 grudnia 2022 r.); G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Gdzie są polskie szwaczki', Ekonsument [strona internetowa], 9.01.2020, https://www.ekonsument.pl/a67182_gdzie_sa_polskie_szwaczki.html, (dostęp 20 grudnia 2022 r.); G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Made in Poland', Ekonsument [website], 9.01.2020, https://www.ekonsument.pl/a67184_made_in_poland_jak_wyglada_zycie_szwaczki.html, (dostęp 20 grudnia 2022 r.); G. Latos, Świat Kobiety, '40 stopni na hali', Ofeminin [strona internetowa], 4.05.2021, <https://www.ofeminin.pl/swiat-kobiet/to-dla-nas-wazne/40-stopni-na-hali-wyczerpanie-i-pampersy-wyzysk-polskich-szwaczek/h6evfjz>, (dostęp 19 grudnia 2022 r.).

4. Niebezpieczne warunki pracy. Stale przeciekający dach stwarzał realne zagrożenie porażenia prądem podczas deszczu, ponieważ maszyny do szycia korzystające z elektryczności ulegały zamoczeniu. Z tego powodu jedna z kobiet doznała porażenia prądem i przez pewien czas była niezdolna do pracy; pracodawca nie uznał i nie wypłacił jej pełnego zwolnienia lekarskiego. Brak klimatyzacji: ekstremalne upały latem (ponad 40 i 50°C) i silny chłód zimą. W szczytowym okresie pandemii nie były dostępne ani środki dezynfekujące, ani inne środki zapobiegające COVID-19.
5. Ubezpieczenie społeczne. Pracodawca nie płacił lub płacił z opóźnieniem ubezpieczenie społeczne, co skutkowało problemami pracowników z dostępem do krajowego systemu opieki zdrowotnej, a w przyszłości niższymi emeryturami.
6. Ograniczenia dotyczące picia wody i przerw na toaletę. Zabronione było jedzenie i picie wody lub innych napojów (herbaty, kawy) w miejscu pracy oraz chodzenie do toalety lub kuchni w celu napicia się czegoś. Kobiety opisywały to jako upokarzające i bardzo trudne do zniesienia. Dozwolona była tylko jedna 15-minutowa przerwa dziennie na skorzystanie z toalety lub zjedzenie/napicie się czegoś.
7. Bezprawne zwolnienia. W 2018 r. przez wiele miesięcy pracownicy prosili o spotkanie z dyrektorem generalnym, ale ten nigdy nie wyraził na nie zgody. Sfrustrowane kobiety spontanicznie odmówiły pracy w jedną z sobót (w nadgodzinach) i poprosiły o rozpoczęcie negocjacji. Następnego dnia ukarano trzy strajkujące osoby dyscyplinarnym zwolnieniem ze skutkiem natychmiastowym – w celu zastraszenia całej załogi. Konsekwencją tego typu zwolnienia był brak prawa do odprawy i realny problem ze znalezieniem nowej pracy. Kobiety zwolnione w ten sposób poszły ze sprawą do sądu i po trzech latach wygrały. Sąd uznał dyscyplinarne zwolnienie za bezpodstawne i nakazał spółce wypłatę odprawy.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- pracownice (szwaczki) firmy produkującej odzież dla marek odzieżowych oraz ich rodziny.

Interesariusze to:

- właściciele fabryki,
- klienci firmy,
- samorządy lokalne i władze krajowe,
- związki zawodowe.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

W przemyśle odzieżowym czas realizacji zamówień jest bardzo krótki. Marki fast fashion wprowadzają nowe kolekcje wielokrotnie w ciągu roku, a cały proces – od projektowania, przez produkcję, aż po wprowadzenie na rynek – przebiega szybko. Firmy produkujące odzież muszą dostarczać zamówione towary szybciej, niż pozwalają na to aktywa produkcyjne w normalnych warunkach. To z kolei generuje ryzyko wystąpienia nadmiernej liczby nadgodzin, dodatkowych dni pracy (w tym

weekendów) i wywierania presji na pracowników w celu zwiększenia ich produktywności. Ma to również duży wpływ na dobrostan pracowników (zdrowie fizyczne i psychiczne), a co za tym idzie, także na ich rodziny. Niskie ceny. Wyznacznikiem marki są niskie ceny w Azji (Bangladesz, Indie, Wietnam). Spadek cen jest spowodowany poszukiwaniem tanich produktów przez klientów. Ma to wpływ na model biznesowy firmy oraz na wynagrodzenie i warunki pracy w fabryce.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Głównymi posiadaczami praw są pracownicy. Ich prawa są ujęte w wielu międzynarodowych traktatach dotyczących praw człowieka, na przykład w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (MPPGSiK) oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP).

- Prawo do pracy (MPPGSiK art. 6.1). „Prawo do pracy, które obejmuje (...) możliwości utrzymania się poprzez pracę swobodnie wybraną lub przyjętą”. Zastosowanie w tym przypadku: w tym regionie nie było realnych alternatyw dla tej pracy. Pracodawca wykorzystywał pracowników (groził, że ich wyrzuci), a pracownik nie miał innego wyjścia, jak zaakceptować pracę i jej szkodliwe warunki.
- Prawo do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy (art. 7 MPPGSiK), w szczególności:
 - Prawo do godziwego wynagrodzenia (art. 7 (a) (ii) Konwencji MPPGSiK): „zadowalające warunki życia dla nich samych i ich rodzin”. Zastosowanie w tym przypadku: płace były zbyt niskie, aby zaspokoić podstawowe potrzeby.
 - Prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (MPPGSiK art.7 (b)). Zastosowanie w tym przypadku naruszeń jest spowodowane m.in. przeciekającym dachem, brakiem dostępu do wody pitnej, ekstremalne temperatury w zakładzie, zmuszanie do pracy w czasie pandemii COVID bez żadnych metod ochrony.
 - Prawo do wypoczynku i wolnego czasu (MPPGSiK Art.7 (d)): „wypoczynek, wolny czas i rozsądne ograniczenie czasu pracy, okresowe płatne urlopy oraz wynagrodzenie za dni świąteczne”. Zastosowanie w tym przypadku: stała praca w nadgodzinach, pozbawienie urlopu i wolnych weekendów.
 - Prawo do wstępowania do związków zawodowych w celu ochrony interesów gospodarczych i Społecznych (MPPGSiK art. 8.1 (a)). Zastosowanie w tym przypadku: pracodawca zwolnił lub „przekupił” (dając awanse za rezygnację z walki) osoby aktywne w walce o prawa pracowników.
 - Prawo do strajku (MPPGSiK art. 8.1. (d)). Zastosowanie w tym przypadku: pracodawca odmówił rozmów ze strajkującymi i losowo zwolnił pracownice, które uczestniczyły w strajku.
 - Prawo do zabezpieczenia społecznego, włączając w to ubezpieczenia społeczne (MPPGSiK art. 9). Zastosowanie w tym przypadku: pracodawca nie opłacał ubezpieczenia społecznego, pozbawiając pracowników dostępu do systemu opieki zdrowotnej i wynagrodzenia emerytalnego w przyszłości.
 - Prawo do dobrowolnej pracy i wstępowania do związków zawodowych (art. 22 MPPOiP, a także PDPCz i Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (1948) o wolności związkowej i prawie do organizowania się). Zastosowanie w tym przypadku: kierownictwo odmówiło rozmowy z przedstawicielami pracowników i bezprawnie zwolniło strajkujących. Zakazano zrzeszania się.

- Wykorzystywanie (MPPPiO art. 8 (c)). „Nie wolno nikogo zmuszać do pracy przymusowej lub obowiązkowej”. Zastosowanie w tym przypadku: celowo niskie wynagrodzenie, fałszywe umowy o pracę w niepełnym wymiarze godzin i nierealistyczne codzienne normy produkcji stworzyły system przymusowych nadgodzin, który zmuszał pracowników do pracy ponad ich fizyczne ograniczenia i wolę.
- Zakaz dyskryminacji. Zastosowanie w tym przypadku: przeciwko pracownikom, głównie kobietom korzystającym z toalet na żądanie, doprowadziło do upokarzających sytuacji, gdy kobiety musiały nosić pieluchy, na przykład podczas menstruacji.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI / KONTEKST BIZNESOWY?

Klienci firmy oczekują, że towar będzie tani – na poziomie cenowym producentów odzieży z Azji, a także oczekują częstych zmian kolekcji, co skutkuje bardzo krótkimi terminami realizacji zamówień – jest to element „fast fashion”.

W związku z tym trudno jest ograniczyć ryzyko związane z takim zachowaniem, tj. powodowanie skrajnego ryzyka dla pracowników firm odzieżowych, gdy konkurenci stosują to samo podejście. Jakikolwiek wydłużony czas dostawy lub wzrost płacności za odzież spowoduje obniżenie marży dochodowej dla firmy, podczas gdy musi ona być rentowna i konkurencyjna.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Sytuacji można było uniknąć, gdyby pracodawca:

- przeprowadził postępowanie należytej staranności, zgodnie z zasadami Wytycznych, aby zrozumieć potencjalne zagrożenia dla pracowników;
- rozpoczął dialog z interesariuszami;
- aktywnie kontaktował się z państwem, aby zrozumieć kontekst prawny;
- wdrożył skuteczny mechanizm składania skarg na poziomie zakładu;
- zezwolił na utworzenie związków zawodowych;

lub gdyby:

- Państwowa Inspekcja Pracy miała wystarczające możliwości egzekwowania prawa pracy (kontrole nie wykazały istotnych nieprawidłowości, ponieważ wizyty nie były zaskoczeniem dla spółki, co pozwoliło kierownictwu ukryć autentyczną dokumentację pracowniczą i odpowiednio przygotować się do tych wizyt; ponadto rozmowy z pracownikami były przeprowadzane w obecności ich przełożonych, co powodowało uzasadnione obawy o konsekwencje w przypadku ujawnienia prawdy o nadużyciach firmy);
- duże marki (polskie i międzynarodowe), dla których firma produkowała odzież, przeprowadzały badania i audyty należytej staranności i czuły się odpowiedzialne za przestrzeganie praw człowieka i praw pracowniczych w swoim łańcuchu dostaw;

- zyski przemysłu odzieżowego zostałyby sprawiedliwie podzielone między firmy w łańcuchu wartości: pracowników gospodarstw rolnych, producentów tkanin, producentów odzieży (firma w naszym studium przypadku) i właścicieli marek;
- konsumenci końcowi woleliby kupować towary pochodzące ze sprawiedliwego handlu, wyprodukowane w sposób etyczny i byłiby gotowi zapłacić rozsądną wyższą cenę, jeśli byłoby to konieczne.

Co można zrobić teraz, aby rozwiązać rozpoznane problemy?

Państwo musi egzekwować przepisy prawa pracy, np. wprowadzając częstsze inspekcje i zwiększając grzywny za nieprzestrzeganie prawa.

Firma powinna:

- wykonać nakaz sądowy i przestrzegać polskiego prawa pracy oraz standardów międzynarodowych;
- zacząć angażować interesariuszy we współpracę z pracownikami i włączyć w ten proces ekspertów zewnętrznych (pomaga to organizacjom proaktywnie uwzględniać potrzeby grup interesariuszy, w tym przypadku pracowników, i może pomóc w znalezieniu odpowiednich rozwiązań mających na celu złagodzenie potencjalnych zagrożeń i konfliktów);
- zaprzestać utrudniania zakładania związków zawodowych lub wyznaczania przedstawicieli pracowników do rokowań zbiorowych i uzgodnić regularne rundy negocjacyjne – na początku z udziałem organów zewnętrznych, takich jak przedstawiciele firmy, najlepiej z tej samej branży, która jest znanym przykładem skutecznego wdrożenia takiego układu zbiorowego pracy, lub mediatora z ośrodka mediacji znajdującego się przy lokalnym sądzie;²
- w dialogu z posiadaczami praw i interesariuszami opracować i wdrożyć skuteczny kodeks postępowania i mechanizm składania skarg, który spełnia kryteria skuteczności wymienione w wytycznej 31 (przy aktywnym zaangażowaniu klientów firmy i organizacji pozarządowych specjalizujących się w przemyśle odzieżowym);
- wprowadzić bardziej rygorystyczne procedury BHP.

Marki (klienci firmy) powinny:

- zmienić niewłaściwe praktyki po swojej stronie, tj. wydłużyć czas realizacji zamówienia i składać zamówienia z odpowiednim wyprzedzeniem;
- wprowadzić uczciwe ceny dla dostawców;
- przeprowadzić badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka w swoim łańcuchu dostaw i uzgodnić z przedsiębiorstwem plan audytu.

Dodatkowo:

- potrzebne są wolne media, aby informować opinię publiczną o takich przypadkach, roli i odpowiedzialności marek, a także skuteczne lokalne instytucje (Państwowa Inspekcja Pracy).

² Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, „Proceduralne aspekty mediacji”, <https://zpp.net.pl/proceduralne-aspekty-mediacji-w-miejscu-pracy/>, (dostęp 20 stycznia 2023 r.).

Przypadek ten pokazuje, jak ważna jest wiedza różnych interesariuszy na temat praw człowieka i praw pracowniczych oraz wdrażanie środków mających na celu ochronę godności ludzkiej i godnej pracy. Ramy dla przedsiębiorstw i pracowników w zakresie poszanowania praw człowieka stanowią międzynarodowe przepisy dotyczące praw człowieka oraz wytyczne ONZ i OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych. Co więcej, przypadek ten wskazuje na brak reakcji ze strony klientów po jego ujawnieniu w prasie. Żadna z firm zaangażowanych w tę sprawę nie poniosła żadnych konsekwencji prawnych.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIENIE OFIAROM?

Możliwe byłoby poinformowanie Międzynarodowej Konfederacji Związków Zawodowych (ITUC), która broni związkowców i podejmuje działania przeciwko naruszeniom praw pracowniczych i innych naruszeń praw człowieka.³ W rezultacie firma może znaleźć się na „czerwonej liście” firm naruszających prawa pracownicze, opublikowanej przez ITUC.

Opisany przypadek jest dość powszechny w tej branży w Polsce. Jeśli pracownicy takich firm połączą siły, warto rozważyć złożenie skargi zbiorowej do Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka.⁴

Zgłaszanie naruszeń prawa do rokowań zbiorowych, naruszeń związanych z bezpiecznymi warunkami pracy, zakazu dyskryminacji w miejscu pracy do MOP, do klastra „Zarządzanie, prawa i dialog”.⁵ W oparciu o Deklarację MOP dotyczącą podstawowych zasad i praw w pracy.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948)
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966)
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966)
- Deklaracja MOP dotycząca podstawowych zasad i praw w pracy
- polski Kodeks pracy i przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy
- polski Kodeks cywilny

³ Międzynarodowa Konfederacja Związków Zawodowych, ‘Legal Unit’, <https://www.ituc-csi.org/legal-unit?lang=en>, (dostęp 22 stycznia 2023 r.).

⁴ United Nations Human Rights, ‘Reporting violations’, https://www.ohchr.org/en/reporting_violations (dostęp 24 stycznia 2023 r.); United Nations Human Rights, ‘Access remedy’, [ohchr.org \[strona internetowa\]](https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/access-remedy), <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/access-remedy> (dostęp 24 stycznia 2023 r.).

⁵ Międzynarodowa Organizacja Pracy, ‘Special procedures’, <https://guide-supervision.ilo.org/defending/a-complaint-alleging-violation-of-freedom-of-association-can-be-lodged-by-any-ilo-constituent-a-government-employers-or-workers-organizations-against-a-government/> (dostęp 21 stycznia 2023 r.); Międzynarodowa Organizacja Pracy, ‘Q&As on business and collective bargaining’, https://www.ilo.org/empent/areas/business-helpdesk/faqs/WCMS_DOC_ENT_HLP_CB_FAQ_EN/lang--en/index.htm (dostęp 21 stycznia 2023 r.).

STUDIUM PRZYPADKU 10.

NEGATYWNY WPŁYW SPÓŁKI GÓRNICZEJ NA PRAWA MNIEJSZOŚCI W GRUZJI

AKAKI KUKHALEISHVILI

Rich Metals Group (RMG) to przedsiębiorstwo górnicze działające w Tbilisi w Gruzji, zajmujące się wydobywaniem i wytopem rudy, miedzi i złota. Przedsiębiorstwo planuje prowadzenie wydobywania odkrywkowego minerałów w Muszewani, wiosce w Gruzji zamieszkałej przez około 600 osób, gdzie większość mieszkańców stanowią Azerowie. Spółka może napotkać bariery językowe, ponieważ ocena oddziaływania na środowisko i raport zakresowy zostały przygotowane wyłącznie w języku gruzińskim, bez tłumaczenia na język azerbejdżański, co utrudnia sensowną współpracę.

RMG zamierza prowadzić 55 wierceń i robót strzałowych rocznie, wydobywając złoto i miedź przez sześć lat, potencjalnie rozszerzając zakres przyszłych zezwoleń, w odległości 808 metrów od obszarów mieszkalnych. Obecna decyzja środowiskowa obejmuje jedynie 11,27 hektara, mimo że całkowity obszar objęty koncesją wynosi 175,8 ha i pozwala na potencjalne przyszłe zezwolenia. Ocena środowiskowa uwzględnia jednak tylko obecne obszary wydobywcze, pomijając skumulowany wpływ przyszłego wydobywania.

Lokalna ludność Muszewani wyraziła silny opór wobec projektu podczas publicznej dyskusji zorganizowanej przez RMG 14 lipca 2022 r., w której uczestniczyła niewielka liczba osób z wioski, reprezentująca jedynie ułamek populacji. Mieszkańcy wioski Muszewani założyli wiejską grupę inicjatywną i w lipcu 2022 r. złożyli skargę do Krajowej Agencji Ochrony Środowiska (NEA), powołując się na różne obawy dotyczące praw człowieka związane z prawem do informacji, uczestnictwa, a także swobodnej, uprzedniej i świadomej zgody (FPIC), zdrowia i środków do życia oraz dziedzictwa kulturowego.

Skarżący zarzucają, że nie przeprowadzono wcześniejszych konsultacji z lokalną ludnością w sprawie planu oceny oddziaływania na środowisko oraz że publiczna dyskusja zorganizowana przez RMG nie była wystarczająco inkluzywna, potencjalnie naruszając prawo lokalnej ludności do uczestnictwa. Co więcej, przedstawiciele firmy rzekomo wprowadzili w błąd lokalną ludność, obiecując systemy zaopatrzenia w wodę i podłączenie do sieci gazowej w zamian za podpisanie formularza zgody, co budzi obawy co do adekwatności i autentyczności procesu FPIC.

Lokalna ludność zgłasza również obawy dotyczące potencjalnego wpływu działalności górniczej na ich ekosystem, warunki mieszkaniowe i zdrowie, a także braku przepisów dotyczących rekompensat w przypadku szkód, co może mieć wpływ na ich prawo do zdrowia i środków do życia. Skarżący wskazują również na ryzyko związane z rozproszeniem dziedzictwa kulturowego w wyniku działalności wydobywczej, co potencjalnie narusza prawo lokalnej społeczności do dziedzictwa kulturowego.

Pomimo protestów i skarg 1 listopada 2022 roku RMG Gold otrzymała pozwolenie na wydobywanie złota i miedzi w Muszewani od Krajowej Agencji Środowiska (NEA). Podczas postępowania

administracyjnego NEA ustaliła, że skargi były nieuzasadnione i stwierdziła, że RMG wypełniła swoje zobowiązania w dobrej wierze. NEA podała, że spółka RMG zorganizowała publiczną dyskusję, w której wzięli udział przedstawiciele NEA, przedstawiciele samorządów lokalnych, RMG Copper, RMG Gold i inne zainteresowane strony. Według NEA, RMG Copper przedłożyła również raporty przedstawiające działania społeczno-ekonomiczne, edukacyjne i infrastrukturalne, które mają zostać podjęte przez spółkę.

W ramach zezwolenia RMG Copper jest zobowiązana do monitorowania wpływu projektu na obiekty dziedzictwa kulturowego oraz wdrożenia planów monitorowania środowiska i reagowania kryzysowego. Spółka musi również przestrzegać zaleceń i ustaleń zawartych w raporcie z oceny oddziaływania na środowisko (OOS) w celu łagodzenia i zapobiegania wpływowi na różnorodność biologiczną. Jak argumentuje NEA, spółka RMG Copper stwierdziła ponadto, że zabytki dziedzictwa kulturowego znajdują się z dala od planowanych działań, a wibracje nie spowodują szkód.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- mieszkańcy wioski Muszewani,
- pracownicy przedsiębiorstwa górniczego.

Interesariusze:

- rząd,
- Ministerstwo Ochrony Środowiska i Rolnictwa Gruzji,
- Krajowa Agencja Ochrony Środowiska,
- związki zawodowe,
- organizacje społeczeństwa obywatelskiego, obrońcy praw człowieka.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Ponieważ firma jest zmuszona do prowadzenia działalności tam, gdzie znajdują się zasoby mineralne, a ponadto działa w sektorze podatnym na wypadki, z jej podstawowym modelem biznesowym nie-rozerwalnie wiąże się szereg kwestii związanych z prawami człowieka, w tym:

- prawo górników do zdrowia,
- prawo górników do życia,
- utrata środków do życia i negatywny wpływ na zdrowie miejscowej ludności,
- prawo do zdrowia (ponieważ jej działalność może wpływać na dostęp do czystej wody),
- naruszenie prawa do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska (obecna działalność prowadzi do powstania szkód w środowisku),
- utrata dziedzictwa kulturowego,
- potencjalnie również naruszenie praw mniejszości.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Zagrożenie dla praw członków lokalnej społeczności:

- prawo do życia,
- prawo do równego traktowania i wolności od dyskryminacji,
- prawo do zdrowia,
- prawo do zdrowego środowiska,
- prawo do własności,
- prawo do odpowiedniego poziomu życia (m.in. warunków mieszkaniowych),
- prawo do rozwoju,
- prawo do zabezpieczenia socjalnego,
- prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI / KONTEKST BIZNESOWY?

Ryzyko prawne wynika z faktu, że spółka RGM nie przestrzega międzynarodowych standardów w zakresie dobrowolnej, uprzedniej i świadomej zgody (FPIC), co naraża ją na ryzyko wszczęcia postępowania sądowego na szczeblu lokalnym lub międzynarodowym. Na przykład, lokalna organizacja pozarządowa z centrum sprawiedliwości społecznej złożyła skargę do sądu krajowego i planuje wykorzystać wszystkie dostępne mechanizmy międzynarodowe.

Ryzyko operacyjne, ponieważ protesty miejscowej ludności mogą stwarzać ryzyko operacyjne dla firmy, a także zagrożenia dla bezpieczeństwa pracowników firmy i lokalnych społeczności.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTTCZYMI ONZ

Przed rozpoczęciem projektu firma powinna była wykonać następujące czynności:

- Opracować zobowiązującą politykę w zakresie praw człowieka.
- Przeprowadzić badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka w celu zidentyfikowania i oceny charakteru rzeczywistego i potencjalnego szkodliwego wpływu na prawa człowieka, z którym mogą być związane jej działania.
- Przygotować ocenę wpływu na prawa człowieka (samodzielną lub stanowiącą część oceny wpływu społecznego) oraz ocenę wpływu na środowisko, obejmującą jako punkt odniesienia uznane na szczeblu międzynarodowym prawa człowieka, a także opracować plan działania w celu rozwiązania rozpoznanych problemów. Wyniki powinny zostać przetłumaczone na język zrozumiały dla miejscowej ludności.
- Zobowiązać się do przeprowadzania oceny wpływu na prawa człowieka w ogóle lub w regularnych odstępach czasu.

- Zaangażować się w dialog z interesariuszami i współpracę z lokalnymi społecznościami w celu zapewnienia komunikacji i opracowania zaufanych i skutecznych procedur składania skarg/zgłaszania skarg/odwołań, które spełniają kryteria wytycznej 31.

Teraz firma powinna wykonać następujące czynności:

- Przetłumaczyć plan oceny oddziaływania na środowisko (OOS) na język azerbejdżański i przedstawić go, aby zagwarantować, że wszystkie zainteresowane strony będą w stanie go zrozumieć i przekazać informacje zwrotne na temat proponowanego projektu.
- Przeprowadzić kolejną rundę konsultacji, skierowaną w szczególności do większości mieszkańców wsi, aby zebrać ich obawy i uwzględnić je w procesie decyzyjnym. Dzięki temu projekt będzie dostosowany do potrzeb i priorytetów lokalnej społeczności, a także zgodny z Wytycznymi ONZ dotyczącymi praw człowieka.
- W oparciu o konsultacje należy stworzyć nowy plan działania, który uwzględni wszystkie główne obawy miejscowej ludności, w tym kwestie społeczno-gospodarcze, takie jak systemy zaopatrzenia w wodę, podłączenie wsi do sieci gazowej oraz możliwości zatrudnienia dla miejscowej ludności. To z kolei przyczyni się do minimalizacji wpływu projektu na środowisko, ale także do maksymalizacji pozytywnego wpływu społeczno-gospodarczego na lokalną społeczność.
- Dokument oceny wpływu musi zawierać postanowienia dotyczące rekompensat dla ludności w przypadku naruszenia ich praw do zdrowia i środków do życia wynikających z działalności wydobywczej.
- Ocena wpływu powinna również obejmować analizę ryzyka związanego z potencjalnym zniszczeniem dziedzictwa kulturowego w wyniku działalności wydobywczej, a także potencjalne środki łagodzące w celu zaradzenia temu ryzyku.

Przypadek działalności wydobywczej RMG w Muszewani podkreśla znaczenie poszanowania i ochrony praw człowieka w działalności biznesowej. Pomimo skarg i obaw zgłaszanych przez lokalną społeczność w związku z barierami językowymi, brakiem znaczącego uczestnictwa i potencjalnym negatywnym wpływem na ich zdrowie, źródła utrzymania i dziedzictwo kulturowe, RMG otrzymała pozwolenie na wydobycie.

Przypadek ten podkreśla potrzebę prowadzenia przez przedsiębiorstwa należytej staranności w zakresie praw człowieka, podejmowania konstruktywnego dialogu z interesariuszami oraz poszanowania prawa do wolnej, uprzedniej i świadomej zgody lokalnych społeczności. Podkreśla również znaczenie pociągania przedsiębiorstw do odpowiedzialności za ich wpływ na prawa człowieka i zapewniania skutecznych środków zaradczych dla poszkodowanych społeczności.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Mechanizmy ONZ:

- przekazanie informacji Grupie Roboczej ds. Biznesu i Praw Człowieka oraz organom traktatowym ONZ upoważnionym do przyjmowania skarg od osób prywatnych,

- procedura składania skarg Rady Praw Człowieka ONZ,
- Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. mniejszości,
- Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. praw człowieka i środowiska,
- Specjalny Sprawozdawca ONZ w dziedzinie praw kulturalnych,
- Komitet ds. zgodności z konwencją z Aarhus,
- organizacje pozarządowe mogą wysyłać raporty pomocnicze do organów traktatowych i UPR w celu zwrócenia uwagi szerszej publiczności i wywarcia presji na władze państwowe.

Mechanizmy regionalne (Rada Europy):

- wniesienie sprawy do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka po wyczerpaniu wszystkich środków sądowych w Gruzji,
- procedura skarg zbiorowych w ramach Europejskiego Komitetu Praw Społecznych (EKPS),
- komitet doradczy w ramach Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych w Europie.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

USTAWODAWSTWO KRAJOWE

- Konstytucja Gruzji (art. 10, 11, 19 i 29), która obejmuje prawo do życia, prawo do równości, prawo do własności i prawo do ochrony środowiska
- gruzińska Ustawa o ochronie środowiska z 1996 r.
- gruziński Kodeks oceny oddziaływania na środowisko
- gruzińska Ustawa o systemie obszarów chronionych

PRAWO I STANDARDY MIĘDZYNARODOWE

- Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPCz)
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPGSiK)
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (MPPOiP)
- Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych (ratyfikowana w 2005 r.)
- Umowa stowarzyszeniowa z UE, która wspomina o wytycznych OECD
- Konwencja z Aarhus o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska
- (Rio) Konwencja o różnorodności biologicznej, 1996 r.
- Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka (A/HRC/17/31)

ORZECZNICTWO

- Orzecznictwo Komitetu Praw Człowieka w ramach Paktu (zob. np. sprawy *Lansman przeciwko Finlandii*).
- *Taşkın i inni przeciwko Turcji*, 2004 r., §§ 133
- *Tătar przeciwko Rumunii*, 2009 r.
- *Bumbeș przeciwko Rumunii*, 2022 r., §§ 92–102

DOKUMENTY ONZ

- Raport Grupy Roboczej ONZ ds. praw człowieka i korporacji transnarodowych oraz innych przedsiębiorstw: 'Należyta staranność korporacyjna w zakresie praw człowieka – nowe praktyki, wyzwania i dalsze działania', UN Doc. A/73/163
- Zgromadzenie Ogólne ONZ, Niepodzielność i współzależność praw gospodarczych, społecznych, kulturalnych, obywatelskich i politycznych: rezolucja / przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne, 13 grudnia 1985 r., A/RES/40/114
- Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR), Komentarz ogólny nr 3: Charakter zobowiązań Państw-Stron (Art. 2, Para. 1, Paktu), 14 grudnia 1990 r., E/1991/23
- Raport Specjalnego Sprawozdawcy ONZ w sprawie prawa każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia fizycznego i psychicznego, E/CN.4/2006/48 (3 marca 2006 r.)

STUDIUM PRZYPADKU 11.

MEGALOTNISKO W CZASACH KRYZYSU KLIMATYCZNEGO

FRANCISZEK NOWAK

W listopadzie 2017 r. polska Rada Ministrów podjęła decyzję o utworzeniu jednego z największych portów lotniczych w Europie, zwanego Centralnym Portem Komunikacyjnym (dalej: CPK).¹ Lotnisko ma zajmować ponad 3 000 hektarów ziemi i docelowo obsługiwać 100 milionów pasażerów rocznie. Projekt CPK obejmuje nie tylko budowę lotniska, ale także sieci dróg kolejowych i samochodowych. Prace mają zostać ukończone w ciągu ośmiu lat, co byłoby rekordowym tempem w skali europejskiej.

Aby wdrożyć projekt, w 2018 r. na mocy specjalnej ustawy polski rząd powołał Centralny Port Komunikacyjny² jako spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością będącą w całości własnością państwa. CPK, będąc przedsiębiorstwem państwowym, łączy role państwa i biznesu i ma nie tylko obowiązek przestrzegania praw człowieka przez firmę, ale także obowiązek ochrony praw człowieka przez państwo.³ CPK będzie współpracować z innymi firmami, ale nie wiadomo jeszcze, z jakimi.

Według Najwyższej Izby Kontroli, CPK nie dostarcza pełnych i wiarygodnych informacji finansowych, co rodzi pytania dotyczące wydatkowania środków publicznych.⁴ Na lokalizację lotniska wybrano miejscowość Baranów, ale nie uwzględniono woli samorządu w odniesieniu do inwestycji.⁵ Nie wskazano jeszcze dokładnej lokalizacji lotniska.

CPK powołała Radę Dialogu Społecznego, do której zaproszono mieszkańców Baranowa, ale nie mieszkańców miejscowości, przez które mają przebiegać tory kolejowe łączące większe miasta z lotniskiem. Konsultacje społeczne dotyczyły przebiegu linii kolejowych, jednak formularze dostarczone mieszkańcom nie pozwalały na wyrażenie całkowitego sprzeciwu wobec budowy torów, a jedynie na wybór jednego z wariantów, który CPK uważa za możliwy. Mieszkańcy, którzy zdecydują się nie sprzedawać swoich domów, zostaną przymusowo wywłaszczeni za odszkodowaniem, które prawdopodobnie nie umożliwi im rozpoczęcia życia w innym miejscu na tym samym poziomie.⁶

1 Uchwała Rady Ministrów z listopada 2017 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przygotowania i Realizacji Inwestycji: Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny dla Rzeczypospolitej Polskiej, https://www.gov.pl/static/mi_arch/files/0/1798278/CPKengver.pdf, (dostęp 19 lutego 2023 r.).

2 Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1354 z późn. zm.).

3 OECD, 'OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises', Wydanie 2015, OECD Publishing, Paryż, <https://doi.org/10.1787/9789264244160-en>, (dostęp 19 lutego 2023 r.).

4 Najwyższa Izba Kontroli, 'Centralny Port Komunikacyjny – czy to się może udać?', 2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/centralny-port-komunikacyjny-czy-to-sie-moze-udac.html>, (dostęp 19 lutego 2023 r.).

5 Uchwała Rady Ministrów..., s. 58.

6 Domiporta, 'Ciekawe, czy księdza odważą się wywłaszczyć' – mieszkańcy Baranowa nie chcą oddawać swoich działek pod CPK, 2020, <https://www.domiporta.pl/informacje/a/ciekawe-czy-ksiedza-odwaza-sie-wywlaszczyc-mieszkancy-baranowa-nie-chca-oddawac-swoich-dzialek-pod-3954>, (dostęp 19 lutego 2023 r.).

Mieszkańcy wiosek, które zostaną objęte działaniem CPK mówią o zniszczeniu całych wiosek, pozbawieniu domów, za które wciąż nie zostały spłacone kredyty, a niektórzy z nich muszą korzystać z pomocy psychologicznej. Wstrzymano inwestycje w Baranowie nie związane z lotniskiem, pozostawiając mieszkańców w ciągłym stanie oczekiwania i niepewności. Powyższe okoliczności doprowadziły do licznych protestów społecznych i podjęcia przez samorządy oficjalnych uchwał sprzeciwiających się inwestycji.⁷ W 2022 r. uchwalono ustawę znacznie zwiększającą uprawnienia CPK, umożliwiając spółce między innymi przeprowadzanie wywłaszczeń.⁸ Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich ustawa może naruszać prawo własności oraz zasadę słusznego odszkodowania za wywłaszczenie, a także inne wartości chronione przez Konstytucję RP.⁹ Negatywnie o inwestycji wypowiadały się również organizacje pozarządowe¹⁰ i obywatele, a o sposobie jej realizacji Najwyższa Izba Kontroli.

CPK dąży do stworzenia „lotniska neutralnego dla klimatu”, ale „neutralność klimatyczna” nie będzie obejmować operacji lotniczych odpowiadających za ponad 90% wszystkich emisji związanych z inwestycją.¹¹ Co więcej, nawet gdyby CPK miała plany lub cele w odniesieniu do emisji z samolotów, nadal byłyby one bardzo niebezpieczne, ponieważ nawet w opinii Międzynarodowego Zrzeszenia Przewoźników Powietrznych (IATA) niemożliwe jest całkowite wyeliminowanie emisji lotniczych u źródła.¹² CPK zapewni „jedynie” infrastrukturę dla operacji lotniczych, ale zgodnie z raportem Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. praw człowieka i środowiska odpowiedzialność biznesu w odniesieniu do zmian klimatycznych polega na ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych z działalności własnej i ich spółek zależnych oraz ich produktów i usług.¹³ Dlatego też odpowiedzialność biznesowa związana z budową lotniska nie może ograniczać się tylko do budynku lotniska, ale także do usług, które oferuje.

Ponadto nowe lotnisko ma nie tylko przejąć loty z innych lotnisk, ale także stworzyć nowe, nieistniejące trasy lotnicze i obsługiwać liczbę pasażerów, która byłaby niemożliwa bez nowego lotniska, w celu znacznego zwiększenia ruchu lotniczego w Polsce.¹⁴ Tym samym lotnisko zwiększy polskie limity emisji, co utrudni przeciwdziałanie kryzysowi klimatycznemu. CPK już teraz narusza prawa człowieka

7 Gmina Mikołów, 'Koleje CPK w Mikołowie', 2020, <https://mikolow.eu/koleje-cpk/> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

8 Money.pl, 'Sejm uchwalił ustawę dot. usprawnienia procesu inwestycyjnego Centralnego Portu Komunikacyjnego', 2022, <https://www.money.pl/gospodarka/sejm-uchwalil-ustawe-dot-usprawnienia-procesu-inwestycyjnego-centralnego-portu-komunikacyjnego-6793136402574176a.html> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

9 Rzecznik Praw Obywatelskich, 'Nowe zasady ustalania odszkodowań za wywłaszczenie nieruchomości na potrzeby Centralnego Portu Komunikacyjnego. Uwagi RPO dla Senatu', 2022, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-senat-uwagi-odszkodowania-wywlaszczenie-cpk> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

10 K.Guzek, 'Megalotnisko sposobem na kryzys? Nie tędy droga', 2020, <https://www.greenpeace.org/poland/aktualnosci/27775/megalotnisko-sposobem-na-kryzys-nie-tedy-droga/> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

11 K.Majczyk, 'CPK w projekcie SMART AIRPORTS. Dofinansowania dla zielonej energii i ograniczenia emisji CO₂', 2020, <https://www.cpk.pl/pl/aktualnosci-2/cpk-w-projekcie-smart-airports-dofinansowanie-dla-zielonej-energii-i-ograniczenia-emisji-co2> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

12 S.Ellerbeck, 'The aviation sector wants to reach net zero by 2050. How will it do it?', 2022, <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/aviation-net-zero-emissions> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

13 Rada Praw Człowieka ONZ, Specjalny sprawozdawca ds. praw człowieka i środowiska, 'Safe Climate Report', 2016, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-environment/safe-climate-report#:~:text=Conclusions%20of%20the%20report,human%20life%20and%20well-being> (dostęp 23 lutego 2023 r.).

14 CPK, 'Prognoza IATA dla CPK: 40 mln przepustowości w pierwszym roku', 2022, <https://www.cpk.pl/pl/aktualnosci-2/prognozy-iata-dla-cpk-40-mln-przepustowosci-w-pierwszym-roku> (dostęp: 8 kwietnia 2023 r.).

lokalnych mieszkańców poprzez sposób, w jaki jest realizowany, ale ze względu na reprezentację sektora lotniczego, zgodnie z dostępną wiedzą, w przyszłości naruszy prawa człowieka praktycznie nieograniczonej liczby osób, przyczyniając się do kryzysu klimatycznego.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- mieszkańcy Baranowa i okolicznych miejscowości.

Jeśli projekt dojdzie do skutku: również pracownicy i inne grupy oraz osoby dotknięte zmianami klimatu, do których CPK przyczyni się poprzez zwiększenie emisji.

Interesariusze:

- organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony środowiska oraz praw i interesów mieszkańców Baranowa i okolicznych miejscowości,
- samorządy lokalne,
- mieszkańcy Globalnego Południa.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Sektor lotniczy opiera się prawie całkowicie na paliwach kopalnych i jest sektorem, który, jeśli nie zostanie wystarczająco szybko przekształcony, zagrozi prawie wszystkim prawom człowieka. Dzieje się tak poprzez jego wkład w kryzys klimatyczny, ponieważ przewiduje się, że stanie się on sektorem odpowiedzialnym za zwiększenie emisji związanych z transportem.¹⁵ W związku z tym inwestycja ta, ze względu na swój charakter, przyczyni się do zwiększenia emisji, a tym samym do zmian klimatycznych. Takie wielkoskalowe projekty są również nierozzerwalnie związane z koniecznością eksmisji i relokacji mieszkających tam ludzi. Ponadto tempo realizacji projektu może zwiększyć prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożeń dla zdrowia i bezpieczeństwa. Wreszcie ramy czasowe projektu utrudniają konsultacje ze społecznościami.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Naruszone prawa mieszkańców miasta Baranów i miast sąsiednich:

- prawo do prywatności i prawo do własności – mieszkańcy są niepewni ze względu na brak jasnej decyzji co do tego, które nieruchomości zostaną wywłaszczone, a także perspektywę wpływu projektu na wartość nieruchomości, których nikt nie chce kupować;
- prawo do odpowiednich standardów życia – ze względu na brak ostatecznych decyzji w sprawie lokalizacji lotniska, procesy inwestycyjne w regionie zostały wstrzymane, w wyniku czego

¹⁵ M. Istel, 'Horala broni samolotów i mówi o 'paru procentach emisji'. A co to znaczy?', 2023, <https://konkret24.tvn24.pl/nauka/emisja-co2-horala-broni-samolotow-i-mowi-o-paru-procentach-emisji-a-co-to-znaczy-6833444> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

standardy życia mieszkańców nie ulegają poprawie, a wartość ich nieruchomości spada pomimo braku zainicjowania wywłaszczeń na dużą skalę;¹⁶

- prawo do zdrowia – mieszkańcy odczuwają niepokój, depresję i inne problemy zdrowotne z powodu niepewności sytuacji.¹⁷

Zagrożone prawa pracowników, którzy będą zaangażowani w projekt:

- prawa pracownicze – ze względu na planowany bardzo krótki czas realizacji inwestycji CPK istnieje potencjalne ryzyko, że CPK będzie wywierać zbyt dużą presję na pracowników, aby bardzo szybko zakończyć budowę.

W oparciu o raport Specjalnego Sprawozdawcy ONZ na temat tego, kto zostanie dotknięty zmianami klimatu, do którego przyczyni się CPK, zagrożone prawa mieszkańców Globalnego Południa są następujące:

- prawo do życia,
- prawo do zdrowia,
- prawo do żywności,
- prawo do wody i kanalizacji,
- prawo do zdrowego środowiska,
- prawo do odpowiedniego poziomu życia,
- prawo do zakwaterowania,
- prawo do własności,
- prawo do samostanowienia,
- prawo do rozwoju i kultury.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

W Polsce w ciągu ostatnich ośmiu lat zasada praworządności była naruszana na wiele sposobów, co zostało potwierdzone m.in. w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS)¹⁸. Ponieważ CPK jest Spółką Skarbu Państwa, jest mało prawdopodobne, aby jej działania zostały skutecznie zakwestionowane w sądach, a władze publiczne najprawdopodobniej zignorują lub zmieniają przepisy prawne, tworząc przeszkody dla projektu (podobna sytuacja miała miejsce w przypadku budowy muru w Puszczy Białowieskiej).¹⁹

¹⁶ Prawo.pl, 'Wywłaszczenia pod centralny port komunikacyjny', 2020 <https://www.prawo.pl/biznes/wywlaszczeni-pod-centralny-port-komunikacyjny,513345.html> (dostęp 19 lutego 2023 r.), Domiporta, "Ciekawe, czy księdza – odważą się wywłaszczyć" – mieszkańcy Baranowa nie chcą oddawać swoich działek pod CPK', 2020, <https://www.domiporta.pl/informacje/a/ciekawe-czy-ksiedza-odwaza-sie-wywlaszczyc-mieszkancy-baranowa-nie-chca-oddawac-swoich-dzialek-pod-3954> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

¹⁷ S. Żyśko, 'Zbudowane na krzywdzie, władza wysiedla ludzi pod CPK', <https://www.tygodnikpowszechny.pl/zbudowane-na-krzywdzie-wladza-wysiedla-ludzi-przez-cpk-178333> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

¹⁸ Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 15 lipca 2021 r., C-791/19, ECLI:EU:C:2021:565, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0791> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

¹⁹ P. Wroński, 'Mur na granicy polsko-białoruskiej bez przetargu, by nie opóźniać inwestycji', 2021, <https://wyborcza.pl/7,75398,27767588,mur-na-granicy-polsko-bialoruskiej-bez-przetargu-by-nie-opozniac.html> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Przed rozpoczęciem inwestycji spółka powinna była skonsultować się z mieszkańcami w sprawie lokalizacji lotniska przed podjęciem decyzji o jego budowie w Baranowie i opracować plan działania, który uwzględniłby obawy (potencjalnie) dotkniętych osób i zminimalizował negatywny wpływ na ich prawa. Do Rady Dialogu Społecznego należało zaprosić również mieszkańców zagrożonych wysiedleniem w związku z budową torów kolejowych. Co więcej, mieszkańcy obszarów, przez które mają przebiegać tory kolejowe, również powinni uzyskać gwarancję rzeczywistego zaangażowania/uczestnictwa w konsultacjach i możliwość wyrażenia sprzeciwu, a nie tylko wyboru jednej z wielu niedopuszczalnych opcji.

Na tym etapie realizacji projektu przedsiębiorstwo powinno przeprowadzić ocenę wpływu swoich działań na prawa człowieka i opracować – w dialogu z (potencjalnie) poszkodowanymi posiadaczami praw – odpowiedni plan działania oraz podjąć wysiłki naprawcze.

Jeśli inwestycja ma być kontynuowana, ważne jest, aby jak najszybciej ustalić dokładną lokalizację lotniska i torów kolejowych. Zapobieganie to przedłużaniu obecnego stanu niepewności, który spowodował całkowity brak inwestycji w regionie i spadek wartości nieruchomości, a także negatywny wpływ na zdrowie psychiczne posiadaczy praw. Ważne jest również, aby w maksymalnym stopniu podjąć dialog ze wszystkimi zainteresowanymi osobami za pośrednictwem Rady Dialogu Społecznego lub innego skutecznego formatu.

Ponadto wywłaszczenia powinny być przeprowadzane w sposób umożliwiający posiadaczom praw rozpoczęcie nowego życia w innym miejscu. Obecnie spółka CPK jest uprawniona do przeprowadzania wywłaszczeń na niekorzystnych warunkach, w sposób, który nie zapewnia wystarczających środków na zakup podobnego domu lub budowę nowego domu w innej lokalizacji. Średnie szacunki oscylują wokół 100–140 tys. zł, co – dla porównania – z trudem wystarcza na zakup nawet połowy kawalerki w Warszawie.

CPK powinna również przyjąć wiarygodne cele w zakresie udostępniania infrastruktury lotniskowej wyłącznie samolotom bezemisyjnym. Biorąc pod uwagę, że wszystkie emisje antropogeniczne powinny teraz spadać, celem dla nowych inwestycji powinny być zerowe emisje teraz, a nie za 10 lub 20 lat. Przyjęcie przez CPK celów osiągnięcia zerowej emisji na przykład w 2050 r. nie byłoby satysfakcjonujące, ponieważ w międzyczasie nadal przyczyniałoby się do negatywnego wpływu na prawa człowieka osób dotkniętych zmianami klimatu.

Wykorzystując fakt, że prace ziemne jeszcze się nie rozpoczęły, lepiej byłoby porzucić pomysł budowy lotniska i zaradzić negatywnemu wpływowi, który wystąpił do tej pory.

Zamiast CPK fundusze publiczne mogłyby zostać zainwestowane w sieć kolejową, aby zapewnić lepsze połączenia między mniejszymi miasteczkami, wsiami i miastami. Pomogłoby to zmniejszyć wykluczenie transportowe i przyczyniłoby się do poprawy dostępu do możliwości zatrudnienia, dostępu do opieki zdrowotnej i innych usług społecznych.

W dobie kryzysu klimatycznego nie powinno się podejmować pewnych działań gospodarczych, aby nie przyczyniać się do nieodwracalnych zmian w przyrodzie, które trwale negatywnie wpłyną na człowieka i jego prawa, w tym prawo do życia.

W przypadku podjęcia decyzji o realizacji projektów, które mogą być szkodliwe dla klimatu, a tym samym dla ludzi, należy zachować dodatkową ostrożność, aby zagwarantować, że projekt nie pogorszy sytuacji. Ważne jest jednak, aby nadać priorytet tym negatywnym skutkom dla ludzi i korzystania przez nich z praw człowieka, które już się zmaterializowały i w pierwszej kolejności zająć się najpilniejszymi zagrożeniami. W przypadku przedsiębiorstw państwowych oczekiwania dotyczące przestrzegania międzynarodowych standardów praw człowieka są wyższe niż w przypadku firm prywatnych.²⁰

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

W odniesieniu do obniżenia wartości nieruchomości, CPK mogłaby zostać pozwana na podstawie kodeksu cywilnego, który przewiduje odpowiedzialność z czynu niedozwolonego. Ponieważ jednak to państwo upoważniło i zobowiązało CPK do realizacji projektu, istnieje ryzyko – biorąc pod uwagę silny wpływ polityków na sądownictwo, w tym Trybunał Konstytucyjny, oraz potwierdzony przez ETS fakt naruszenia praworządności – że kwestia legalności wywłaszczeń i godziwego odszkodowania nie zostanie rozpatrzona przez sąd w sposób bezstronny.

Podczas gdy wywłaszczenie zostanie przeprowadzone zgodnie z prawem przyjętym na poziomie krajowym, wszelkie wysiłki poszkodowanych posiadaczy praw w celu zakwestionowania zgodności tego prawa z konstytucją są bardzo mało prawdopodobne, aby Trybunał Konstytucyjny wydał orzeczenie niekorzystne dla projektu rządowego. W takim przypadku otwarta zostanie droga do złożenia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na podstawie art. 34 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, z argumentacją, że przyjęta przez Polskę ustawa nie spełnia standardów praw człowieka.

Jeśli chodzi o kwestię kryzysu klimatycznego, zachowanie spółki można postrzegać zarówno jako jej własną działalność biznesową, jak i przez pryzmat realizacji projektu rządowego, reprezentującego państwo. W odniesieniu do działalności gospodarczej CPK, spółka może zostać pozwana zgodnie z procedurą cywilną w oparciu o prawo ochrony środowiska zakazujące powodowania bezprawnego oddziaływania na środowisko. Bezprawne oddziaływanie może być rozumiane jako sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego.²¹

Zasady współżycia społecznego mogą być interpretowane w podobny sposób jak niepisany standard staranności określony w holenderskim kodeksie cywilnym, co oznacza, że działanie sprzeczne

²⁰ C. Wee, 'Regulating the Human Rights Impact of State-owned Enterprises: Tendencies of Corporate Accountability and State Responsibility', 2008, <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/reports-and-materials/State-owned-enterprises-Oct-08.pdf> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

²¹ G. Karaszewski [w:] Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, LEX/el. 2022, art. 415.

z tym, co jest powszechnie akceptowane zgodnie z niepisanim prawem, jest niezgodne z prawem. Holenderski sąd w sprawie *Milieudefensie i in. przeciwko Royal Dutch Shell plc.* orzekł, że koncepcja niepisanego standardu staranności obejmuje zobowiązania wynikające z Wytycznych ONZ, które ustanawiają powszechnie akceptowany standard postępowania przedsiębiorstw w odniesieniu do praw człowieka.²² Ponadto potencjalnie możliwe byłoby pozwanie CPK z powodu jego niezgodnej z prawem działalności i domaganie się zgodności z Porozumieniem paryskim podczas prowadzenia działalności.

Możliwe byłoby również pozwanie rządu w trybie cywilnym za dążenie do budowy lotniska, które pogłębi kryzys klimatyczny – przy czym głównym żądaniem byłoby zaniechanie projektu lub zapewnienie, że projekt nie uniemożliwi Polsce osiągnięcia celów Porozumienia paryskiego. Można postużyć się podobnym rozumowaniem prawnym, jakie zastosowano w sprawie *Urgenda Foundation przeciwko Niderlandom*²³, w której stwierdzono, że rząd ma obowiązek na mocy EKPCz chronić prawa człowieka przed realnym zagrożeniem zmianami klimatu.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Europejska Konwencja Praw Człowieka)²⁴
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2016/C 202/02²⁵
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁶
- Porozumienie paryskie, L 282/4²⁷
- Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym²⁸
- Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o usprawnieniu procesu inwestycyjnego Centralnego Portu Komunikacyjnego²⁹
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny³⁰

22 *Milieudefensie v. Royal Dutch Shell PLC*, [2021], C/09/571932 / HA ZA 19–379 http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2021/20210526_8918_judgment-1.pdf 4,4.11. (dostęp 19 lutego 2023 r.).

23 Baza danych postępowań sądowych dotyczących globalnych zmian klimatu, *Fundacja Urgenda przeciwko Niderlandom*, [2020], 19/00135, <http://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/> (dostęp 19 lutego 2023 r.).

24 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, <https://www.unhcr.org/4d93501a9.pdf>.

25 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, 2016/C 202/02, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

26 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

27 Porozumienie paryskie, L 282/4, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2016:282:FULL&-from=HR> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

28 Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001089> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

29 Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o usprawnieniu procesu inwestycyjnego Centralnego Portu Komunikacyjnego, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001846> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

30 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wd19640160093> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska³¹
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka,³² 1948
- Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Uchwała Rady Ministrów z listopada 2017 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przygotowania i Realizacji Inwestycji: Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny dla Rzeczypospolitej Polskiej, 2017

³¹ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=w-du20010620627> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

³² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 1948, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (dostęp 8 kwietnia 2023 r.).

STUDIUM PRZYPADKU 12.

FIASKO PRZESIEDLENIA MIESZKAŃCÓW BELI BRYAG

OLYA PENEVA

Maritsa East EAD jest krajową spółką wydobywczą i największym producentem węgla brunatnego w Bułgarii. Przyczynia się do 45% produkcji energii brutto w regionie. W 2005 r. spółka otrzymała koncesję na poszukiwanie węgla w regionie Starej Zagory. Obiekt ten, znany jako kompleks Maritsa Iztok, jest największym kompleksem energetycznym w Europie Południowo-Wschodniej. Planowana działalność wydobywcza znacząco wpłynęła na kilka wiosek w regionie, w tym na dawną wioskę (obecnie osadę) Beli Bryag. Sprawa dotyczy braku odpowiedniego planu przesiedleń i rekompensat dla mieszkańców.

W 2005 r. lokalna gmina zaniechała zarządzania wioską, w tym zapewnienia mieszkańcom pomocy medycznej. Pomimo licznych prób rozwiązania sporu od 2007 r., pozostali na miejscu mieszkańcy byli narażeni na szereg naruszeń praw człowieka ze strony spółki i państwa. Wygląda na to, że spółka traktowała sprzedaż ziemi i domów jako „zwykłą sprzedaż nieruchomości”, podczas gdy dla pozostałych mieszkańców była to przymusowa eksmisja z ich domów i gruntów.¹

W 2016 r. Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBRD) zatwierdził dotację na zakup koparek potrzebnych do rozbudowy kopalni.² Projekt ten był dla mieszkańców niezrozumiały, ponieważ nigdy nie widzieli jego podsumowania. Nie jest jasne, dlaczego EBRD nie zastosował się do swojej polityki środowiskowej i społecznej z 2014 r. podczas procesu zatwierdzania dotacji.

Gdyby istniał odpowiedni plan przesiedleń, ludzie zostaliby przesiedleni i otrzymaliby odszkodowanie, co zminimalizowałoby negatywne skutki przesiedleń, przy jednoczesnym uwzględnieniu czynników społeczno-ekonomicznych i zapewnieniu odpowiedniej rekompensaty.

Gdyby konflikt został rozwiązany wcześniej, ludzie nie ponieśliby takich szkód, jak narażenie na zanieczyszczenie i szkodliwe substancje, degradacja środowiska, szkody psychologiczne i emocjonalne, pogorszenie stanu zdrowia i narażenie na przestępczość.

Przypadek ten przedstawia złożoną interakcję między działaniami spółki państwowej w sektorze wydobywczym a wsparciem EBRD dla ekspansji spółki, która doprowadziła do zniszczenia lokalnej wioski.

Brak przyjęcia planu przesiedleń prawdopodobnie wynika z luki w bułgarskim ustawodawstwie i wymogów polityki EBRD. Jednak chroniąc swoje interesy związane z rezerwami energetycznymi, państwo narusza swoje zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez nie międzynarodowych

¹ Maritsa East Mines, 'BEH Bond Issue', IPAM Case Number 2017/09, <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2017/09.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

² EBRD, 'Grant Approval', <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2021/03.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

traktatów dotyczących praw człowieka. Przypadek ten rodzi niepokojące pytanie dotyczące procesu sprawiedliwej transformacji. Państwo powinno chronić szczególnie wrażliwych posiadaczy praw, jednak rzeczywistość pokazuje coś wręcz przeciwnego – brak przejrzystości, odpowiedzialności i naruszanie przez państwo zobowiązań w zakresie praw człowieka.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- mieszkańcy Beli Bryag, szczególnie osoby bardziej narażone na naruszenia, ze względu na podeszły wiek, przewlekłą chorobę, choroby psychiczne i niski status społeczno-ekonomiczny,
- pracownicy kopalni.³

Interesariusze:

- KNSB, związek zawodowy reprezentujący pracowników kopalni, z których niektórzy są także mieszkańcami Beli Bryag,
- Bankswatch i For the Earth – organizacje pozarządowe reprezentujące mieszkańców Beli Bryag,
- państwo jako właściciel spółki,
- zarząd i kierownictwo spółki Maritsa Iztok EAD,
- Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju,
- lokalna gmina Radnewo.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Realizacja projektu opiera się na gruntach prywatnych, które są zajmowane przez osoby szczególnie wrażliwe – starszych mieszkańców i rodziny bez środków niezbędnych do opuszczenia gruntów.⁴ Główne zagrożenia dla korzystania z praw człowieka dotyczą prawa do posiadania ziemi, ponieważ proces został przeprowadzony bez odpowiednich konsultacji, rekompensaty i/lub relokacji. Ryzyko rozciąga się na prawo do zarabiania na życie – poprzez zanieczyszczenie gruntów rolnych sąsiadujących z domami osoby starsze, które otrzymują bardzo niską emeryturę, nie są w stanie uzyskać dodatkowego dochodu i produkować żywności, aby zaspokoić swoje potrzeby.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Poszczególne prawa człowieka przysługujące starszym mieszkańcom, na które istnieje ryzyko negatywnego wpływu, to:

- prawo do posiadania ziemi jest prawem indywidualnym na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (PDPCz)

³ Maritsa Iztok, 'Resettlement Action Plan MME', 2 018, https://www.marica-iztok.com/cms/user/files/infocenter/RAP%20MME_FINAL_ENG_25%20May%202018_%203.pdf (dostęp 1 lutego 2023 r.).

⁴ Shift, 'Business Model Red Flags', <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/menu-of-red-flags/> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

- prawo własności na mocy Protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPCz),
- utrata przyległych gruntów i gruntów rolnych stanowi stratę ekonomiczną, która może skutkować naruszeniem prawa do odpowiedniego poziomu życia na mocy (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, MPPGSiK),
- prawo do pracy (art. 23 PDPCz, MPPGSiK).

Naruszeniu może ulec również prawo do dziedzictwa kulturowego, ponieważ rozbudowa kopalni wymaga usunięcia miejscowego cmentarza.

Wszyscy mieszkańcy są narażeni na zanieczyszczenia, hałas i problemy z układem oddechowym, a w wiosce nie mają dostępu do lekarza ani przychodni lekarskiej, co narusza:

- prawo do ochrony zdrowia (MPPGSiK art. 12)

Zanieczyszczenie środowiska spowodowane działalnością wydobywczą wpływa na prawo do zdrowego środowiska, w tym:

- prawo do bezpiecznej wody pitnej i kanalizacji (art. 11 MPPGSiK).

Opuszczone budynki zakupione przez spółkę zostały rozkradzione i zniszczeniu uległy materiały budowlane, co zwiększa ryzyko obrażeń i bezpieczeństwa ludzi, wpływając tym samym na:

- prawo do życia i bezpieczeństwa ludzi (art. 3 PDPCz),
- prawo do ochrony zdrowia (art. 12 MPPGSiK).

Rodziny nie mają dostępu do usług społecznych, takich jak transport, infrastruktura, sklepy, służba zdrowia, opieka nad dziećmi i szkoły. Naruszone prawa człowieka są następujące:

- prawo do życia rodzinnego (art. 8 EKPCz),
- korzystanie z prawa do spokojnego zamieszkiwania w swoim domu (EKPCz),
- prawo do edukacji (art. 13 i 14 MPPGSiK),
- prawo do zdrowia i wpływ na zdrowie psychiczne z powodu ciągłego stresu (art. 12 MPPGSiK).

Rodziny nie są w stanie pracować na swojej ziemi, co stanowi naruszenie:

- prawa do żywności (art. 11.1 MPPGSiK).

Ponadto ludzie mieliby ograniczone możliwości dostępu do płatnej pracy z powodu braku transportu i dojazdu do pracy, co wpłynęłoby na ich:

- prawo do pracy (art. 23 PDPCz).

Rodziny żyją z groźbą eksmisji i utraty prywatnej ziemi bez jakiegokolwiek przejrzystości proceduralnej czy wsparcia ze strony rządu lub spółki. Można więc argumentować, że istnieje:

- ingerencja w życie osobiste osoby (art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP)),
- wpływ na prawo do zdrowia, a mianowicie zdrowie psychiczne, ze względu na zwiększony niepokój i depresję,
- w rzadkich przypadkach ryzyko związane z samobójstwem lub samookaleczeniem (art. 12 MPPGSiK).

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Najistotniejszym zagrożeniem dla praw człowieka związanym z przemysłem wydobywczym i przedstawionym w niniejszym dokumencie są zagrożenia dla zdrowia ludzkiego związane z:

- zanieczyszczeniem powietrza i degradacją środowiska,
- degradacją gruntów rolnych,
- niską jakością wody,
- wibracjami i zanieczyszczeniem hałasem,
- materiałami niebezpiecznymi,
- bezrobociem.

Zagrożenia dla środowiska związane z zanieczyszczeniem i degradacją gruntów rolnych, które stają się bezużyteczne, to:

- zagrożenie dla jakości wody,
- hałas,
- jakość powietrza,
- infrastruktura,
- korzystanie z ciężkiego sprzętu;
- stosowanie materiałów niebezpiecznych.⁵

Wraz z postępem działalności wydobywczej pozostaje niejasne, czy spełniono wymogi prawne dotyczące „stref sanitarnych” wokół terenów przemysłowych.⁶

Zakłócenia gospodarcze i społeczne obejmują utratę domów oraz podstawowego i dodatkowego źródła dochodu dla wielu rodzin, które były zależne od produkcji warzyw i przynosiły dodatkowy dochód z ich sprzedaży.

Brak usług komunalnych i innych usług społecznych prowadzi do zakłóceń społecznych i zerowego wsparcia dla mieszkańców szczególnie wrażliwych na te warunki.

Proces nabywania gruntów został opóźniony i opiera się na istniejących lukach prawnych, które służą najlepszemu interesowi państwa. Niektóre przykłady rozbieżności między lokalnymi przepisami a wymogami EBRD to: brak wymogu sporządzenia planu przesiedleń, proces wyceny nie uwzględniający pełnych kosztów odtworzenia, brak jasnej definicji osób szczególnie wrażliwych oraz oceny ich potrzeb.⁷

Skumulowany wpływ zanieczyszczonego środowiska obejmuje: wątpliwe praktyki nabywania gruntów, rezygnację z podstawowych usług, opóźnienia w procesie negocjacji, brak przejrzystości

⁵ BSR, '10 Human Rights Priorities for the Extractive Sector', <https://www.bsr.org/en/primers/10-human-rights-priorities-for-the-extractives-sector#risk> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

⁶ Dimitar Yordanov przeciw Bułgarii, Wniosek nr 3401/09 (ETPCz, 24 stycznia 2012 r.).

⁷ Maritsa Iztok, 'Resettlement Action Plan MME', op. cit.

i wyraźne lekceważenie wrażliwości ludzi na zagrożenia. Oferowane odszkodowanie jest nieproporcjonalne do poniesionej szkody i wyjaśnia, dlaczego ludzie nie są w stanie zmienić miejsca zamieszkania z powodów finansowych. Ze względu na różną wrażliwość na zagrożenia ludzie nie są w stanie się wyprowadzić i nie mają niezbędnych środków, aby to zrobić. Występuje wyraźna nierównowaga sił, która pogorszyła sytuację ludzi.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTTCZNYMI ONZ

Bułgaria, jako główny właściciel spółki, narusza swoje międzynarodowe zobowiązania w zakresie praw człowieka, nie przesiedlając obywateli Beli Bryag i naruszając ich prawa człowieka, jak wyjaśniono powyżej.

Aby zminimalizować negatywny wpływ na posiadaczy praw, zarząd Maritsa Iztok EAD powinien teraz wdrożyć podejście oparte na prawach człowieka w całej działalności biznesowej, przyjąć zobowiązanie do przestrzegania praw człowieka, przeprowadzić badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka i podjąć działania naprawcze. Jest to zgodne z zasadą 15 Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka (Wytyczne ONZ).

Sytuacji można było uniknąć, gdyby spółka przeprowadziła badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka i ochrony środowiska zgodnie z wytyczną 17.

Jeśli firma przeprowadzi badanie należytej staranności w zakresie praw człowieka i ochrony środowiska (HREDD), będzie w stanie ocenić naruszenia praw człowieka, jak najlepiej złagodzić ich negatywny wpływ oraz wpływ na środowisko.

Naruszenia praw człowieka: Aby zminimalizować ryzyko, spółka powinna podjąć konstruktywne rozmowy z posiadaczami praw w celu znalezienia rozwiązań powstałych problemów, takich jak:

- komunikacja publiczna, która pozwoliłaby obywatelom regularnie odwiedzać lekarza, kupować leki i artykuły spożywcze lub załatwiać inne sprawy;
- wsparcie psychospołeczne – regularne wizyty specjalisty w celu wsparcia obywateli;
- ustanowienie kanału składania skarg z jasnym przekazem informacji i przejrzystością planu przesiedleń;
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i związkami zawodowymi w celu zaspokojenia potrzeb posiadaczy praw;
- adekwatne zadośćuczynienie za doznaną krzywdę i utratę dochodu, utratę ziemi, koszty pomocy w relokacji;
- jasny plan przeniesienia cmentarza.

Oddziaływanie na środowisko: Spółka powinna zadbać o to, by do czasu zakończenia przesiedleń przeprowadzać regularne oceny oddziaływania na środowisko i upewnić się, że mieszkańcy nie są narażeni na dodatkowy hałas, kurz i zanieczyszczenia oraz że mają dostęp do czystej wody.

Firma powinna poczynić niezbędne kroki w celu zapewnienia mieszkańcom odpowiednich warunków sanitarnych i wody. Po przesiedleniu mieszkańców ważne jest, aby zagwarantować, że dobrze się zaaklimatyzują, a w razie potrzeby otrzymają wsparcie w postaci możliwości zatrudnienia lub szkoleń.

Mogą również borykać się z problemami zdrowotnymi, lękiem społecznym i trudnościami w przystosowaniu się, co pogarsza ich stan zdrowia psychicznego; dlatego ważne jest, aby zapewnić im odpowiednie wsparcie społeczne przez co najmniej 12 miesięcy po przesiedleniu lub dłużej, w zależności od przypadku.

Podsumowując: nieprzeprowadzenie przesiedlenia mieszkańców Beli Bryag przez ponad 15 lat doprowadziło do rażących naruszeń praw człowieka przez państwo. Spółka jest w pełni świadoma lokalnych przepisów i wymogów EBRD, ale nie podjęła działań w celu wyeliminowania tych luk, które mają negatywny wpływ na mieszkańców.

Posiadacze praw poszukiwali rozsądnego rozwiązania, aby uczestniczyć w konstruktywnych rozmowach z firmą w celu przeprowadzenia uczciwego procesu przesiedlenia, który zapewni sprawiedliwą rekompensatę i przeniesienie cmentarza. Zamiast obecnego braku przejrzystości i ograniczonej komunikacji firma może nawiązać bardziej znaczący dialog z posiadaczami praw. Zarówno firma, jak i państwo mogą zaangażować się w odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej, angażując się we współpracę ze wszystkimi, oceniając ich potrzeby, zapewniając uczciwe i sprawiedliwe odszkodowanie, przenosząc cmentarz i przestrzegając swoich zobowiązań w zakresie poszanowania praw człowieka.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Odszkodowania można dochodzić na podstawie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, gdzie decyzja w sprawie *Lopez Ostra przeciwko Hiszpanii* stanowi, że zanieczyszczenie środowiska ma wpływ na życie prywatne i rodzinne poszczególnych osób.

W sprawie *Dimitar Yordanov przeciwko Bułgarii* Trybunał orzekł naruszenie art. 6 i art. 1 Protokołu 1.⁸, stwierdzając, że działalność wydobywcza spowodowała uszkodzenie nieruchomości, co doprowadziło do ingerencji władzy publicznej w spokojne korzystanie z gruntu. W celu ustalenia, czy mieszkańcy ponieśli szkodę i czy EBRD przestrzegał polityki ESP w 2021 r., wykorzystuje się niezależny mechanizm rozliczalności projektów EBRD.⁹

⁸ Dimitar Yordanov przeciw Bułgarii, wniosek nr 3401/09 (ETPCz, 24 stycznia 2012 r.), op. cit.

⁹ EBRD, Maritsa East Mines (BEH Bond Issue), nr sprawy IPAM 2017/09, <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2017/09.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

USTAWODAWSTWO BUŁGARSKIE

- Ustawa o koncesjach (SG nr 36/2006)
- Konstytucja Bułgarii nr 56/1991 art. 17
- Prawo energetyczne (SG nr 107/2003)
- Ustawa o ochronie środowiska (SG nr 91/2002)
- Rozporządzenie nr 7 z dnia 25 maja 1992 r. w sprawie wymagań higienicznych i zdrowotnych dotyczących ochrony zdrowia na obszarach mieszkalnych
- Rozporządzenie w sprawie trybu ustalania cen gruntów rolnych
- Ustawa o własności i użytkowaniu gruntów rolnych (SG nr 17/1991)
- Ustawa o zdrowiu publicznym (zob. pkt 27 poniżej) – brak utworzenia stref sanitarnych wokół zakładów przemysłowych, które stanowiły zagrożenie dla środowiska
- Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym (SG nr 1/2001)
- Ustawa o własności państwowej Bułgarii (SG nr 44/1996)
- Ustawa o zasobach podziemnych (SG nr 23/1999)

PRZEPISY MIĘDZYNARODOWE

- Council of Europe Treaty Series, nr 5 (1950), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (lepiej znana jako Europejska Konwencja Praw Człowieka)
- *Dimitar Yordanov przeciw Bułgarii*, wniosek nr 3401/09. Europejski Trybunał Praw Człowieka 24 stycznia 2012 r.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne¹⁰
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/35/WE, Dziennik Urzędowy L146, 10 czerwca 2003 r.¹¹
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Seria Traktatów. Opublikowano w 1966 r., weszła w życie 3 stycznia 1976 r.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta 10 grudnia 1948 r.
- Procedury specjalne OHCHR¹²
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych 16 grudnia 1966 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Treaty Series, tom 993¹³
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka Wdrażanie dokumentu ramowego ONZ „Chronić, szanować i naprawiać” (Wytyczne) (2011) HR/PUB/11/04¹⁴

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

¹¹ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4a80a6c9-cdb3-4e27-a721-d5df1a0535bc.0004.02/DOC_1&-for:4a80a6c9-cdb3-4e27-a721-d5df1a0535bc.0004.02/DOC_1&format=PDF (dostęp 1 lutego 2023 r.).

¹² <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

¹³ <https://digitallibrary.un.org/record/625292?ln=en> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

¹⁴ https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf.

- Konwencja EKG ONZ o dostępie do informacji i udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji podpisana 25 czerwca 1998 r.

ARTYKUŁY I STRONY INTERNETOWE

- BSR, '10 Human Rights Priorities for the Extractive Sector'¹⁵
- EBRD, 'Grant Approval'¹⁶ EBRD, 'Independent Project Accountability Mechanism EBRD'¹⁷
- EBRD, 'Maritsa East Mines'¹⁸
- EBRD, Maritsa East Mines (emisja obligacji BEH), numer sprawy IPAM 2017/09¹⁹
- Kopalnie Maritsa Iztok²⁰
- Maritsa Iztok, 'Resettlement Action Plan MME'. 2018²¹
- OHCHR, 'What are communications?'²²
- Europejska Komisja Gospodarcza ONZ. ACCC/C/2016/144²³
- OECD, Przegląd polityki inwestycyjnej OECD: Bułgaria²⁴
- OECD, Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności w zakresie znaczącego zaangażowania interesariuszy w sektorze wydobywczym. OECD Publishing, Paryż, 2017²⁵
- Richell, J, 'Environmental Procedural Rights before European Courts: Still Searching for a Common Script or Multiplying Avenues of Protection?' Review of European Administrative Law 1, nr 1 (2007): 1–16²⁶
- Shift, 'Business Model Red Flags'²⁷

15 <https://www.bsr.org/en/primers/10-human-rights-priorities-for-the-extractives-sector#risk> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

16 <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2021/03.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

17 <https://www.ebrd.com/project-finance/independent-project-accountability-mechanism/about.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

18 <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2021/03.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

19 <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2017/09.html> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

20 <https://www.marica-iztok.com/en/page/corporate-responsibility-4-1.html>, (dostęp 1 lutego 2023 r.).

21 https://www.marica-iztok.com/cms/user/files/infocenter/RAP%20MME_FINAL_ENG_25%20May%202018_%203.pdf (dostęp 1 lutego 2023 r.).

22 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

23 https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2016.144_bulgaria (dostęp 1 lutego 2023 r.).

24 <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e8d07030-en/index.html?itemId=/content/component/e8d07030-en#section-d1e17764> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

25 <https://doi.org/10.1787/9789264252462-en> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

26 <https://www.ingentaconnect.com/content/plp/real/2007/00000001/a00101s1/art00001;jsessionid=c7sd5d9s-r3mp2.x-ic-live-03> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

27 <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/menu-of-red-flags/> (dostęp 1 lutego 2023 r.).

STUDIUM PRZYPADKU 13.

UKRAINA – BORŻAWSKIE WIATRAKI: TYLKO TRANSFORMACJA CZY JUŻ KATASTROFA?

VALERIJA POIEDYNOK

Przedmiotem sprawy jest proponowana budowa elektrowni wiatrowej („EW”) o mocy 120 MW, składającej się z 34 turbin wiatrowych, na terenie o nazwie Połonina Borżawska w ukraińskich Karpatach.

Inwestorem stojącym za projektem jest turecka firma Enisolar Energy (zwana dalej Enisolar), zajmująca się handlem i produkcją komponentów systemów energii odnawialnej.¹ Enisolar twierdzi, że działa na całym świecie, więc można ją określić jako firmę międzynarodową. W 2017 roku firma Enisolar podpisała memorandum z regionalną administracją państwową w sprawie rozwoju zielonej energii w regionie Zakarpacia. Deweloperem projektu jest ukraińska spółka Atlas Volovets Energy LLC (zwana dalej Atlas). Według ukraińskiego rejestru handlowego nie Enisolar, ale inna nieznana turecka spółka jest założycielem Atlas Volovets Energy.² Złożone struktury własnościowe są dość powszechną praktyką prowadzenia działalności gospodarczej na Ukrainie i często powstają w celu ukrycia powiązań korporacyjnych.

Na potrzeby budowy EW deweloper wydzierżawił działki rozproszone po całym pasmie górskim Borżawa. Stworzenie infrastruktury towarzyszącej wymaga zakrojonych na szeroką skalę prac ziemnych i budowlanych na obszarze znacznie wykraczającym poza dzierżawione działki. Budowa miała rozpocząć się w czerwcu 2019 roku.

Połonina Borżawska od 2016 roku należy do sieci Emerald (numer rejestru UA0000263). Sieć Emerald została ustanowiona na mocy Konwencji berneńskiej o ochronie dzikiej fauny i flory europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych i obejmuje obszary o szczególnym znaczeniu dla ochrony przyrody (ASCI). Borżawa jest naturalnym siedliskiem 31 gatunków roślin i 26 gatunków zwierząt wymienionych w ukraińskiej „Czerwonej księdze zwierząt” (2009) oraz 96 gatunków zwierząt chronionych umowami międzynarodowymi. Przez maszynę Borżawy przebiegają transgraniczne szlaki migracyjne chronionych ptaków i nietoperzy. Borżawa jest ważna pod względem zasobów wodnych, ponieważ powstające tu liczne małe rzeki i strumienie zasilają rzekę Tyśę, która jest transgraniczną arterią wodną i ważnym dopływem głównego europejskiego cieku wodnego, Dunaju. Jest to również atrakcja turystyczna regionu, gdzie można uprawiać turystykę, rekreację, weekendowe wycieczki, trekking, wspinaczkę górską, zbierać jagody, grzyby i zioła, uprawiać sporty rowerowe, paralotniarstwo i sporty zimowe.³

-
- 1 ENISOLAR Energy Solutions; Solar – Wind Power, Engineering, Contracting & E-Mobility, <https://enisolar.com/en/> (dostęp do wszystkich stron 20 lutego 2023 r.).
 - 2 Ministerstwo Sprawiedliwości Ukrainy, Wyszukiwanie bezpłatne, <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>.
 - 3 K. Derevska, J. Burlachenko, i K. Borysenko, Problema wyboru mists roztashuvannia VES. Pryklad polonyny Borzhava v Ukrainykh Karpatakh [Problem wyboru lokalizacji elektrowni wiatrowych. Na przykładzie pasma Borżawy w ukraińskich Karpatach] Elektroniczne Repozytorium Instytucjonalne Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, 2019, s. 321–322, <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17283> (w języku ukraińskim).

Realizacja projektu spowoduje nieodwracalne zmiany w krajobrazie podczas prac budowlanych (niwelacja grzbietu górskiego, kopanie dołów, przecinanie stoków w celu budowy dróg itp.) oraz po uruchomieniu elektrowni wiatrowej (wizualne zniekształcenie krajobrazu, ponieważ turbiny wiatrowe o wysokości do 180 m, zainstalowane na grzbiecie 1300–1500 m nad poziomem morza, będą widoczne na dziesiątki i setki kilometrów).

Nieunikniona budowa nowych dróg wymaga częściowego zniszczenia unikalnych chronionych ekosystemów leśnych. Działalność ta doprowadzi do mechanicznego zniszczenia dzikiej przyrody i siedlisk przyrodniczych chronionych Konwencją berneńską.

Region Zakarpacia zajmuje drugie miejsce pod względem zagrożenia osuwiskami na Ukrainie. Przemieszczanie się skał podczas prac ziemnych i budowlanych może prowadzić do osuwisk i zawaleń.

Ingerencja w integralność gleby podczas budowy spowoduje zakłócenie reżimu hydrologicznego i geochemicznego lokalnych rzek, a mianowicie ich odwodnienie, wzrost mineralizacji wód gruntowych, wyczerpanie i zanik źródeł oraz zmiany poziomu wód gruntowych. Jednocześnie procesy erozji i niszczenia pokrywy roślinnej na obszarze górskim, gdzie występuje ponad 1200 mm opadów, stwarzają zagrożenie powodziowe podczas ulewnych deszczy i topnienia śniegu.⁴ Może to zaszkodzić gospodarce okolicznych obszarów, a także pogorszyć jakość życia lokalnych mieszkańców.

W styczniu 2019 r. deweloper opublikował raport oceny oddziaływania na środowisko (OOŚ) dotyczący budowy elektrowni wiatrowej, a w marcu 2019 r. uzyskał pozytywne ostateczne oświadczenie OOŚ od Wydziału Ekologii zakarpackiej obwodowej administracji państwowej. Stało się tak pomimo faktu, że interesariusze przedstawili liczne uwagi i zgłosili wiele obaw dotyczących nieodwracalnych szkód dla ekosystemu i lokalnej gospodarki w ramach procedury OOŚ (łącznie 110 stron od obywateli, organizacji akademickich i pozarządowych). Żadna z nich nie została wzięta pod uwagę przez władze. Wystuchania publiczne odbywały się w pomieszczeniach zbyt małych, aby pomieścić wszystkich zainteresowanych (nawet w zimnym i ciemnym korytarzu w jednej z wiosek), a przeciwnicy projektu nie mieli czasu na zabranie głosu.⁵

Organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną środowiska złożyły kilka pozwów i skarg do Stałego Komitetu Konwencji berneńskiej.⁶ Stały Komitet na swoim 40. posiedzeniu (30 listopada – 4 grudnia 2020 r.)

4 Na temat ryzyka związanego z projektem zobacz: K.Derevska, J.Burlachenko, i K.Borysenko, Problema vyboru mistis roztashuvannia VES, s. 322–323; K.Borysenko, Khto i chomu mozhe znyshchyty Polonynu Borzhava – odne z naimalovnychishykh mistis Ukrainskykh Karpat [Kto i dlaczego może zniszczyć Połoninę Borżawską – jedno z najbardziej malowniczych miejsc ukraińskich Karpat?] Ukrainska Pravda. Zhyttia, 22,10.2018, <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/10/22/233721/>; K.Borysenko, Zelena enerhetyka vs pryroda. Yak vitriaky zminiut unikalnu polonynu Borzhava [Zielona energia kontra natura. Jak turbiny wiatrowe zmienią wyjątkową Połoninę Borżawską.] Ukrainska Pravda. Zhyttia, 7,08.2019, <https://life.pravda.com.ua/travel/2019/08/7/237794/> (wszystkie artykuły w języku ukraińskim).

5 Domniemane zagrożenie dla obszaru Emerald „Połonina Borżawska” (UA0000263) ze strony rozwoju energetyki wiatrowej (Ukraina) – Raport skarżącego T-PVS/Files(2019)15, <https://rm.coe.int/other-complaints-presumed-threat-to-emerald-site-polonina-borzhava-ua0/1680925c02>.

6 Europejski Dyplom Obszarów Chronionych, ‘Presumed threat to Emerald site ‘Polonina Borzhava’ (UA0000263) from wind energy development’, https://www.coe.int/en/web/bern-convention/european-diploma-areas-detail/-/asset_publisher/LehiJ1J6p53k/content/presumed-threat-to-emerald-site-polonina-borzhava-ua0000263-from-wind-energy-development?inheritRedirect=false.

wyraził zaniepokojenie sytuacją na Ukrainie i zlecił przeprowadzenie misji w 2021 r., wzywając władze ukraińskie do nierozpoczynania żadnych prac przed poznaniem wniosków z misji. W dniu 3 grudnia 2020 r. Stały Komitet zalecił anulowanie planów inwestycji.⁷

Deweloper podkreśla ekonomiczne uzasadnienie projektu i promuje go jako siłę napędową rozwoju regionalnego. Jak dotąd nie rozpoczęto budowy.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- lokalni mieszkańcy w ogóle,
- rolnicy,
- operatorzy turystyki ekologicznej,
- turyści,
- profesjonalni sportowcy.

Interesariusze:

- szeroko pojęta społeczność,
- inwestorzy,
- władze lokalne i centralne,
- naukowcy zajmujący się środowiskiem,
- organizacje społeczeństwa obywatelskiego.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Według dokumentu opisującego czerwone flagi w modelu biznesowym,⁸ z sektorem usług energetycznych nieodłącznie związane są następujące zagrożenia.

- Budowa lub rozpoczęcie projektów z harmonogramami, które nie dają wystarczającej ilości czasu na konsultacje z grupami, których dotyczą projekty (czerwona flaga nr 3, choć w tym przypadku należy mówić nie tyle o harmonogramie, co o niechęci do zaangażowania interesariuszy).
- Wyczerpywanie zasobów naturalnych lub dóbr publicznych w sposób zagrażający dostępowi lub zdrowiu (czerwona flaga nr 13). Realizacja projektu uszczupli zasoby naturalne Borzhawy i wpłynie na dobra publiczne, takie jak różnorodność biologiczna, naturalna stabilność gruntu, czyste powietrze i woda oraz piękno krajobrazu.

⁷ Europejski Dyplom Obszarów Chronionych, 'Presumed threat to Emerald site 'Polonina Borzhava' (UA0000263) from wind energy development', https://www.coe.int/en/web/bern-convention/european-diploma-areas-detail/-/asset_publisher/Lehij1J6p53k/content/presumed-threat-to-emerald-site-polonina-borzhava-ua0000263-from-wind-energy-development?inheritRedirect=false.

⁸ Shift, 'Business Model Red Flags', <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/red-flags-about/>.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Lokalni mieszkańcy w ogóle:

- Prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. Realizacja projektu grozi utratą stabilności ekosystemu Borżawy. Zagrożenia osuwiskami i powodzią, wyczerpywanie się zasobów wodnych, masowa utrata różnorodności biologicznej i wynikający z tego spadek usług świadczonych przez ekosystem kolidują z korzystaniem z czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska i mają negatywne konsekwencje, zarówno bezpośrednie, jak i pośrednie, dla skutecznego korzystania z innych praw człowieka.⁹
- Prawo do prywatności i życia rodzinnego (EKPCz art. 8); Degradacja środowiska pogorszy warunki życia na tym obszarze, a tym samym negatywnie wpłynie na sferę prywatną i rodzinną mieszkańców.
- Dostęp do informacji, udział społeczeństwa i dostęp do systemu sprawiedliwości. Nie przeprowadzono skutecznych konsultacji z posiadaczami praw i interesariuszami, w związku z czym konsultacje były prowadzone wyłącznie na zasadzie „odhaczenia”.

Rolnicy i operatorzy turystyki ekologicznej:

- Prawo do pracy, ponieważ projekt grozi zniszczeniem głównych źródeł dochodów lokalnych mieszkańców, którzy są zależni od rolnictwa i turystyki.

Zagrożenia erozją, osuwiskami i powodzią oraz pogorszenie stanu zasobów wodnych mogą znacząco wpłynąć na lokalne rolnictwo. Ponadto zniszczone zostaną duże obszary porośnięte jagodami, co wpłynie również na mieszkańców pobliskich wiosek zajmujących się sezonowym zbieraniem jagód.

Borżawa straci również swoją atrakcyjność turystyczną z powodu wizualnego zniekształcenia krajobrazu, dyskomfortu spowodowanego migoczącymi cieniami, hałasem i wibracjami oraz niedostępnością istniejących szlaków turystycznych, które pokrywają się z linią turbin wiatrowych.

Mieszkańcy i turyści:

- Prawo do życia i prawo do zdrowia (potencjalnie). Na Borżawie od listopada do kwietnia występuje zlodowacenie. Masa fragmentów lodu, które mogą spaść z turbin wiatrowych, może sięgać nawet 5 kg. Promień niebezpiecznej strefy odpadających odłamków lodu wokół EW w zimie wynosi 267 m. Grzbiet jest znacznie węższy, co uniemożliwia przeniesienie szlaków turystycznych poza niebezpieczne strefy.

Turyści i profesjonalni sportowcy:

- Prawo do swobodnego rozwoju własnej osobowości (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 22, Konstytucja Ukrainy art. 23).

⁹ UNGA, 'The human right to a clean, healthy and sustainable environment' (A/76/L.75), <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>.

Naturalne piękno Borżawy, dogodna lokalizacja niedaleko stacji kolejowej, dostępność kolejki linowej i nieskomplikowany teren przyciągają turystów w każdym wieku – od rodzin z małymi dziećmi po seniorów; często odwiedzają ją również zorganizowane grupy miejscowej młodzieży szkolnej.

Dla wielu osób działania związane z turystyką ekologiczną są istotną częścią ich tożsamości. Borżawa jest miejscem rozgrywania mistrzostw Ukrainy w narciarstwie zjazdowym. Jest to jedyne górzyste miejsce na Ukrainie umożliwiające wykonywanie lotów szkoleniowych i organizowanie zawodów, w tym międzynarodowych, w paralotniarstwie. Inne ukraińskie tereny do uprawiania paralotniarstwa są płaskie i nie pozwalają sportowcom na odpowiednie przygotowanie się do międzynarodowych zawodów, które w większości odbywają się w górach. Współistnienie turbin wiatrowych i paralotniarstwa w Borżawie jest niemożliwe ze względu na specyfikę topografii pasma Borżawy.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

Elektrownie wiatrowe mocno wpływają na utratę bioróżnorodności, którą ONZ łączy z prawem do korzystania z czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska. Specyfika lokalizacji w Borżawie sprawia, że konsekwencje tego prawa są bardziej dalekosiężne, ponieważ zagrożony jest cały ekosystem. W grę wchodzi również inne prawa, takie jak prawo do życia prywatnego i rodzinnego, prawo do pracy, a nawet prawo do życia i zdrowia. Ryzyko jest spowodowane bezpośrednio działaniami dewelopera, więc aby mu zaradzić, deweloper musi zmienić swoje własne działania. Należy szukać alternatywnych lokalizacji, w których szkodliwy wpływ byłby znacznie mniejszy i nie uderzałbyw obszar sieci Emerald, które pozwoliłyby na podobny wkład w realizację ukraińskich celów w zakresie energii odnawialnej.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTYCZNYMI ONZ

Wytyczna ONZ nr 18 (b) mówi, że w celu oceny zagrożeń dla praw człowieka przedsiębiorstwa powinny rozpoznać i ocenić wszelki faktyczny lub potencjalny negatywny wpływ na prawa człowieka, w które mogą być zaangażowane poprzez własną działalność lub w wyniku relacji biznesowych. Proces ten powinien obejmować konstruktywne konsultacje z potencjalnie dotkniętymi grupami i innymi interesariuszami, stosownie do wielkości przedsiębiorstwa oraz charakteru i kontekstu działalności.

W tym przypadku raport OOS przygotowany przez dewelopera nie uwzględniał wpływu na prawa człowieka. W szczególności w raporcie w ogóle nie uwzględniono nowoczesnego turystycznego wykorzystania Borżawy, a także wpływu projektu na dochody mieszkańców. Pomimo dostępności uwag i obaw interesariuszy nie wzięto ich pod uwagę, bez żadnego racjonalnego uzasadnienia.

Sytuacji można było całkowicie uniknąć, gdyby deweloper podjął stosowne działania:

- włączenie procesów oceny praw człowieka w ramach OOS (sama procedura OOS nie została przeprowadzona prawidłowo, a raport OOS był niekompletny i nie zawierał danych wymaganych przez art. 6 ukraińskiej ustawy o OOS);

- nawiązanie owocnego dialogu we własnych strukturach, z lokalnymi społecznościami jako głównymi posiadaczami praw oraz interesariuszami. Biorąc pod uwagę wysoki poziom świadomości społecznej i obecność aktywnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, taki dialog mógł przybrać formę stołu dyskusyjnego o szerokim zasięgu medialnym.

Najlepszym rozwiązaniem w tym przypadku może być przeniesienie projektu na inny obszar, który nie jest chroniony i potrzebuje impulsu do rozwoju gospodarczego. Aby uniknąć przenoszenia problemu w jakiejkolwiek inne miejsce, należy w pierwszej kolejności opracować ogólnokrajowe „mapy szans”.

Zakładając, że projekt zostanie jednak zrealizowany, firma musi zastosować środki zaradcze w celu zmniejszenia negatywnych skutków, w szczególności środki mające na celu zapobieganie niszczeniu chronionych gatunków roślin i zwierząt oraz zapobieganie osuwiskom ziemi i powodziom. Pomocna może okazać się współpraca z niezależnymi ekspertami.

Konsekwencje środowiskowe projektu są jednak w dużej mierze nieprzewidywalne, co wyklucza skuteczne łagodzenie ich skutków. Co więcej, niektóre z przejawów negatywnego wpływu są nieodłącznie związane z projektem i nie można ich uniknąć ani złagodzić (chyba że zostaną przeniesione na inny obszar), jak na przykład utrata wartości turystycznej i sportowej.

Tymczasem państwo ukraińskie nie wywiązało się z własnego obowiązku ochrony, ponieważ również zignorowało głosy inne niż firmy, ze względu na przewidywane skutki projektu.

Istnieje napięcie między pilną potrzebą przejścia na odnawialne źródła energii a negatywnym wpływem, jakie taka transformacja może mieć dla środowiska, bioróżnorodności i praw człowieka, co w niektórych przypadkach może zdevaluować jej wkład w walkę z globalnymi zmianami klimatu i niekorzystnie wpłynąć na wizerunek całego sektora odnawialnych źródeł energii. Należy kompleksowo podejść do wyboru nowych lokalizacji EW. W szczególności konieczne jest uwzględnienie kwestii ochrony przyrody i związanych z nią praw człowieka. Najlepszym rozwiązaniem w tym przypadku wydaje się przeniesienie projektu do obszaru, w którym nie dojdzie do naruszenia zbyt wielu wartości.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆUCZYNIENIE OFIAROM?

Istnieje system akt spraw, narzędzie monitorowania oparte na skargach dotyczących możliwych naruszeń Konwencji berneńskiej, które mogą składać organizacje pozarządowe, a nawet prywatni obywatele.¹⁰ Organizacje pozarządowe z powodzeniem wykorzystały ten instrument w sprawie Borżawy.

W ukraińskich sądach toczyły się szeroko zakrojone spory dotyczące prób organizacji pozarządowych zmierzających do odrzucenia pozytywnego raportu OOS. W dniu 13 kwietnia 2022 r. Sąd Najwyższy

¹⁰ COE, 'Case-files', <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/case-files>.

Ukrainy podtrzymał stanowisko dewelopera.¹¹ Jednakże prokurator złożył pozew w interesie państwa, kwestionując dzierżawy działek, które rzekomo naruszają przepisy dotyczące użytkowania gruntów;¹² sprawa jest nadal w toku.

Podobne przypadki można znaleźć w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W 2007 r. ETS nakazał Polsce natychmiastowe wstrzymanie kilku projektów drogowych związanych z budową autostrady Via Baltica. Postępowanie zostało wszczęte przez Komisję Europejską, ponieważ polskie władze zaplanowały trasę przez kilka obszarów Natura 2000, co mogło mieć poważne konsekwencje dla środowiska.¹³ Natura 2000 jest unijnym odpowiednikiem sieci Emerald.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

- Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, Konwencja berneńska (1979)
- Zalecenie Stałego Komitetu nr 213 (2021) przyjęte w dniu 3 grudnia 2021 r. w sprawie domniemanego zagrożenia dla obszaru sieci Emerald „Połonina Borżawska” ze strony rozwoju energetyki wiatrowej (UA0000263) (Ukraina)
- Ukraińska Ustawa o ocenie oddziaływania na środowisko z dnia 23 maja 2017 r.

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2002 r. w sprawie nr 260/771/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103944039> (w języku ukraińskim).

¹² Postanowienie Zakarpackiego Sądu Gospodarczego z dnia 24 stycznia 2023 r. w sprawie nr 907/801/20, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108580043> (w języku ukraińskim).

¹³ Sprawa C-193/07: Skarga wniesiona w dniu 5 kwietnia 2007 r. — Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. C 199 z 25.8.2007 r., s. 14–16.

STUDIUM PRZYPADKU 14.

HODOWLA ZWIERZĄT GOSPODARSKICH NA UKRAINIE: WNIOSKI, PROBLEMY I WYZWANIA

SNIZHANA SHEVCHENKO

Ukraiński sektor rolniczy jest ważnym źródłem utrzymania dla około 13 milionów Ukraińców.¹ Hodowla żywcia zajmuje wyjątkowe miejsce w ukraińskim sektorze rolnym, ponieważ ma podwójną strukturę, składającą się z dużych producentów zorientowanych na eksport (zwanym dalej przedsiębiorstwami lub korporacjami) i małych gospodarstw rolnych² (zwanym dalej gospodarstwami rodzinnymi lub gospodarstwami domowymi). Obecnie gospodarstwa rodzinne produkują około połowy żywego inwentarza,³ a druga połowa jest produkowana przez przedsiębiorstwa.

Dla społeczności wiejskich bardziej korzystne jest istnienie w ich regionie przedsiębiorstw tworzących miejsca pracy, rozwijających infrastrukturę i umożliwiających lokalnej sile roboczej pracę na miejscu bez konieczności szukania pracy w miastach. Zasilają one również lokalny budżet podatkami itp. Z drugiej strony, społeczności wiejskie walczą o ochronę przed eksploatacją zasobów naturalnych (np. wody, gruntów itp.) przez producentów zorientowanych na eksport na dużą skalę, co jest częstym zjawiskiem w rolnictwie i jest sprzeczne z interesami lokalnych społeczności.

Może to jednak prowadzić do wielu negatywnych długoterminowych konsekwencji w stosunku do:

- środowiska (np. z powodu nieprzestrzegania norm prowadzenia hodowli zwierząt, pozbawionego skrupułów postępowania z odpadami);
- warunków zatrudnienia (np. bezpieczeństwa i higieny pracy, płacy wystarczającej na utrzymanie, możliwości prowadzenia innych rodzajów działalności, takich jak agroturystyka, która jest prawie niemożliwa na obszarach dotkniętych odorem z ferm kurzych itp.);
- prawa do informacji (w tym nieprzejrzystej komunikacji ze społeczeństwem obywatelskim w sytuacjach, gdy organizacje pozarządowe i media próbują wywrzeć presję na biznes i rząd, aby działały zgodnie z przepisami).

Niniejsze studium przedstawia dwa przypadki hodowli zwierząt gospodarskich na Ukrainie: jeden w sektorze drobiarskim⁴ – prywatna spółka akcyjna MHP⁵ w obwodzie winnickim (zwana dalej MHP)

1 FAO (2022), 'Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey', grudzień 2022 r. Rzym.

2 Lex – 52022DC0407 – en – EUR-lex (brak daty) Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady Opinii Komisji w sprawie wniosku Ukrainy o członkostwo w Unii Europejskiej COM/2022/407 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0407> (dostęp 10 kwietnia 2023 r.).

3 Ibidem.

4 Cleanair (2017), 'Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry', <https://cleanair.org.ua/en/884/life-in-vinnytsia-is-highly-affected-by-massive-chicken-industry/> (dostęp 3 stycznia 2023 r.).

5 YouControl (2023), [online] Dostępne pod adresem: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/25412361/ (dostęp 3 stycznia 2023 r.).

oraz jeden w sektorze produkcji wieprzowiny⁶ – Rural Traditions, LLC⁷ w obwodzie pottawskim (zwa-
na dalej RT, LLC). Obie firmy należą do dużych przedsiębiorstw z siedzibą na Ukrainie. Na Ukrainie
powszechne jest, że przedsiębiorstwa w tym sektorze ujednolicają wszystkie cykle produkcyjne:
uprawy polowe i produkcję zbóż, produkcję pasz i działalność obiektów hodowlanych, ubojni i prze-
twórstwa mięsa, oczyszczalni ścieków itp. Na przykład MHP jest nie tylko wiodącym producentem
mięsa drobiowego w Europie, ale także jednym z największych producentów zbóż i największym
producentem na rynku przetwórstwa mięsnego na Ukrainie. Powiązania między produkcją mięsa,
uprawą zbóż, handlem i środowiskiem stanowią jeszcze większe wyzwanie. W przypadku naruszania
ich praw społecznościom wiejskim trudno jest przeciwstawić się dużym przedsiębiorstwom powią-
zanym ze sobą w łańcuchu dostaw – nie tylko z powodu braku zasobów, głównie finansowych.

Na przykład, w przypadku MHP społeczność wiejska nie miała środków na zatrudnienie niezależnych
prywatnych laboratoriów w celu sprawdzenia rzeczywistej skali zanieczyszczenia wody i powietrza.
Ponadto zgłoszono również „prześladowanie liderów aktywistów (pracowników) oraz przypadki
poważnej przemocy fizycznej i pobicia aktywistów przez wynajęte służby ochrony” oraz „nieprze-
strzeganie ograniczenia prędkości” na obszarze wiejskim przez kierowców związanych z łańcuchem
dostaw.⁸ Ponadto „w 2015 i 2016 roku czterech protestujących przeciwko budowie ferm drobiu zosta-
ło pobitych tak dotkliwie, że trafili do szpitala... dwóch kolejnych aktywistów zostało w trybie pilnym
wcielonych do wojska i wysłanych na front”⁹

Ostatecznym celem tego badania jest zajęcie się szerszymi kwestiami systemowymi, aby zrównowa-
żyć cele biznesowe, prawa człowieka i cele zrównoważonego rozwoju międzyśrodowiskowego. Ho-
dowla zwierząt jest ważnym elementem zrównoważonego systemu rolniczego. Problemy poruszone
w obu przypadkach są nadal istotne dla ukraińskiej hodowli zwierząt w ogóle, co tylko kładzie do-
datkowy nacisk na głębokie zakorzenienie i kompleksowy charakter problemów poruszonych w stu-
dium przypadku dla zrównoważonego rozwoju sektora rolnego i pielęgnowania odpowiedzialnego
prowadzenia działalności gospodarczej wśród przedsiębiorstw. Dziś wyzwania związane z wojną
jedynie uwypuklają powszechne problemy w terenie i dostarczają dodatkowych czynników do prze-
myśleń, w jaki sposób priorytetowo rozwiązać te kwestie prawidłowo, wykorzystując negatywny
wpływ wojny jako okazję do odbudowy hodowli zwierząt od podstaw w sposób zgodny z przepisami.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- pracownicy przedsiębiorstw hodowlanych (np. zajmujących się drobiem, trzodą chlewną),
- miejscowa ludność wiejska,

6 Environmental Law Alliance Worldwide (ELAW) (2021), ‘Taking On Polluting Pig Farms in Ukraine.’ <https://elaw.org/taking-polluting-pig-farms-ukraine> (dostęp 10 kwietnia 2023 r.).

7 OpenDataBot, <https://opendatabot.ua/c/36156348> (dostęp 3 stycznia 2023 r.).

8 Cleanair (2017), ‘Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry’, op. cit.

9 Clasen, B. (2016). ‘The empire of ‘Our Ryaba’ against the peasants. The German mass media are shocked by the scale of the chicken business in Ukraine’, <https://glavcom.ua/publications/imperiya-nashoji-ryabi-proti-selyan-nimecki-zmi-shokovani-masshtabami-kuryachogo-biznesu-v-ukrajini-383076.html> (dostęp 3 stycznia 2023 r.).

- miejscowi aktywiści,
- konsumenci.

Interesariusze:

- właściciele przedsiębiorstw hodowlanych,
- inwestorzy,
- władze państwowe/samorządowe,
- organizacje pozarządowe,
- media,
- społeczeństwo obywatelskie.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Ryzyka nieodłącznie związane z modelem biznesowym firmy odzwierciedlają zwyczajne ryzyka typowe dla sektorów żywności, napojów i rolnictwa, które obejmują:

- zagrożenia dla egzystencji członków społeczności lokalnej (np. prawo do zdrowia, prawo do życia, prawo do pracy, prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, prawo do informacji);
- prawa pracownicze (np. niskie wynagrodzenie, zatrudnienie na czarno, niebezpieczne/niezdrowe warunki pracy, równość w miejscu pracy – osoby najczęściej zatrudniane w tych przedsiębiorstwach to ludność wiejska, długie/ponadwymiarowe godziny pracy);
- prawa do gruntów (np. nieuczciwe praktyki nabywania gruntów, w tym przesiedlenia bez odpowiedniej rekompensaty dla użytkowników gruntów);
- bezpieczeństwo w miejscu pracy/zdrowie (np. narażenie na trucizny, pestycydy i choroby odzwierzęce).

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

Prawa człowieka pracowników gospodarstw hodowlanych (nie tylko pracujących na gospodarstwach i w terenie, ale wszystkich, w tym kierowców, pracowników biurowych itp.):

- prawo do korzystania ze sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy, w tym sprawiedliwego wynagrodzenia i równego wynagrodzenia za pracę o równej wartości bez jakiegokolwiek różnicy, z równym wynagrodzeniem za taką samą pracę, która obecnie jest dotknięta ponadwymiarowymi godzinami pracy, niskim wynagrodzeniem, nieformalnym zatrudnieniem, niesprawiedliwym zwolnieniem;
- prawo do zdrowia i życia, na które mają wpływ niebezpieczne, niezdrowe warunki pracy (narażenie na trucizny, pestycydy, choroby odzwierzęce itp.).

Prawa człowieka lokalnej ludności wiejskiej/aktywistów, które są zagrożone naruszeniem, są następujące:

- prawo do życia (przypadki stalkingu, przemocy fizycznej, niebezpiecznej jazdy itp.),

- prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska (dotkniętego zanieczyszczeniami powietrza, wody i ziemi),
- wolność myśli i wypowiedzi oraz prawo do pokojowych zgromadzeń (przypadki gróźb w celu uniemożliwienia relacji medialnych),
- prawo własności (np. przeciążenie infrastruktury wiejskiej, szkody majątkowe),
- prawo do informacji (np. nieprzejrzysty dostęp do istotnych, rzetelnych informacji na temat działalności biznesowej i jej wpływu na prawa człowieka i środowisko).

Warto również wspomnieć, że zagrożone są prawa konsumentów ze względu na wpływ metod produkcji na koszty (dostępność żywności), jakość, bezpieczeństwo żywności i dobrostan zwierząt. Obecne badania pokazują, że konsumenci przywiązują dużą wagę do tego, w jaki sposób produkowana i uprawiana jest ich żywność¹⁰ i wykazują gotowość do płacenia więcej za produkty przyjazne dla środowiska.¹¹

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI/KONTEKST BIZNESOWY?

W tym sektorze powszechne są następujące rodzaje ryzyka.

- Zwiększenie czasu i kosztów produkcji mięsa ze względu na spełnienie wyższych wymagań niż konkurenci (np. rygorystyczne normy sanitarne, gospodarka odpadami, standardy zrównoważonego rozwoju i postępowania ze zwierzętami) podniosłoby cenę mięsa i sprawiłoby, że produkty firmy byłyby mniej atrakcyjne dla nabywców. Z perspektywy krótkoterminowej demotywuje to przedsiębiorstwa do inwestowania więcej w coś, z czego nie będą czerpać korzyści, a co spowoduje np. wzrost marży.
- Negatywny wpływ na działalność kulturalną/gospodarczą na obszarach wiejskich (np. brak możliwości prowadzenia agroturystyki).
- Korupcja (np. uzyskiwanie korzystnych zezwoleń od władz lokalnych/państwowych). Proces regulacyjny zatwierdzania uprawnień (licencji, zezwoleń) musi obejmować obowiązek przeprowadzenia oceny wpływu na prawa człowieka i uzyskania zgody społeczności, przy jednoczesnym udostępnieniu wszystkich potrzebnych informacji.
- Brak przejrzystości (np. brak współpracy ze społeczeństwem obywatelskim, organizacjami pozarządowymi i mediami, naruszenie prawa do informacji).

Kluczowe zagrożenia i wyzwania to zrównoważenie wymagań dużych i małych graczy rynkowych w celu dywersyfikacji rynku i utrzymania tych samych standardów przez wszystkie przedsiębiorstwa. Należy niwelować nierównowagę sił i unikać rezultatów niezgodnych ze standardami praw człowieka.

¹⁰ N. J. Olynk, 'Assessing changing consumer preferences for livestock production processes', *Animal Frontiers*, tom 2, wydanie 3, lipiec 2012 r., strony 32–38, <https://doi.org/10.2527/af.2012-0046>.

¹¹ Alonso ME, González-Montaña JR, Lomillos JM. 'Consumers' Concerns and Perceptions of Farm Animal Welfare', *Animals*, Basel, 27 lutego 2020;10(3):385. doi: 10.3390/ani10030385. PMID: 32120935; PMCID: PMC7143148.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTĘCZNYMI ONZ

Po dokonaniu oceny przypadków wydaje się, że rozwiązanie zidentyfikowanych problemów i zapobieżenie negatywnym skutkom dla praw człowieka lub ich minimalizowanie mogło zostać osiągnięte poprzez szereg działań.

Do prostych działań, które można było wdrożyć, należą:

- wyposażenie pracowników w odpowiedni sprzęt ochrony indywidualnej,
- zaniechanie zatrudniania pracowników w szarej strefie zamiast oferowania formalnych umów o pracę,
- wprowadzenie procedur zapobiegających stosowaniu ponadwymiarowych godzin pracy,
- instalowanie filtrów, które zapobiegają przenikaniu zapachów z obiektów rolniczych na pobliskie obszary,
- zaprzestanie nękania aktywistów i innych osób, które protestują przeciwko działalności firmy itp.

Bardziej złożone działania obejmują:

- poprawę infrastruktury, aby odpady i emisje z hodowli zwierząt nie miały wpływu na społeczności lokalne i środowisko;
- napędzanie zmian strukturalnych poprzez wykorzystanie technologii neutralnej pod względem skali w technikach przewidywania, hodowli i zarządzania, z naciskiem na usprawnienie całego procesu i uczynienie go bardziej przyjaznym dla środowiska;
- wspieranie lepszych praktyk zarządzania żywym inwentarzem, w tym zmiana składu paszy, praktyki nawożenia obornikiem, gospodarka odpadami itp., a tym samym zmiana warunków bytowania zwierząt na bardziej naturalne siedliska, co poprawiłoby również warunki zatrudnienia ludzi;
- ponowna ocena miejsca produkcji, np. przeniesienie produkcji do mniej zaludnionego obszaru lub inwestowanie w budowę infrastruktury na obszarach wiejskich, która byłaby w stanie zaspokoić zarówno potrzeby biznesu, jak i poprawić życie społeczności wiejskiej;
- rozwiązanie problemu koncentracji sektora produkcji zwierzęcej w kilku regionach kraju, która mogłaby doprowadzić do wyczerpania zasobów w przypadku intensywnej eksploatacji;
- zaprzestanie lobbowania przeciwko przepisom, które nakładają surowsze normy na producentów zwierząt gospodarskich.

Szkody już wyrządzone przez firmę powinny zostać naprawione przy użyciu następujących instrumentów: przeprowadzenie otwartych wystuchań publicznych z udziałem władz lokalnych, biznesu, lokalnej społeczności, mediów itp. w celu znalezienia najlepszego sposobu na poprawę sytuacji i zapewnienie poszanowania praw człowieka; zapewnienie, że osoby nękanе przez firmę otrzymają odszkodowanie i przeprosiny.

Szkody w budynkach mieszkalnych, zasobach wodnych i prywatnych gospodarstwach powinny być zrekompensowane finansowo lub poprzez działania przedsiębiorstw/władz lokalnych w celu ich złagodzenia (restrukturyzacja infrastruktury, studni, systemów zaopatrzenia w wodę itp.).

Odpowiednie rozwiązanie powinno zostać wypracowane na drodze dialogu z zainteresowanymi posiadaczami praw.

Spółka może również w dobrej wierze przystąpić do alternatywnych procesów rozwiązywania sporów, np. w drodze mediacji z innymi stronami konfliktu, aby dojść do wzajemnie akceptowalnego rozwiązania. Firma powinna zapewnić zadośćuczynienie wszystkim poszkodowanym w wyniku jej działań. Na przyszłość spółka powinna stworzyć skuteczne kanały komunikacji i mechanizmy składania skarg, z których mogliby korzystać wszyscy zainteresowani, gdy ich prawa są zagrożone lub naruszone. Na przykład firma może również zlecić niezależnym ekspertom przeprowadzenie audytu bezpośrednio w obiektach gospodarstw hodowlanych w celu zbadania faktycznego stanu rzeczy.

Aby ocenić rzeczywistą skalę zanieczyszczenia i ryzyka, należy skorzystać z usług niezależnych laboratoriów. W przypadku sporów sądowych firmy nie powinny utrudniać ani przedłużać postępowania, nie powinny też próbować przekupić ludzi, ale powinny zadbać o to, by ich silniejsza pozycja finansowa nie wpływała na prawo do uczciwego procesu.

Jednocześnie państwo powinno podjąć odpowiednie kroki w celu zapewnienia dostępu do rozstrzygnięcia sporów na drodze sądowej, administracyjnej, legislacyjnej lub za pomocą innych odpowiednich środków. W szczególności państwo musi zmienić powiązane ustawodawstwo, aby doprowadzić m.in. do podwyższenia standardów sanitarnych (np. poprzez zakaz lub ograniczenie bezpośredniego zrzutu odchodów świń/kurcząt do wód), zmiany skutecznego ustawodawstwa dotyczącego odpowiedzialności za szkody środowiskowe związane z zanieczyszczeniem wody, odorem, amoniakiem, emisjami itp.

W sprawozdaniu analitycznym UE z 2022 r. podkreślono, że „konieczne są istotne prace legislacyjne i inwestycje w zakresie działalności przemysłowej i hodowli zwierząt, które podlegają unijnym przepisom dotyczącym emisji przemysłowych, ponieważ istniejące krajowe limity emisji zanieczyszczeń i zrzutów nie spełniają najlepszych dostępnych technik związanych z poziomami emisji określonymi w dyrektywie w sprawie emisji przemysłowych”.

Niniejsze studium przypadku przedstawia powszechne problemy związane z hodowlą zwierząt na Ukrainie, których rozwiązanie wymaga kompleksowej współpracy między biznesem, państwem i społeczeństwem obywatelskim. Fakt, że jedna firma odpowiada za wszystkie etapy łańcucha produkcji/dostaw (od zboża, przez produkcję mięsa, ubój i dystrybucję mięsa, po gospodarkę odpadami) z jednej strony ułatwia przeciwdziałanie zidentyfikowanym zagrożeniom, ale z drugiej strony stwarza większy potencjał do nadużyć, zwłaszcza że im większa firma, tym więcej może być współzależności między sektorem publicznym i prywatnym, co zwykle utrudnia przeciwdziałanie negatywnemu wpływowi jej działalności.

Po drugie, zmiana zachowań biznesowych będzie bardziej prawdopodobna, jeśli przyjmie się kompleksowe podejście do kwestii praw pracowniczych, korporacyjnych i środowiskowych, przy jednoczesnym wprowadzeniu środków zachęcających i nagradzających pożądane zachowania (np. dodatkowe punkty będą przyznawane w zamówieniach publicznych tym firmom, które spełniają wyższe standardy).

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIE NIE OFIAROM?

Jeśli ukraińskie sądy nie rozpatrzą sprawy w sposób satysfakcjonujący poszkodowanych, możliwe będzie złożenie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wskazując na naruszenie art. 2, 8, 9, 10, 11 i 13 EKPCz z powodu niewystarczającego ustawodawstwa i egzekwowania prawa przez państwo.

Jeśli w finansowanie działalności przedsiębiorstw hodowlanych zaangażowani są inwestorzy międzynarodowi, mogą oni skorzystać z pomocy mediatorów lub audytorów. Na przykład takie podejście zastosowano do negocjacji/łagodzenia konfliktu między MHP a lokalnymi społecznościami w rejonie Winnicy.

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

MIĘDZYNARODOWE REGULACJE I STANDARDY

- Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
- Europejska Konwencja Praw Człowieka
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
- Konwencja o pomocy żywnościowej
- Deklaracja ONZ w sprawie praw chłopów i innych osób pracujących na obszarach wiejskich
- Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych

KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY

- Kodeks ziemski Ukrainy
- Kodeks karny Ukrainy
- krajńska Ustawa o dzierżawie gruntów
- ukraińska Ustawa o ochronie środowiska
- ukraińska Ustawa o ochronie zwierząt przed okrucieństwem

STUDIUM PRZYPADKU 15.

ZAGROŻENIA DLA ZDROWIA I BEZPIECZEŃSTWA PRACOWNIKÓW DROGOWYCH W POLSCE

KAJA THIELE

W ciągu ostatnich trzech lat w Polsce odnotowano wzrost liczby ofiar śmiertelnych i rannych wśród pracowników drogowych zatrudnionych przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad (GDDKiA), polską spółkę państwową utworzoną przez Ministerstwo Transportu w 2001 r. w celu zarządzania i rozwoju krajowej infrastruktury drogowej.

Obawy dotyczące bezpieczeństwa pracowników na drogach w Polsce były podnoszone przez różne organizacje, związki i grupy rzeczników. Należą do nich m.in. Państwowa Inspekcja Pracy, NSZZ „Solidarność” oraz Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych. Obawy trwają i doprowadziły do podjęcia różnych środków mających na celu poprawę bezpieczeństwa na drogach, takich jak nowe przepisy wprowadzone w 2020 r., które wymagają od kierowców zachowania ostrożności podczas przejeżdżania przez miejsca robót drogowych i wymagają od pracowników noszenia odzieży o wysokiej widoczności i kasków. Jednak związki zawodowe pracowników drogowych skrytykowały reakcję GDDKiA, twierdząc, że nie robi ona wystarczająco dużo, aby chronić pracowników i wzywając m.in. do lepszego szkolenia i wyposażenia.

Według wielu serwisów informacyjnych w 2021 r. nadal dochodziło do wypadków z udziałem pracowników drogowych, choć dokładne statystyki nie są dostępne. W 2021 r., po serii wypadków, GDDKiA zorganizowała spotkanie z ekspertami ds. bezpieczeństwa i firmami, którym zleca utrzymanie dróg, w celu znalezienia rozwiązań. Decyzje podjęte po spotkaniu nie są jasne. Szef GDDKiA stwierdził, że wiele firm zatrudnia niedoświadczonych podwykonawców, którzy wchodzą na drogi bez zachowania środków bezpieczeństwa. Obecne podejście GDDKiA polega na karaniu wykonawców w przypadku wystąpienia wypadków śmiertelnych. Jednak Brd24, portal poświęcony bezpieczeństwu w miejscu pracy, twierdzi, że przyczyną wypadków związanych z bezpieczeństwem może być proces przetargowy GDDKiA.

Grzegorz Bagiński, dyrektor Saferoad Polska (europejskiego lidera rynku urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego), uważa, że problem ma charakter systemowy, poczynając od przetargów publicznych, w których wyjątkowo tanie oferty składane do GDDKiA nie są weryfikowane ani wykluczane przez spółkę. Skutkuje to wyborem najtańszych wykonawców, którzy są następnie zmuszeni do cięcia kosztów, na przykład poprzez mniejsze inwestycje w środki bezpieczeństwa i higieny pracy.

1. KIM SĄ POSIADACZE PRAW I INTERESARIUSZE?

Posiadacze praw:

- pracownicy zatrudnieni w firmach, z którymi GDDKiA zawarła umowy, w tym podwykonawcy tych firm,
- społeczności dotknięte szkodliwym oddziaływaniem na środowisko,
- wszyscy uczestnicy ruchu, gdyż obecność robotników drogowych, zwłaszcza przy niewłaściwej sygnalizacji, zagraża ich bezpieczeństwu.

Interesariusze:

- Państwowa Inspekcja Pracy,
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”,
- Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych,
- a także wszyscy wymienieni posiadacze praw.

2. JAKIE SĄ ZAGROŻENIA DLA PRAW CZŁOWIEKA ZWIĄZANE Z MODELEM BIZNESOWYM FIRMY?

Z uwagi na fakt, że GDDKiA odpowiada za drogi krajowe i autostrady w Polsce, z jej modelem biznesowym nieodłącznie wiąże się szereg zagrożeń dla praw człowieka. Należą do nich:

1. **Bezpieczeństwo pracowników:** Agencja jest odpowiedzialna za zapewnienie bezpieczeństwa i dobrostanu pracowników drogowych, którzy wykonują prace budowlane, konserwacyjne i naprawcze na drogach krajowych i autostradach. Wiąże się to m.in. z zarządzaniem ryzykiem, takim jak wypadki drogowe, narażenie na niebezpieczne materiały i praca na wysokości.
2. **Praca przymusowa i handel ludźmi:** Istnieje ryzyko, że wykonawcy i podwykonawcy spółki mogą dopuszczać się pracy przymusowej lub handlu pracownikami, w szczególności pracownikami napływowymi. Może to prowadzić do wyzysku, nadużyć i innych naruszeń praw człowieka.
3. **Prawa społeczności:** Działalność spółki może mieć wpływ na prawa lokalnych społeczności, szczególnie w przypadkach, gdy drogi i autostrady przebiegają przez obszary mieszkalne lub w ich pobliżu. Może to obejmować negatywny wpływ na dostęp do gruntów i zasobów, zanieczyszczenie hałasem oraz inne skutki społeczne i środowiskowe.
4. **Oddziaływanie na środowisko:** Działalność budowlana i konserwacyjna firmy może mieć niekorzystny wpływ na środowisko, w tym zanieczyszczenie powietrza i wody, wylesianie i niszczenie siedlisk. Może to mieć wpływ na poszanowanie praw człowieka w społecznościach lokalnych, zwłaszcza tych, których źródła utrzymania zależą od zasobów naturalnych.

3. DLA KAŻDEJ ZE ZIDENTYFIKOWANYCH GRUP POSIADACZY PRAW NALEŻY OKREŚLIĆ, JAKIE PRAWA CZŁOWIEKA SĄ (LUB MOGĄ BYĆ) NARUSZANE

W przypadku pracowników, w odniesieniu do bezpieczeństwa, zagrożone prawa indywidualne obejmują:

- prawo do bezpiecznego środowiska pracy,
- prawo do życia,

- prawo do zdrowia,
- prawo do wypoczynku i czasu wolnego,
- prawo do zabezpieczenia społecznego.

W odniesieniu do pracy przymusowej i handlu ludźmi zagrożone prawa obejmują:

- prawo do wolności od niewolnictwa,
- prawo do pracy na sprawiedliwych i korzystnych warunkach,
- prawo do swobodnego przemieszczania się,
- prawo do ochrony przed wyzyskiem.

Inni użytkownicy dróg: Na bezpieczeństwo innych użytkowników dróg mogą mieć wpływ pracownicy drogowi nieprzestrzegający procedur BHP, np. opuszczający place budowy bez odpowiedniej sygnalizacji lub w niebezpieczny sposób blokujący drogi. Ponadto błoto z miejsc robót przenoszone na lokalne drogi może przyczyniać się do niebezpiecznych warunków jazdy i wypadków.

W przypadku członków społeczności lokalnych zagrożone prawa obejmują:

- prawo do własności,
- prawo do zdrowego środowiska,
- prawo do udziału w procesach decyzyjnych, które mają wpływ na ich życie,
- prawo do prywatności,
- prawo dostępu do informacji.

W przypadku społeczności dotkniętych szkodliwym oddziaływaniem na środowisko zagrożone prawa obejmują:

- prawo do zdrowego, czystego i zrównoważonego środowiska,
- prawo do życia,
- prawo do wody,
- prawo do zdrowia.

W zależności od lokalnego kontekstu na prawo do żywności i prawo do kultury mogą mieć wpływ, na przykład, nowe autostrady lub zamknięcie dróg blokujące dostęp do zasobów wcześniej dostępnych pieszo, takich jak pola, sklepy spożywcze, kościoły i ośrodki kultury.

4. JAKIE RODZAJE RYZYKA STANOWIĄ WIĘKSZE WYZWANIE DLA FIRMY, BIORĄC POD UWAGĘ JEJ OBSZARY DZIAŁALNOŚCI / KONTEKST BIZNESOWY?

Ryzyko naruszenia lub współudziału w naruszeniu prawa do bezpieczeństwa i prawa do życia jest szczególnie trudne dla firmy ze względu na jej kontekst biznesowy. Drogi szybkiego ruchu, na których regularnie dochodzi do wypadków z udziałem pojazdów osobowych, narażają pracowników na pracę w warunkach wysokiego ryzyka. Do zwiększenia ryzyka wypadków drogowych i zagrożenia dla prawa do bezpieczeństwa i prawa do życia kierowców i pasażerów może przyczynić się również niewłaściwa sygnalizacja, niewłaściwe zabezpieczenia lub wadliwe systemy monitorowania.

Agencja może być również narażona na ryzyko korupcji i przekupstwa, w szczególności w związku z przydzielaniem zleceń i zarządzaniem środkami publicznymi. Może to skutkować szeregiem naruszeń praw człowieka, w tym przekierowaniem zasobów z projektów infrastruktury krytycznej i odmową dostępu społeczności do podstawowych usług.

5. CO NALEŻAŁO ZROBIĆ, ABY ZAPOBIEC NEGATYWNEMU WPŁYWOWI I CO MOŻNA ZROBIĆ TERAZ, ABY ROZWIĄZAĆ ZIDENTYFIKOWANE PROBLEMY I ZAPOBIEC LUB ZMINIMALIZOWAĆ NEGATYWNY WPŁYW ZGODNIE Z WYTTCZNYMI ONZ

GDDKiA powinna zapewnić bezpieczeństwo na drogach wszystkim uczestnikom ruchu, a w tym przypadku nadać priorytet warunkom pracy, ponieważ zagrożenie życia pracowników drogowych zostało zidentyfikowane przez społeczeństwo obywatelskie jako najistotniejsze i najczęściej występujące.

GDDKiA może podjąć następujące dodatkowe kroki w celu wyeliminowania szkodliwego wpływu, zapobieżenia jego ponownemu wystąpieniu i zapewnienia środków zaradczych poszkodowanym interesariuszom zgodnie z Wytycznymi ONZ ds. biznesu i praw człowieka:

1. Wdrożenie procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka: spółka powinna przeprowadzić proces oceny wpływu na prawa człowieka w celu zidentyfikowania i oceny ryzyka i wpływu jej działalności na bezpieczeństwo i dobrostan pracowników drogowych, społeczności i uczestników ruchu drogowego. Obejmowałoby to współpracę z pracownikami, związkami zawodowymi, przedstawicielami społeczności i innymi interesariuszami w celu zrozumienia ich perspektyw i obaw oraz zidentyfikowania najlepszych sposobów na złagodzenie wszelkich negatywnych wpływów, a także wdrożenie ich w praktyce. W szczególności może to obejmować rewizję i sprawdzenie polityk i procedur bezpieczeństwa i higieny pracy wykonawców, a także sprawdzenie, czy stawki oferowane przez usługodawców są realistyczne i pozwalają im na pokrycie kosztów wynagrodzeń i inwestycji w środki bezpieczeństwa i higieny pracy.

Obecnie warunki ubiegania się o zamówienie, wymienione w informacji dla wykonawców ubiegających się o udzielenie zamówienia publicznego w Polsce, obejmują takie czynniki jak uprawnienia, wiedza i doświadczenie, odpowiedni potencjał techniczny osób wykonujących usługę, a także sytuacja ekonomiczna i finansowa. Dokument stanowi, że w szczególności w odniesieniu do „świadczenia usług lub wykonywania robót budowlanych, podmiot zamawiający może ocenić zdolność wykonawców do należytego wykonania zamówienia, w szczególności w odniesieniu do rzetelności, kwalifikacji, efektywności i doświadczenia”. Bezpieczeństwo i higiena pracy lub warunki pracy nie zostały wyraźnie wymienione.

Firma może i powinna określić najlepsze sposoby mierzenia postępów (wskaźniki), wyznaczyć cele i regularnie sprawdzać, czy zbliża się do ich osiągnięcia, a jeśli nie, powinna rozważyć ponowną weryfikację metod.

2. Przyjęcie polityki praw człowieka: GDDKiA powinna przyjąć formalną politykę w zakresie praw człowieka, która określi jej zobowiązania do poszanowania praw człowieka, w tym prawa do bezpiecznych i zdrowych warunków pracy dla pracowników drogowych. Polityka ta powinna opierać się na wytycznych ONZ dotyczących praw człowieka i innych stosownych normach międzynarodowych i powinna zostać przedstawiona wszystkim odpowiednim posiadaczom praw i interesariuszom.

3. Zagwarantowanie konstruktywnych konsultacji z udziałem pracowników: GDDKiA może zapewnić, że pracownicy drogowi i ich przedstawiciele będą odpowiednio zaangażowani w konsultacje i będą mieli możliwość uczestniczenia w procesach decyzyjnych, które ich dotyczą, w tym w zakresie ich bezpieczeństwa i dobrostanu. Powinno to obejmować włączenie posiadaczy praw, w szczególności pracowników i związków zawodowych, a także innych interesariuszy w opracowywanie i wdrażanie polityk i procedur bezpieczeństwa oraz zapewnianie szkoleń i wsparcia, aby pomóc pracownikom w korzystaniu z ich praw.
4. Wdrożenie skutecznych mechanizmów składania skarg: firma musi ustanowić skuteczne mechanizmy składania skarg, które będą dostępne dla wszystkich posiadaczy praw, w tym pracowników drogowych, społeczności i uczestników ruchu drogowego, w celu zgłaszania obaw lub skarg związanych z bezpieczeństwem i które zapewnią zadośćuczynienie za wszelkie wyrządzone szkody. Mechanizmy te powinny być przejrzyste, dostępne i reagować na potrzeby pracowników oraz powinny zostać przekazane wszystkim stosownym interesariuszom.
5. Monitorowanie i raportowanie wyników: spółka może ustanowić system monitorowania i raportowania swoich wyników w odniesieniu do bezpieczeństwa pracowników drogowych, w tym śledzenia zdarzeń, oceny skuteczności swoich polityk i procedur oraz publicznego raportowania swoich wyników. Przyczyniłoby się to do zapewnienia rozliczalności i przejrzystości oraz umożliwiłoby interesariuszom ocenę postępów w czasie.

Ponadto, aby uniknąć podobnych incydentów, GDDKiA mogłaby również zawrzeć jasne umowy o świadczenie usług z wykonawcami, które stanowiłyby, że zdrowie i bezpieczeństwo pracowników jest ich wspólną powinnością. Można to dodatkowo wzmocnić poprzez kontrole i audyty w terenie, tak aby zapewnić, że środki bezpieczeństwa są na akceptowalnym poziomie.

Bezpieczeństwo pracowników drogowych w Polsce pozostaje poważnym problemem pomimo wprowadzenia nowych przepisów mających na celu poprawę bezpieczeństwa na drogach. Pomimo wysiłków GDDKiA zmierzających do rozwiązania tej kwestii, krytyka ze strony związków zawodowych pracowników drogowych sugeruje, że należy zrobić więcej, aby chronić pracowników. Ponieważ należyta staranność w zakresie praw człowieka jest procesem ciągłym, GDDKiA powinna być proaktywna, a nie reaktywna wobec takich zdarzeń poprzez utrzymywanie stałego kontaktu z interesariuszami i posiadaczami praw oraz przekształcanie tych ustaleń w działania zaradcze określone we współpracy z nimi.

Uważa się, że zasadnicze przyczyny wypadków związanych z bezpieczeństwem mają charakter systemowy, a interesariusze zwrócili uwagę na potrzebę zwiększenia wysiłków w zakresie należytej staranności w zakresie praw człowieka i przyjęcia większej odpowiedzialności za bezpieczeństwo zakontraktowanych pracowników drogowych. Rozwiązanie tych kwestii wymagałoby zaangażowania wielu interesariuszy, w tym rządu, wykonawców i związków zawodowych, w celu zapewnienia bezpieczeństwa i dobrostanu pracowników drogowych i wszystkich innych uczestników ruchu.

6. JAKIE INNE MIĘDZYNARODOWE PROCEDURY I MECHANIZMY MOŻNA WYKORZYSTAĆ DO ZAKWESTIONOWANIA ZACHOWANIA FIRMY I ZWIĘKSZENIA SZANSY NA ZADOŚĆCZYNIENIE OFIAROM?

W pierwszej kolejności ofiary lub ich przedstawiciele mogą rozpocząć postępowanie na szczeblu krajowym, składając skargę do Państwowej Inspekcji Pracy i wnosząc sprawę do sądów krajowych. W przypadku niezadowolającej decyzji sprawa może zostać skierowana do Rzecznika Praw Obywatelskich, a następnie do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Skargi mogą być również składane do Komisji Stosowania Norm MOP, w szczególności tych określonych w Konwencji w sprawie struktur promujących bezpieczeństwo i higienę pracy z 2006 r., w odniesieniu do krajowej prewencyjnej kultury bezpieczeństwa i zdrowia.

Ponadto mechanizmy ONZ mogą dostarczać polskiemu rządowi i GDDKiA zaleceń dotyczących sposobu przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka i zapewniania ofiarom środków zaradczych – należą do nich Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka (OHCHR) lub organy traktatowe, takie jak Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (CESCR).

7. MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE REGULACJE I STANDARDY ISTOTNE DLA TEJ SPRAWY

DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) nr 155 dotycząca bezpieczeństwa, zdrowia pracowników i środowiska pracy
- Konwencja MOP nr 167 dotycząca bezpieczeństwa i zdrowia w budownictwie
- Konwencja w sprawie struktur promujących bezpieczeństwo i higienę pracy z 2006 r. (nr 187)

DOKUMENTY KRAJOWE

- Polska – Kodeks pracy z dnia 26 czerwca 1974 r. (Dz.U. 1974 nr 24 poz. 141) (ilo.org)
- Ustawa Prawo zamówień publicznych z dnia 11 września 2019 r.
- Polska – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 września 1997 r. w sprawie służby bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. 1997 nr 109 poz. 704)
- Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz.U. 1985 nr 14 poz. 60)

BIBLIOGRAFIA

- BRD24, 'Seria śmiertelnych wypadków z pracownikami drogowymi. GDDKiA szuka nowych rozwiązań.' BRDL24.pl, 2021.¹
- GDDKiA, Zarządzenie nr 52 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 23 Grudnia 2020 r., Warszawa: GDDKiA, 2020.²

1 <https://www.brd24.pl/infrastruktura/seria-smiertelnych-wypadkow-z-pracownikami-drogowymi-gddkia-szuka-nowych-rozwiazan/>, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

2 https://www.archiwum.gddkia.gov.pl/frontend/web/userfiles/articles/z/zarzadzenia-generalnego-dyrektor_36266/zarzadzenie%2052.pdf, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

- Urząd Zamówień Publicznych, Informacje o polskim systemie zamówień publicznych istotne dla wykonawców ubiegających się o udzielenie zamówienia publicznego w Polsce.³
- Państwowa Inspekcja Pracy, Raport o stanie bezpieczeństwa i higieny pracy w Polsce w 2019 roku. 2019, (dostęp 6 lutego 2023 r.)
- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, „Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych”, OECD, 2018.⁴
- Shift Project, ‘Business Model Red Flags’, projekt Shift Project, brak daty.⁵
- Urząd Zamówień Publicznych, „Ustawa Prawo zamówień publicznych z dnia 11 września 2019 r.”, 2019.⁶
- Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka: Wdrażanie dokumentu ramowego ONZ „Chronić, szanować i naprawiać”, (Nowy Jork i Genewa: Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2011).⁷

³ https://www.uzp.gov.pl/data/assets/pdf_file/0017/21284/PP20system20in20Poland_final20version.pdf, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

⁴ <https://www.oecd.org/corporate/mne/>, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

⁵ <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/red-flags-about/>, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

⁶ https://www.uzp.gov.pl/data/assets/pdf_file/0019/40177/Public_Procurement_Law_2018_consolidated.pdf, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

⁷ https://ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf, (dostęp 6 lutego 2023 r.).

WYBRANE NORMY I TRAKTATY

Unia Europejska, Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 7 grudnia 2000 r., https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Europejska Konwencja Praw Człowieka, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, 4 listopada 1950 r., https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja nr 105 dotycząca zniesienia pracy przymusowej, 25 czerwca 1957 r., https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C105,/Document

Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja nr 143 dotycząca pracowników migrujących (postanowienia uzupełniające), 4 czerwca 1975 r., https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/ILO_C_143.pdf

Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obojętnej z dnia 28 czerwca 1930 r., https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja nr 155 dotycząca bezpieczeństwa i zdrowia w miejscu pracy, 3 czerwca 1981 r., https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C155

Deklaracja Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca podstawowych zasad i praw w pracy oraz działania uzupełniające, 18 czerwca 1998 r., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf

Międzynarodowa konwencja w sprawie zwalczania aktów terroryzmu jądrowego, 7 lipca 2007 r., https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), 16 grudnia 1966 r., dostępny pod adresem <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ICESCR), 16 grudnia 1966 r., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności w zakresie odpowiedzialnego prowadzenia działalności biznesowej, 31 maja 2018 r., <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

Unia Europejska, Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFEU), 13 grudnia 2007 r., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie dyskryminacji w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu z dnia 25 czerwca 1958 r., https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_Ilo_Code:C111

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Raport Specjalnego Sprawozdawcy w sprawie prawa każdego do korzystania z dostępnych standardów zdrowia fizycznego i psychicznego, 28 marca 2017 r., <https://digitallibrary.un.org/record/1298436>

Konwencja Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska (Konwencja z Aarhus), 25 czerwca 1998 r., <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

Wytyczne ONZ ds. biznesu i praw człowieka, 16 czerwca 2011 r., https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf

Deklaracja Narodów Zjednoczonych w sprawie praw chłopów i innych osób pracujących na obszarach wiejskich, 20 czerwca 2013 r., https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGPleasants/A-HRC-WG-15-1-2_En.pdf

Konwencja o pomocy żywnościowej Organizacji Narodów Zjednoczonych, 13 kwietnia 1999 r.; https://treaties.un.org/doc/Treaties/1999/04/19990413%2008-35%20PM/Ch_XIX_41_cp.pdf

Konwencja sztokholmska w sprawie trwałych zanieczyszczeń organicznych, 22 maja 2001 r., <http://chm.pops.int/theconvention/overview/textoftheconvention/tabid/2232/default.aspx>

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, 10 grudnia 1948 r., <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>

Rada Europy, Europejska Karta Społeczna (ESC), 16 października 1961 r., <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048b059>

Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych, 21 czerwca 1976 r., <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

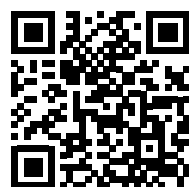
Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2397 z 22 grudnia 2017 r., <https://daccess-ods.un.org/tmp/3279038.36965561.html>

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Konwencja o różnorodności biologicznej z Rio de Janeiro, 5 czerwca 1995 r., <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, 9 maja 1992 r., https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/unfccc_eng.pdf



Polski Instytut
Praw Człowieka
i Biznesu



WWW.PIHRB.ORG